

ETXEPARERI GUTUN

ATZERATUA

Xabier Amuriza

Bilbo Zaharra Euskaltegiari
betirako esker onez.
2021. urteko Klasikoen Irakurketan
Etxepareren iragarletzat hautatu ninduten.
Ekimen hura izan ez balitz
saiakera hau ez zen gauzatuko.

AURKIBIDEA

Aspaldiko Bernat.....	4
I - EDUKIA	5
1. Datu batzuk	5
2. Antzak eta aldeak	7
3. Andre Dona Maria.....	10
4. Hamar manamenduak.....	13
5. Azken iudizioa.....	15
6. Kartzela.....	19
7. Amodiozkoak.....	23
Amorosen gaztiguia.....	24
Emazten fabore.....	27
Ezkonduen koplak.....	30
Amoros sekretuki dena.....	32
Amorosen partitzia.....	34
Amoros gelosia.....	35
Potaren galdatzia.....	37
Amorez errekeritzia.....	40
Amorosen disputa.....	42
Ordu gaitzareki horrat zaquitzat.....	44
Amore gogorraren despita.....	45
II - EUSKARA.....	46
Kontrapas eta Sautrela.....	47
III - ALDE FORMALAK.....	51
1. Baskoa.....	52
2. Bertsolari - Koblakari.....	53
3. Errima.....	60
4. Bereterretxeren kantoria.....	63
5. Inguruko hizkuntzak.....	66
6. Aditz trinkoa.....	68
7. Sintaxia.....	69
8. Lexikoa.....	71
9. Esaldi konplexuak.....	73

IV - ETXEPARE KANTUTEGI ERAN.....	75
Kontrapas (7 estrofa eta leloak).....	76
Azken judizioa (37 estrofa).....	77
Amorosei oharra (34 estrofa).....	79
Emakumeen alde (17 estrofa).....	80
Ezkonduen koplak (10 estrofa).....	81
Ezkutuko amorosa (7 estrofa).....	82
Amorosen banantzea (8 estrofa).....	83
Amoros jeloskorra (8 estrofa).....	84
Pot baten eskea (6 estrofa eta leloa).....	85
Amore eskea (25 estrofa).....	86
Amorosen disputa (19 estrofa).....	87
Amore gogorraren despita (14 estrofa).....	88
Mosen Bernat Etxepareren kantua.....	89
Sautrela (4 estrofa eta leloa).....	91
Hiztegia.....	92
Bibliografia.....	93

Aspaldiko Bernat!

Banuen gogoia zuri gutun bat idazteko. Zu 80 urtez bizi izan zinen. 1480-1560. Ni banindoan 80an aurrera, eta pentsatu nuen: «Oraintxe duk unea!». Uneari berriz ere joaten utzi izango nion, Bilbo Zaharra euskaltegiaren gonbita iritsi ez balitz, zutaz zerbait idatz nezan, hitzaldi baterako. Hari bati tira, besteari bultza, pentsatu nuen: «Hemen saiakera bat egon zitekek». Gutuna baino gehiago, beraz. Azkenean, saiakera baino zerbit lateralagoa atera zen. Jolas bat. Orduan pentsatu nuen: «Zerbait idazteari baietz esana diodanez gero, zergatik ez oraintxe burutu zorioneko gutun, saiakera edo jolas hura?». «Jolasa», bai, niretzat horixe izan baita. Zure testuak neure baitatik pasarazi, eta ea zer inpresio uzten zidaten. Itxaroten dut gutun honek egun batzuetako entretenigarria emango dizula, zeren, beharbada, artean zutaz inork esan gabeak aurkituko baitituzu bertan.

Zuri gutun bat idazteko irrika aspaldi piztu zitzaidan, ikusi nuenean, zure «primiziak» ulertu ahala, gu bion artean bazirela, 500 urte tarteko, antz handi batzuk. Edo, zerbait hotzago nahi baduzu, paralelismo batzuk. Zuk hitz hori («paralelismo») ez baitzenuen ezagutuko, utz dezagun «antz» horretan. Hitz hau ere ez da zure idazkietan ageri, baina suposatzen dut ezagutuko zenuela, edo, bederen, gustatuko zaizula. Antz, antzak. Orain «antzekotasunak» sartu da merkatuan, bezeroek uste baitute hitzak luzatzeak esanahia handitzen duela.

Pluralean esan dut, «antzak», zeren, gu bion artean, antz bat baino gehiago baitago. Aldeak ere bai, jakina. Handiena, beharbada, 500 urteko tartea. Baina hori biontzat da berdina, bide bera baitago zuregandik niregana eta alderantziz. Horrela, ba, antz eta alde, kontzeptu bien jokotik datorke gure arteko erlazioaren grazia. Argi utzita, beti ere, zeu zarela gutun honen arrazoi nagusia eta protagonista bakarra. Has gaitezen zure idazkien edukitik, zure garaian hain ezaguna zen eta oraindik gainditzeke darraien eduki-formen bereizketari lotuz.

I - E D U K I A

1. DATU BATZUK

Gaian sartu aurretik, datu interesgarri batzuk, Bernat, edukia banatzeko. Liburu osoak 293 estrofa dauzka, leloak barne. Liburu osoaren barruan:

Doctrina Christiana

Sarrera:	5 estrofa
Arratsian:	1 estrofa
Goizian:	1 estrofa
Hilerrian:	1 estrofa
Bateiarria:	1 estrofa
Gorpuz saildua:	1 estrofa
Kurutzea:	1 estrofa
Andredona Maria:	2 estrofa
Sainduei:	1 estrofa
Orazione igandeko:	27 estrofa
Harmak herioaren kontra:	1 estrofa
Lehen egia:	1 estrofa
Bigarren egia:	1 estrofa
Heren egia:	5 estrofa
Hamar manamenduak:	2 estrofa. Bat, luzea, lerro bat manamendu bakoitzeko.
Judizio generala:	37 estrofa.
Orazionia:	15 estrofa.

Guztira: 103 estrofa.

Gainerako 14 gaiak

Amorosen gaztigua:	32 estrofa eta 1 lelo.
Emazten fabore:	17 estrofa eta 1 lelo.
Ezkonduen koplak:	9 estrofa eta 1 lelo
Amoros sekretuki dena:	7 estrofa.
Amorosen partitzia:	7 estrofa eta 1 lelo
Amoros jelsia:	8 estrofa.
Potaren galdatzia:	5 estrofa eta 1 lelo
Amorez errekeritzia:	24 estrofa.
Amorosen disputa:	18 estrofa eta 1 lelo.
Ordu gaitzareki horrat zakitzat:	1 estrofa.
Amore gogorraren despita:	14 estrofa.
Mossen Bernat	
Etxepareren kantua:	23 estrofa eta 1 lelo
Kontrapas:	7 estrofa eta 6 lelo.
Sautrela:	4 estrofa eta 2 lelo.

Guztira: 175 estrofa eta 15 lelo = 190 koplak edo bertso.

Liburu osoa: 103 + 175 estrofa + 15 lelo = 293 koplak edo bertso.

Datu hauei begira, batzuk nabarmentzen dira:

1) *Doktrina Christiana*-k 103 estrofa hartzen ditu. Liburuaren heren bat pasa.

2) Honen barruan, *Judizio Generala*-k, 37 estrofa. *Igandeko orazio*-k, 27. *Oracionia*-k (Ama Birjinari), 15. Beste guztiek, hots, doktrina orokorrak, 25 estrofa. Argi dago, Bernat, zure kristau gogoarentzat zein ziren gai sentituenak, edo beharrezkoen zirela uste zenuenak. Edo, behar bada, zuzenago esanda, zein ziren gaiak, zure gogo literarioa gehien motibatzen zutenak.

3) Doktrinaz beste 14 gaietatik 11 amodiozkoak dira. 5 gai, 6tik 10 estrofara bitartekoak: *Ezconduen koplak*, *Amoros sekretuki dena*, *Amorosen partitziya*, *Amoros jelsia*, *Potaren galdatziya*. 5 gai, oso luzeak: *Amorosen gatzigua*, *Emazten fabore*, *Amorez errekeritziya*, *Amorosen disputa*, *Amore gogorraren despita*. 1, estrofa bakarrekoa: *Ordu gaitzareki horrat zakitziat*.

4) Kartzelari buruzkoa, oso luzea: *Mosen Bernat Etxepareren kantua*. 24 estrofa.

5) Euskarari buruzko 2ak, bi kanta bezalakoak. Bi dantza: *Kontrapas* eta *Sautrela*.

Zure obran abiatu aurretik, Bernat, ohar batzuk egin nahi dizkizut, zuretzat nobedade izango diren zenbait puntutan jakinean egon zaitez. Lehenik, zure testuak era originalean aipatzen ditudanean, oraingo grafian eta ortografian transkribatzen ditut. Bertsoen idazkerari buruz, zuk eta, oro har, Iparraldeko tradizioak estrofen «puntuak» edo bertsoak lerro bakarretan idazten dituzue. Nik, ordea, eta oro har, Hegoaldeko tradizioak, joan den aspaldian, lerro errimatuak bi lerrotan idazteko ohitura dugu. Eta gutun honetan, horrela banatu ditut lerroak, bai zurean, bai nirean.

Badakizu nik zure primizien bertsio-itzulpen bat egin nuela, izenburu honekin: *Etxepare, jalgi hadi batura*. Han, zure originala zeuk egindako moduan utzi nuen. Ez dauka funtsezko gorabeherarik, baina nire bertsioa neure erara idaztea hobetsi nuen. Zurea ezker orrialdean eta nirea eskuinean. Nire era hori, gainera, orain «euskara batua» deritzoguna izan zen. Ziur nago ez zitzaizula gaizki irudituko. Liburu honetan, zure aipuak, eurak bakarrik datozenean, grafia batuan idatzi ditut. Zure originala eta nirea ezker-eskuin direla doazenean, zurea zeure grafia originalean utzi dut, grafia gaurkotua nire bertsio-itzulpenean joango baita.

Gaztigatzen zaitut, hala ere, nire bertsio-itzulpena, batzuetan, nahiko librea izan dela, estrofen errima aldatzeraino. Joko horrek, nahitaez, estrofen barruan ere aldakuntzak egitera behartzen du. Oro har, bariazioaren ahaleginak gidatu nau, zeina ere pentsatzen baitut ez zaizula gaitzi izango, zeren zure originala nahiago duenak hortxe izango baitu bera, lehen zutabea. Zuk «jalgui adi mundura» kantatu zenuen. Nire pretentsioa ez zen hainbestekoa. Bakarrik eta soilik, «jalgi hadi Euskal Herrira». Geroago emango dizkizut argitasun garrantzitsu batzuk, «Alde formalak» atalean.

2. ANTZAK ETA ALDEAK

Gorago aipatu dizkizudan «antzak» gehiago zehaztuz, zu eta ni apaizak ginen. Zu Mosen Bernat, ni Don Jabier. Zu preso egon zinen. Neu ere bai. Zu 80 urtez bizi izan zinen. Garai hartarako, marka handia. Ni 80 urte gaitua naiz. Zu koblakaria izan zinen. Ni bertsolaria izan naiz. Bi hitzok, «koblakari» eta «bertsolari», edo zure «kopla» eta nire «bertso», sinonimotzat har ditzakegu, geroago bere tokian ikusiko dugunez. Zu «euskaldunik zorionsuen» izendatu izan zaitut. Ni «bigarren euskaldun zorionsuen» kontsideratzen naiz, zure «primiziak» euskara batura ekartzeko izan dudana zorteagatik.

Antz handi horien iruntzian, baditugu alde handiak ere. Lehenengoan («apaiz»), ni izan nintzen. Zu, zara. Nik ez zintudan ezagutu. Zuk ezagutuko nauzu, baitiozu:

Amore bat nahi nuque
liadutanic eguia
vici eta hilez guero
hayn laquidan valia.
Cerbiçatu nahi nuque
halacoa vician
heben labor vicia da
iagoyticoz bercia.

Amore bat nahi nuke
egiazki leiala
bizi eta hilda ere
balia lekidana.
Zerbitzatu nahiko nuke
hura bizian barna
hemen labor da bizia
bestea betirauna.

«Berze» horretatik, nahitaez ezagutu behar nauzu, baldin zure fedea egia bazen. Poztuko nintzateke hala izateaz, bai zuek eta, ez gutxiago, neuek. Nik zu ez zaitut ezagutu. Oraindik. Izan ote liteke noizbait? Bitartean, zure liburu laburra da nire zuek ezagupide bakarra.

Apaizgoaren antz handi horren ondoan, gure arteko alde handi bat da nik neure apaizgoaz asko idatzi dudala. Nahiz eta aldi luzea ez izan, beti esan dut nire bizitzako aldirik ederren eta emankorrena izan zela. Zuk zeure apaizgoaz ez duzu inolako xehetasunik ematen, salbu titulua, kargua eta destinoa. Hirurak, zeure liburuaren izenburuan:

LINGUAE VASCONUM PRIMITIAE

per Dominum Bernardum Dechepare
Rectorem Sancti Michælis Veteris

Apaiz, erretore eta Saint-Michel Zaharra. Eiheralarre. Zure fitxa soila eta hotza. Liburu baten izenburuan behar ere ez zen besterik. Gero, zure poemetako batek honako izenburua darama: *Mossen Bernat Etxepareren kantua*. «Mosen». Apaiz titulua. Zure kartzela aldiko poema luzea honela hasten da:

Mossen Bernat iaquin vahu
gauça nola ginen cen
Bearnora gabetaric
egon ahal inçanden.

Mosen Bernat, jakin bahu
gauza nola jinen zen
Bearnora joan gabe
egoten ahal hintzen.

Eta geroago:

Mossen Bernat pensa ezac
carcel hori gayz bada
nonbayt ere yfernuya
are gaiçago dela.

Mosen Bernat, pentsa ezak
kartzela hori gaitz bada
nonbait ere infernua
are gaitzago dela.

Bi aldiz, «Mosen», «Mosen». Hortxe amaitzen dira zure apaizgoari buruzko erreferentzia guztiak. Titulu soilak, formalismo soil ez jarri beharrekoak.

Apaizgoaren barruan, zuk eta nik badugu beste antz handi bat. Zure poemarik luzeena «Doctrina Christiana» izenekoa da. Liburu osoaren herena pasa. Biok oso doktrina berdintsua ikasi genuen. Eta sinetsi ere bai. Zuk badirudi hil arte, nik ez hainbeste. Poema horretan diozu, benetan dotore:

Eceyn iaunec eztu nahi
muthil gaixtoa eduqui
ez pagatu soldatarik
cerbiçatu gaberik.
Iangoycua ari duzu
hala hala gurequi
gloriaric ez emanen
hongui eguin gaberik.

Ezein jaunec ez luke nahi
morroi gaiztoa hartu
zerbitzurik jaso gabe
soldatarik pagatu.
Jaungoikoak gu ere hala
maneatuko gaitu
ongia egin gabe inor
gloriara ez deitu.

Oguiric eztacussat vilcen
haci ereyn gaberik
norc cer haci ereyn (baitu)
vilcen dici comunqui
Obra honac vçhenen du
goalardona frangoqui
bayetare beçhatuyac
punicione segurqui.

Gari biltzen ez dakusat
hazi erein gabeki.
Nork zer hazi erein duen
hura biltzen komunki.
Obra onak izango du
golardorik frangoki
bai eta ere bekatuak
zigor ona segurki.

Ez dago esan beharrik hitz horiek ia literalki ikasi eta sinetsi nituela, zuregandik 500 urtera. Hona zure beste estrofa batzuk, hala polit nola doktrinalak:

Hilez vnasa orhit adi
ilherrian sartzian
hi nolako ziradela
bizi ziren artian.
Hec beçala hil behar duc
eta ez iaquin orduya
othoy eguic ieyncoari
deyen varcamenduya.

Hilez ontsa oroit hadi
hilerrian sartzean
hi nolako ziradela
bizi ziren artean.
Haien gisan hil behar duk
ordu jakin gabeen.
Egik otoi Jainkoari
barkamena eman deian.

Crucifica iqhus eta
orhit adi orduyan
nola yçan redimitu
haren odol saynduyaz.
Harc eryo haritu dic
hiri leyan vicia
pensa ezac nola eman
hari vere ordia.

Gurutzea ikus eta
oroit hadi orduan
nola haizen redimitu
haren odol santuan.
Hura hil duk hik bizia
izateko zeruan
pentsa hori dena nola
ordaindu behar duan.

Laborarien eta artzainen konparazioak maite zenituen. Nik ere bai, bizibide horretan hazi bainintzen, zure antzera:

Arzayn oroc vilcen ditu
ardiac arraxaldian
leqhu honerat eramayten
eguraldi gaycian.
Batbederac pensa veça
arimaren gaynian
nola saluaturen duen
hura vere finian.

Beqhatorec yfernuyan
dute pena handia
pena handi ycigarri
eceyn pausu gabia.
Seculacoz egon vehar
hango sugar vician
çuhur denac hara eztohen
eguin penitencia.

Artzain onak biltzen ditu
ardiac arratsean
leku onera eramaten
eguraldi gaitzean.
Bat bederak pensa beza
arimaren gainean
nola duen salbatuko
hura azken finean.

Bekatari! Infernuan
dukek pena handia
pena handi, izugarri
atsedenik gabia.
Sekulakoz jasan behar
hango sugar bizia
zuhur bahaiz, ez joateko
egik penitentzia.

Hainbat gai azaltzen dituzu zeure Doktrinan, hala nola heriotza, azkena, infernua, santuak, bataioa, bekatua, igandeko otoitzak, hamar manamenduak ... Bi gai gogoratu nahi nizkizuke bereziki, zuk hain luzeki eta kartsuki garatzeak, ez, noski, harritzen, baina bai apur bat harritzen nautenak.

3. ANDRE DONA MARIA

Izenburu honekin, bi estrofa hunkitu hauek ontzen dituzu:

Andere hona den leqhura
ailcha içac veguiac
mundu oro eztaquidic
hura beçain valia.
Ieyncoaren hurranena
hura diagoc glorian
graciac oro vere escuyan
nahi duyen orduyan.

O andere gloriosa
eta ama eztia!
Çutan dago beqhatoren
sperança gucia.
Ni çugana nyatorqueçu
beqhatore handia
arimaren saluacera
çu çaquiztan valia.

Andere ona den lekura
altxa ezak begia
mundu oro ez dakikek
hura bezain balia.
Iainkoaren hurranena
harena duk gloria
nahi duen orduz badik
nahi hainbat grazia.

O andere loriosa
eta ama eztia!
Bekatari gaizoen zu
itxaropen guzia.
Ni zugana natorkizu
bekatari handia
neure arima salbatzera
zu zakidan balia.

Eta gero, *Oracionia* izeneko beste atal batean, otoitz luze-luze batean (15 ahapaldi), Andre Dona Mariarenganako zeure debozio inkondizionala agertzen duzu. Hemen sei dakarzkizut, ondo gogoan izango dituzunak.

Ave maria anderia
gracia oroz bethia
eiyncoaren ama virgen
verac ordenatuya.
Ceru eta lur ororen
erreguina dignia
beqhatoren aduocata
eta confortaria.

Çu baicira gracia ororen
ama eta yturburuya
verthute eta hon gucien
thesorera handia.
Egundano beccatutan
maculatu gabia
verthutetan seguiçeco
eguidaçu gracia.

Zu, Maria anderea
grazia oroz betea
Jainkoaren ama birjin
hautatua berea.
Zeru eta lur guztien
erregina duinea
bekatarien abokata
ta konfortatzailea.

Zu baitzara dohain denen
iturburu ta ama
bertute ta on guztien
gordetzaile onena
egundaino bekatuan
makulatu ez dena:
emaidazu bertutean
segitzeko ahalmena.

Ieyncoac çuri eman dici
potestate handia
haren ama ciren guero
ama ere maytia.
Ceru eta lur orotan
duçun hanhat valia
cer çuc galde baytaguiçu
den conplitu gucia.

Çuri gomendacen nuçu
hila eta vicia
neure gorpuz eta arima
eta dudan gucia.
Othoy vehar orduyetan
çu çaquičat valia
eta othoy çuk goberna
ene vici gucia.

Eta ez iaquin lehen gaoyan
non daten ostatuya
ezetare çu ezpacira
nor daquidan valia.
Ordu hartan hel çaquizat
othoy ama eztia
ararteco leyal eta
neure ayutaria.

Eta nic han dacusadan
çure veguitartia
eta saynduyequi lauda
haren magestata.
Çeren vnsa orhit citen
niçaz ama eztia
gogo honez erranen dut
çuri aue maria.

Jaunak zuri eman dizu
potestate handia
haren ama nola zaren
ama ere maitia.
Zeru eta lur orotan
zakizkigu balia
zer zuk eska, konplitua
izan dadin guztia.

Hila eta bizia naiz
gomendatzen zugana
neure gorputz eta arima
eta dudan den-dena.
Otoi, behar orduetan
zuk nazazula berma.
Eta, otoi, nire bizi
guztia zuk goberna.

Ez baitakit lehen gaua
non gertatuko zaidan
ezta ere zu gaberik
nor balia dakidan
har ni, ama, ordu hartan
otoi, zeure gerizan
ararteko leial eta
nire babesle gisan.

Eta ikus dezadala
han zure aurpegia
eta lauda santuekin
haren majestatea.
Zeren ongi oroit zaiten
nitaz, ama eztia
gogo onez kantatuko
dizut Ave Maria.

Oro har, zeure *Doctrina Christiana* guztian zehar, luzera zerbaiteko gairik ia ezin duzu burutu Ama Birjina aipatu gabe, bai haren gozotasunak gorai patuz, bai, batez ere, haren bitartekotza inbokatuz. Eta aitor dut nire nerabegaroko sentimenduekin guztiz bat egiten duzula. Beraz, horretan, antz handia ez ezik, antz osoa daukagu. Nire kasuan, Ama Birjinaren debozioaz ematen zizkiguten meditazio eta «platika» espiritual haiek guztiak hunkituki entzuten eta sinesten nituen. Ligorioko San Alfonso Mariaren *Las glorias de Maria* zirraragarri hura! Zuk ezin izan zenuen liburu hori irakurri, baina suposatu behar dut antzeko batzuk pasatu zirela zure esku ahuletatik. «Suposatu» diot, zeren zuk ez baituzu inolako xehetasunik ematen ez apaizgoaz, ez apaizgai aldia. Orduan, neure burutik ateratzen dut zure gaztaroa nolako sentimenduetan iragan izango zen, dudazina baita ikasketaren batzuk edo apaizgorako prestakuntzaren batzuk burutu izango zenituela. Ama Birjinarekiko diskurtsoan zurekin bat banentorren, atera behar dut zeuk ere nire bizierarekin bat etorri behar izan zenuela, adinaren aldiren batean.

Artean esanetan oso antzekoak ginela ikusi ondoren, orain diferentzia handi bat dator. Ni Ama Birjinaren debozio liluratu hartatik nahiko azkar jaregin nintzen. 16-17 bat urterekin. Jarraitzen nuen bere irudien kontenplazioan gozatzen, baina halako atxikimendu edo berotasun espiritualik gabe. Eta, noski, apaiz egin nintzenean, kontenplazioa ere ezabatu zen, bai baineukan beste nori begiratu. Hala ere, arestian esan dizudanez, gogoeta asko egina eta asko idatzia bainaiz neure apaizgai eta apaiz aroez (azken batez, neure bizitzaz), uste dut badudala, arrazoi doktrinalekin batera, beste zehar-esplikazio bat, Ama Birjinaren debozioan eragin sentimental handia izan zuena. Nik neurea kontatuko dizut laburki, eta zeuk ikus noraino identifikatzen zaren.

Zure apaizgo aurrea ez dakit nolakoa izan zen, baina nirea hamahiru urteko barnetegia izan zen. Opor batzuk etxean, udan eta gabonetan, baina askatasun oso hesituan. Seminarioan, neska edo emakume batekin topo eginez gero, arau zen begirada jaitsi beharra. Ezin zitzaion emakume bati zuzen begiratu, eta are gutxiago, begiradari eutsi. Gure seminarioan, oportetara irten aurreko bezperan edo bezpera-bezperan, «Arauk eta oharrak» izeneko hitzaldi bat ematen ziguten. Zoragarria niretzat, etxera joatea gain-gainean baitzen. Hitzaldiaren edukia (ordubete inguru), dena zen: «Egin hau, egin hori», «ez egin hau, ez egin hori», «kontuz honetan, kontuz bestean» ... Deprimentea erabat, nire gogoan (eta suposatzen dut, denen gogoan), etxera joateko pozak prediku guztiak argitasunez bete izan ez balitu. Oharretako bat izaten zen: «Begiraden arauak, seminariorako ez ezik, kanporako ere berdin balio du». Eta beste bat: «Kontuz lehengusinekin, eta lehengusinen lagunekin!». Eta abar.

Zuk, Bernat, Andre Dona Maria horren luze eta kartsuki inbokatzen duzunean, ezingo nuke sinetsi guztia zenik debozio espiritual hutsez, ikusirik, batez ere, nolako naturaltasunez eta ezagutzaz mintzo zaren amodio mundutarrak. Andre Dona Mariari begiratzen zenionean, edo irudikatzen zenuenean, zure gogoan nahitaez gurutzatu behar ziren maitasun mota biak. Izan ere, Andre Dona Maria polita baitzen zinez, ederra ere bai, gehienetan. Haren pinturak han ziren nonahi, beirateetan, hormetan, koadroetan, edo koadro ospetsuen erreproduzioetan. Artistek euren idealizazio guztia plasmatu zuten mihiseetan. Edo beste gabe, modelorik ederrenak posarazi zituzten. Horrela ez da mirari Andre Dona Maria, berezko exzelentziaz eta artearen emendioz, emakume ederrena ez ezik, posibleetan ederrena izatea. Izan behar zuen. Ideal erreal bat. Eta guk, zuk, nik, deboto guztiek, askatasun osoz, intentsitate osoz, nahi adina denboran, begiratu ahal genion, maitemindu ahal ginen ideal erreal hartaz. Ia gutxiena zen (niretzat, behintzat) pertsona bera existitua zen ala ez. Errepresentazioak han zeuden, edertasun errealean. Horri guztiari bakoitzaren irudimena erantsiz gero, miraria egina zen.

4. HAMAR MANAMENDUAK

Zure kristau doktrinan, hamar aginduak ere bertso erara sartu dituzu. Bidezko, alde batetik, doktrina osoa bertsoz egina izanik. Nik uste dut horretan guztian helburu pastoral bat izango zenuela, kristau doktrina alaiago eta erakargarriago baten alde. Pentsatu behar dut, era horretara, kristau doktrina kantatua izateko moduan ipini nahi zenuela. Zure asmoa ez zela literario hutsa. Hori ateratzen dut, neuk ere seminarioan egin nituen saialdi batzuetatik. Hamar aginduen kasuan, ez dut uste kantatuak izateko asmoz neurtu eta errimatu zenituenik, buruz errazago ikasteko eta errezitatzeko baizik. Niri ez zitzaidan horrelakorik otu.

Hortik aparte, harritzen nau lehen agindua izatea:

*Adoreçac iangoyco bat
onbestz oroz gaynetic.*

Jangoiko... bat? Nik uste nuen zuretzat «Jangoikoa» zela. Neurrirako berdin-berdin izango zen. Ala «bakarra» esan nahi zenuen? Hori ere ez zait iruditzen ñabardura bidezkoa, «bakarra» zenik ez baitzen dudatzen. Nik ikasi edo ikusi nituen doktrinetan, euskaraz zein erdaraz, «Jainkoa» zen beti, ez «Jainko bat».

HAMAR MANAMENDUYAC

Adoreçac iangoyco bat
onhestz oroz gaynetic

Haren ycena ez iura
causa gabe vanoqui

Ygandiac eta vestac
sanctifica deuotqui

Ayta eta ama ohora içac
vici yçan lucequi

Ehor erho eztaçala
ezetare gaycetsi

Norc veria vayecila
emazteric ez hunqui

Vercerena eztaçala
ebaxi ez eduqui

Fama gayciq eztemala
lagunari falsuqui

Bercen emazte alabac
ez desira gayxtoqui

HAMAR AGINDUAK

Adora ezak Jaungoiko bat
onets oroz gainetik.

Haren izena ez iura
kausa gabe banoki.

Igandeak eta bestak
santifika debotki.

Aita eta ama ohora itzak
bizi haizen luzeki.

Ez hil inor, ez inori
gorrotorik atxiki.

Emazterik nork bereaz
besterikan ez uki.

Besterenik ez hik inoiz
lapurtu ez eduki.

Fama gaitzik ez hik eman
lagunari faltsuki.

Besteen emazte-alabak
ez desira gaiztoki.

Eçetare vnhasuna
lecot bedi iustoqui.

Manamenduyac hoyec dira
iangoycuac emanic
Hoc veguira diçagula
salua guiten hegatic.

Ezta ere ondasunak
izan ezik justuki.

Aginduak hoiek dira
Jaungoikoak emanik.
Zain ditzagun oro, salba
gaitezen berengatik.

5. AZKEN IUDIZIOA

Luzea. Beldurgarria. 37 estrofa, asko bost eta sei puntukoak. Ohiko lau puntuko estrofetara ekarririk, 40tik gora. Zure Doktrinaren atal honek, Bernat, harritzen nau luzeragatik, ez hainbeste enfasiagatik. Horretan oso antzekoak baikara. Alegia, zuk adierazi zenuen tonu eta eduki berberean jaso nuen nik –eta sinetsi– zuk «iudicio generala» eta guk «azken judizioa» genioena. Atalaren luzerak ere ez ninduke hainbeste harrituko, zure liburu erlatiboki laburraren barruan espazio proportzioz hain handia hartuko ez balu. Nik uste dut zuk azken judizioa antzerki tragiko bat bezala hartu zenuela. Terrorezko film bat. Izan ere, zure poeman, kristau judizioaren osagai beldurgarri guztiak agertzen dira. Seinaleetatik, adibidez, honakoak:

Seynaliac ginen dira
aicinetic tristeric
elementac ebiliren
oro tribulaturic.
Iguzquia ilharguia
odoletan ecinic
ychasoa samurturic
goyti eta veheyti
hango arraynac icituric
ebiliren ialguiric.

Eta lurra icigarri
oro iqharaturic
çuhamuyec dacartela
odolezco ycerdi.
Tenpestatez igorciriz
ayre oro samurric
mendi eta harri oro
elgar çaticaturic
mundu oro iarriren da
suyac arrasaturic.

Trompeta da miñçaturen
mundu gucietaric
Hilac oro iayqui huna
çuyen hobietaric.
Arima eta gorpuçetan
oro vertan pizturic
oroc hara vehar dugu
escusatu gaberic.

Seinaleak jinen dira
aitzinetik tristeric
elementak ibiliko
denak tribulaturic.
Eguzkia, ilargia
odoletan etzanik
itsasoa sumindurik
goitik eta behetik
hango arrainak izaturik
ibiliko jalgiric.

Eta lurra izugarri
guztiz ikaratua
landareek dakartela
izerdi odoldua.
Ekaitz eta trumoi larriz
airea sumindua
mendi eta harri oro
elkar zatikatuak
mundu oro jarriko da
suak arrasatua.

Tronpeta da mintzatuko
mundu guztietarik:
«Hilak oro, jaiki hona
zeuen hobietarik!».
Arima eta gorputzetan
denak bertan pizturik
denok hara behar dugu
ihesbide gaberik.

Judizioa nola antolatua izango den ere, xehetasun handiz deskribatzen duzu. Nabarmentzen duzu, enfasi handiz, judizioa unibertsal izango dela. Hots, handi, txiki, jaun, menpeko, inor ez dela epaitua izatetik libratuko.

Non dirate egun hartan
hebengo iaun erregruiac,
duque conde marques çaldun
eta verce iaun nobliac.
Eta hayen armadaco
guiçon sendoen valentiac
ordu hartan valiac
guti hayen potenciac.

Iurista eta theologo
poeta eta doctoriac
procurador aduocatu
iuge eta notariac.
Ordu hartan aguerico
clarqui hayen maliciac
eta guti valiac
cautela eta parleriac.

Ayta sayndu cardenale
apphez eta prelatuyac
berez eta aldi oroz
eman vehar han conduya.
Egun hartan handiena
yçanen da erratuya
eta vardin iuyaturen
handia eta chipia.

Eta, noski, epaiketa hartan nabarmentzen dituzu kondenatuak, bekatariak, infernua,
Jainko epailearen esku gupidagabea eta kondena apelaezina, honela argudiatua:

Bay erhoqui conplacitu
ene contra exaya
demonio haragua
bayetare munduya.
Oray dela çuyendaco
maradicionia
ifernuco suya eta
iagoytico nequia
eta çuien conpaynia
demonio gucia.

Non egonen egun hartan
gure jaun erregruiak
markes, duke, zaldun, konde
ta beste jaun nobliak
eta haien arma-gizon
sendoen balentriak?
Hartan gutxi balioko
du haien potentziak.

Iurista eta teologo
poeta, doktoriak
procurador, abokatu
juje eta notariak
ordu hartan agertuko
klarki haien txarkeriak
eta gutxi balioko
kontu eta parleriak.

Aita santu, kardinale
apaiz eta prelatu
eman behar beren eta
ardi ororen kontu.
Egun hartan handiena
izanen da herratu
eta handi eta txiki
denak berdin epaitu.

Bai eroki konplazitu
etsaia ene kontrako
demonio, haragia
mundua ere halako.
Orain bedi maldizio
guztia zuendako
infernuko sua eta
nekea betirako
eta zuen konpainian
demonioa bego.

Ezta anhez luçaturen
execucionia
bertan date yrequiren
lurra oren verian.
Su harequi irexiren
oro vere varnian
Haur yçanen veccatoren
vndar yrabacia.

Ez da asko luzatuko
emango den epaia
lurra bertan izango da
erditik irekia.
Suak bere barnean du
irentsiko guztia.
Hori izanen bekatuen
azken irabazia.

Suposatzen da, judizio aurretik, pizkunde unibertsal bat izan dela, eta epaiketan, kondenatuak eta infernua bezala, izango direla salbatuak eta zerua ere. Aipatzen duzu, noski, salbazioa. Hots, justuen saria zerua izango dela. Baina alderdi pozgarri eta itxaropenezko horiek oso pasadan eta ia oharkabean bentilatzen dituzu. Pasarte hauek baizik ez ditut aurkitu hain prediku luzean:

Veretara içuliren
ditu guero veguiac
goacen oro elgarrequi
ene adisquidiac.
Bethi eta seculacoç
gauden ene glorian
desir oro conplituric
alegria handian.

Jaunak gero bereengan
ezarriko begiak:
«Goazen denok elkarrekin
ene adiskidiak!
Beti eta sekulako
gauden ene glorian
desira oro konpliturik
alaitasun handian».

Iustu oro yganen da
bertan goyti ayrian
eta egonen escoynetic
iugearen aldean.

Justu oro igoko da
bertan gora airean
eta egongo eskuinetik
jujearen aldean.

Saluatuyac ieyncoarequi
bethi alegueraqui
Iangoycuac daguiela
gure partia hoyequi.

Salbatuak Jaunarekin
beti alegeraki
Iaungoikoak har gaitzala
gu ere beraiekin.

Ez dago beste aipamen positiborik. Eta horretan oso bat nator zurekin. Oso antzekoak izan gara, neuk ere zure mezua osorik eta ia literalki jaso eta sinetsi bainuen. Areago, esango nuke niregana iritsi zen errelatoa zurea baino gordinagoa eta beldurgarriagoa izan zela. Ni infernuko sua, totala, eternoa, sentitzera, experimentatzera bortxatzen ninduten, baliabide oratorio guztiekin. Pentsa zer den hatz punta bat poxpolo mantendu batekin erretzea. Pentsa zer den, gero, hatz oso bat erretzea. Pentsa gero, hatz guztiak batera. Pentsa gero, esku osoa. Pentsa gero, eskua sorbaldaraino. Pentsa gero, bi esku osoak batera. Pentsa gero, paparra ere erretzen. Pentsa gero, bizkarralde osoa. Pentsa gero, sabel inguru guztia. (Eta hala, zatika-zatika, oinetaraino). Baina pentsa orain belarriak. Eta ondoren sudurra. Eta ahoa. Eta okotza. Eta azkenean, buru osoa. Eta pentsa orain zure inguruan ehunka eta milaka daudela berdin erretzen, alarauka eta garrasika. Eta pentsa orain deabrua sardearekin ari zaizula, eragiten eta etengabe iraultzen, hobeto erre zaitezten. Eta pentsa hori guztia eternitate guztian izango dela. Pentsa Laidako hondartzatik txori batek urtean hondar-ale bat daramala. Zenbat urte beharko dira hondartza hori husten? Ba, noizbait gertatuko da. Eta zure oinazea ez da egin... hasi besterik!

Nik ez dakit, Bernat, zure garaian nolako ohiturak ziren, baina guk, zurea bezalako herrietan eta hirietan, garizuman eta gogo-jardunak izenekoetan, horrelako sermoiak entzuten genituen elizetan, eta gero, nola ez, seminarioan. San Inazio eta zu garaikideak izan zineten, baina ezin zenuen izan haren gogo-jardunen berri, zu hil baino hiru urte geroago argitaratuak izan baitziren. Eta esango nuke kontatzen ari naizen besteko gordintasunik (ia sadismorik) zuk ez zenuela bizi izan, edo, bederen, ez dela nabaritzen zure errelatoan. Laidako hondartzaren konparazioa entzutean, pentsatu ohi nuen: «Nondik atera behar dute hainbeste txori?».

Beste kontu bat zen gero seminarioan. Han, diskurtsoak antzekoak izan arren, batetik biziera estuago eta babesgabeagoa generaman, eta bestetik, zintzoago izatera behartuak geunden. Transmittitu nahi zizkizuten sentsazioak barneratzen ez bazenituen, zerbaiten errudun zinen, eta horrek, moralki, muineraino estutzen zintuen. Zuk, Bernat, ez dakit nolako gaztaroa igaro zenuen. Hitz batez, ez dakit ia ezer zutaz, zeure primizietan adierazten duzunaz beste. Zure Azken Judizioa (eta, oro har, Kristau Doktrina guztia), bere eduki eta tonutik, susmatzen dut gehiago paratu zenuela prediku gisan, fede baten aitorten gisan baino. Ez dakit nolako predikaria zinen. Baliteke hizketan ez izatea idazten bezain ona, baina usaina hartzen dut ez zinela nolanahiko hizlaria. Hala, zure Azken Judizioari oratorio dramatiko baten antza hartzen diot. Espiritu eta praktika katolikoa izan da kristauak, ustez ia denak bekatariak, beldurpean biziartzea, infernura kondenatzenetik salbatzeko. Eta bide batez, eta beharbada batez ere, dominazio bat bermatzeko. Ez dakit Azken Judizioan diozun guztia sinesten eta sentitzen zenuen. Argi dagoena da zeure baliabide oratorio guztiak garatzen saiatu zinela, beldurgarrian konbintzente eta sentimenduan zirrargarri izateko.

Eta orain arte, gai horretan oso antzekoak izan ginela aitortu badizut, orain argitu behar dizut hortxe hasten dela, puntu batetik aurrera, nire zurekiko alde handia. Zuk, seguruenik, bizi guztian sinetsi zenuen idatzi zenuena. Nik, hamazortzi bat urte nituenerako, baztertua eta arbuiatua nuen diskurtso kanoniko hori. Apaiz egin nintzenez, ez nuen sinesten infernuan, ez Elizaren aginte hierarkikoan. Baina predikua baitzen, niretzat ere, apaiz-eginkizun handietako bat, bat-batean ezin nintzen hasi infernurik ez zegoela esaten. Orduan, behin esango nuen infernua bazegoela, baina hutsik zegoela, eta hurrengoan esango nuen azken judizioa kantzelatu egin beharko zela, Josafateko zelaia pinu sartu zutelako. Badakizu Josafat Jerusalem kanpoaldeko haran bat zela. Bibliak hantxe kokatzen du Azken Judizioa. Jakingo duzu, baita, nik predikatzen nuen garaian pinuak asko balio zuela. Bizkai aldean, behintzat, denak ari ziren pinu sartzen zokondo guztietan, ia sukalderraino. Beste behin esango nuen bekatua ez zela igandetan lan egitea, astegunetan ez egitea baizik. Eta abar. Kontua da kristaurik gehienek honelako mezuak askoz pozago entzuten zituztela doktrina ofizialekoak baino. Utz dezagun horretan, gaia ez bainaiz ni, baizik zu.

6. KARTZELA

Bai, Bernat! Gure arteko beste antz handi bat kartzela da. Biok gara preso egonak. Zuretzat ez zuen izana behar nolana hiko esperientzia, gaiari hain espazio luzea emateko poema-liburu labur batean. 24 estrofa, eta batzuk lau puntutik gorakoak. Zenbat eta gehiago irakurri, zure *Mosen Bernat Etxepareren kantua* izeneko poeman, batetik solemnitaterik astun bat dakusat izenburuan, eta bestetik, poema guztian zehar, oso gogo minbera bat. Oso-oso mindu bat. Ez nuke esango atormentatua, ezta desesperatua ere, baina bai muineraino penatua. Ez zenuen, nonbait, kartzelaldi gozoa igaro! Ezta laburra ere, hainbesteko mina pilatzeko. Zein dira motiboak?

1) «Falseria» batek eraman ei zintuen preso.

Valinetan ioan ezpantin
ogunduru ninçaten
ene contra falseria
bethi cinhexi çaten.
Iustician ençun vaninz
sarri ialgui ninçaten
haren faltaz hassi nuçu
iauguitiaz dolucen.

Baldin hara joan ez banintz
erruduna nintzaken
nire kontra faltseria
sinetsiko baitzuten.
Justizian entzun banintz
laster jalgiko nintzen.
Horren faltan hasia naiz
etortzeaz damutzen.

2) Etsaiak, ixterbegiak izan direla diozu faltseria hori irazki, antolatatu dizutenak. Eta nolako indarrez adierazten duzun mina!

Ni gayxoa exayari
nihaur giniz escura
ene vnsa eguinac ere
oray oro gayz dira.
Haren menian ezpanengo
nic nuqueyen çuçena
miraculu vanagui ere
oray ene oguena.

Gaizoa ni, etsaiaren
eskura neu etorritz!
Nire ongi eginak ere
orain oro dira gaitz.
Banukeen arrazoaia
haien mende ez banintz.
Mirariak eginda ere
orain erruduna naiz.

3) Etsaiak zenbatuak zenituen, antza, ez baitira bat edo bi bakarrik.

Berac baçu hil dirade
ni are nago viciric
hongui eguin vste vaytut
ohorezqui ialguiric.
Gaiça nola hona ere
iauguinen da vertaric
gayz eqhussi eztuyenac
hona cer den eztaqui.

Berak batzuk hilak dira
ni oraino bizirik
gero ongi egin asmoz
ohorezki jalgirik.
Gaitza nola, ona ere
sortuko da bertatik.
Gaitza ikusi ez duenak
ona zer den ez daki.

Batzuk hilak baziren, beste batzuek bizirik behar zuten. Beraz, batzuk gehi batzuk, mordo ziren zure etsaiak, faltseria batekin salatu zintuztenak, erregeren aurrean. Zure kartzelaldiak ere luzea behar zuen, batzuk hiltzen ari zirela jakiteko. Horixe baita zure estiloa, Bernat. Datu batzuk natural-natural jaulkitzen dituzu, konstatazio soil bat bezala, baina inguruko datu guztiak omititzen. Zeuk berariaz nahi gabe, seguruenik, zeure bizitzari buruzko enigma handitzen duzu.

Heldu vehar duyen gaučan
ezta escapaceric
nic oguenic eznuvela
honguiguitez verceric.
Bidegabec haritu nu
vide eznuyen leqhutic
erregueri gayzqui saldu
guertuz oguen gaberic.

Heldu behar duen gauzan
ez da eskapatzerik
nik hobenik ez bainuen
ongi egitez besterik.
Ezbideak atzeman nau
bide ez zen lekutik
erregeri gaizki saldu
naute hoben gaberik.

4) Aldarrikatzen duzu irmoki zuk ez duzula hobenik, errurik. Alde hori argi utzi nahi duzu poemaren hasiera-hasieratik.

5) Mingarri da erru gabe preso egotea, baina preso zaude. Egon egin behar duzu. Zerbait kontsolagarri behar, eta harritu naiz zein den aurkitu duzun bat: preso ez bazeunde, hots, libre bazina, beharbada, «hil ninçanden engoytic». Kasik argi ulertzen da zuk ez duzula adierazi nahi «noiznahi etor daitekeen heriotza ustegabe hori». Orduan zer esan nahi duzu? «Aguian hula ezpanango», hots, preso ez bazeunde, jada hila zinela? Zure etsaiak zu hiltzen saiatuko zirela, kanpoan harrapatu bazintuzte? Zure poemaren tonutik, zaila da besterik ulertzea. Eta, bide batez, garaiko gatazken eta gerren giro bortitza ere ulertu behar dela dirudi. Enigma bat, nolana ere. Laburturik, horra kartzelaren abantaila harrigarria:

Penac oro giten dira
ieyncoaren nahitic
eta verac permiticen
oro hobenagatic.
Aguian hula ezpanango
hil ninçanden engoytic
ene exayac galdu vstian
ene hona eguin dic.

Penak oro jiten dira
Jainkoaren nahitik
eta berac permititzen
oro onenagatic.
Agian hola ez banengo
hila nintzen engoitik.
Nire etsaiak, galdu ustez
neure ona egin dik.

6) Azkenik, zure kontsolabide handi bat fedeak damaizu. Fedeak, edo fedezko kontu beldurgarri batek. Ai, Bernat gaizo! Pentsatzen duzu askoz hobeto zaudela kartzelan, kondenatuak infernuan baino. Ezin al zenuen fedean euskarri zerbait positiboago bat aurkitu?

Mossen Bernat pensa ezac
carcel hori gayz bada
nonbait ere yfernuya
are gayçago de1a.
Heben hic vaduquec vana
hayec ez norc consola
penac heben fin dic sarri
hayenac ez secular.

Mosen Bernat, pentsa ezak
gaitza bada kartzela
nonbait ere infernua
are gaitzago dela.
Hik badukek hemen, baina
haiek ez nork kontsola
penak hemen fin dik laster
haienak ez sekula.

Vercen gaztigari inçan
oray adi gaztiga
pena honez orhit eta
hangoa ezac cogita.
Hebengoaz vercecoa
albaheça escusa
unsa enplegatu duquec
heben eure denbora.

Vatre minic heben eztuc
lecot ialgui nahia
han direnec bethi die
suyan pena handia.
Pena handi ycigarri
eceyn pausu gabia
harçaz orhit adi eta
duquec paciencia.

Lehen besteren gaztigari
orain gaztiga hadi
pena hontaz oroiturik
begira hangoari.
Hemengoaz bestekotik
geratzen bahaiz garbi
enplegu ona eman diok
munduko denborari.

Bat ere ez duk hemen minik
ez bada jalgi nahia
han direnek beti dute
sutan pena handia.
Pena handi, izugarri
atsedenik gabia
hartaz oroit hadi eta
dukek pazientzia.

Vatre minic heben eztuc lecot ialgui nahia. Benetan? Hori al zen kartzelako min bakarra? Esan nahi al duzu kartzelako bizitza ez zela gogorra? Ala, soilki, zure penak ez zirela ezer infernukoan aldean? Esan dizut, Bernat, biok preso ohiak izateak antz handi bat ematen digula, baina horretan oso ezberdinak gara. Nik kartzelako bizitzaz asko idatzi dut. Zuk ez duzu xehetasun izpirik ematen nolako bizimodua izan zenuen itzalpean. Nik preso egotearen edo egon izanaren motiboez ere asko idatzi izan dut. Zuk ez duzu argitasun izpirik utzi. Hain poema luzean bazen tokia printzaren bat jaregiteko, deskuidoz bazen ere. Ba, ez! Aipatzen duzu erregea, aipatzen dituzu etsaiak, hauen salaketa faltsua, zure errurik eza, baina motibo zehatzaz eta zirkunstantzietz ez duzu enigma bat besterik utzi, etorkizuneko ikertzaile guztien buruhausterako.

Motiboak politikoa ala morala izan behar zuen. Ala, agian, Inkisizioaren hozkadaren bat? Ezin zen izan gauza ezkutu bat, adibidez, apezpikuaren eta apaiz baten arteko isilkontu bat, salaketa anonimo baten ondoren, kleroan maiz gertatu izan dena. Zure kasuak ezaguna izan behar zuen, zeren salaketa jarri zizuten etsaiek (hainbeste izanik, gainera) ez baitzuten utziko ahalik gehien zabaldu gabe. Beraz, pentsatu behar da zure garaikideek, zure inguruko jendeak, preso zeundela ez ezik (hori bistakoa zen), zergatik zeunden ere jakingo zutela. Guztiek zekitelako utzi al zenuen aipatu gabe? Zaila hori ere. Motibo lotsagarria izan balitz, poema osoa ezkutatuko zenuen. Nik, behintzat, horixe egingo nukeen. Baina zu, Bernat, ikusten da poema horretan berariaz saiatu zinela zeure berotasun gorena ezartzen. Euskararen biak eta *Emazten favore* izeneko beste arrazoi batzuegatik aparte utzirik, esango nuke *Mosen Bernat Etxepareren kantua* dela zure poemarik espresiboena eta, agian, kalitatez ere onena. Euskaraz inprimatuko zen lehen liburua izango zela argiro jabetua zinen hartan, zure kartzela aldiari halako «tornuia» edo garrantzia eskaintzeko, argi dago ez zenuela ezeren lotsarik, eta, ordea, bazenuela etsaietatik gailendu nahi bat (ez dut esango mendeku-nahi bat), «ene gainian eztaguiten vste duten yrriric». Lastima da, zure liburua argitaratzean, kontu argi eta jakin bat izango zena guregana iritsi izana misterio argiezin baten forman. Amaitzera noa atala, zure poemako bi estrofa adierazgarrienetakoak errezitatuz.

Langoycoa çuc veguira
exayaren menetic
nic eniac badacusquit
ene gayçaz vozturic.
Çure escuyaz dacusquidan
heyec gaztigaturic
ene gaynian eztaguiten
vste duten yrriric.

Langoycua çu cirade
eguiazco iugia
çure gordean vardin dira
handi eta chipia.
Norcvayt ere eguyn deraut
malicia handia
hayer hura othoy barqha
niri valia eguia.

Ene Jainko, zain nazazu
etsaiaren menetik
nik neureak badakuskit
nire gaitzaz pozturik.
Dakuskidan haiek zure
eskuaz zigorturik
nitaz egin ez dezaten
uste duten irririk.

Ene Jainko, zu baitzara
egiazko juja
zure epaian berdin dira
handi eta txikia.
Nornahik egin didala ere
malezia handia
barka haiei eta niri
aitor bekit egia.

7. AMODIOZKOAK

Zure liburuan, Bernat, 15 poema aurkitzen ditugu. Horietatik hamaika, amodiozkoak. Egia da testuaren osoan ez direla erdira iristen. Osoa: 43.000 karaktere. Amodiozkoak: 19.500 karaktere. Arrazoiak da *Doctrina Christiana* oso luzea eta gai ezberdin askotakoa dela, eta kartzelari buruzko poema ere oso luzea dela. Baina gaien banaketan, proportzioak argi dago amodiorantz tiratzen duela.

Ni apaiz nintzenean, nahiz eta intelektualki, gorago esana dizudanez, eta moralki ere, infernutik eta Eliza ofizialaren printzipio eta debekuetatik askaturik egon, ez dut uste inondik ere ausartuko nintzenik zurea bezalako liburu bat argitaratzen, poema gehienak amodiozkoak zituela. Nire kasuan, ziur egotzi izango zidaten *Kristau Doktrina* aitzakia soiltzat erabili nuela, gero amodiozko beste hamaikari bide ematearren. Ez nintzen ausartuko, esango baitzuten: «Begira apaiz nahastaile horiek zeren bila dabiltzan azkenean!». Gutxien-gutxienik, apaiz obseso bat nintzela esango zuten. Ni Trentoko Kontzilioaren ondokoa bainintzen. Ni eta nire gizartea. Zu, ordea, Bernat, Trento aurrekoa zinen. Zeure azken urteetan izango zenuen haren berri, baina kontzilio rigorista hura zure liburua argitaratu zen urte berean hasi baitzen (1545), ezin zintuen Erromako zapalgailu hark harrapatu, abian zela, behintzat. Edo, beharbada, sinetsi beharko da egia dela iragan denboren hobetasuna.

Ez dakit zergatik, beste apaiz baten izena gogoratu zait. Juan Antonio Aboitiz lekeitiarra (1751-1824). *Txanton Pipirri*, *Peru Dubako* eta hainbat poema umorezko eta satirikoren egilea. Ba, apaiz agurgarri eta (suposatzen dut) fededun honek, beragandik kontserbatu diren lan guztietan, Jainkorik ez du behin ere aipatzen. Horregatik izango da merezi duen tokirik sekula ez zaiola aitortu. Azkuek, adibidez, bera ere lekeitiarra izanik, Aboitiz deiturako abade baten existentzia ezagutzen du, baina ez dio euli bati baino garrantzi handiagorik ematen. Euskarazko wikipediak ez du jasotzen. Auñamendi Eusko Entziklopediak erreseina labur bat dakar.

Zuregana itzulita, Bernat, badirudi zure garaian eta lehenagotik, ohiturak eta morala nahiko laxo zebiltzala apaizen artean. Ardatz nagusia Erreforma protestantearen aurkako kontrarreforma izan zen arren, Trentoko kontzilioaren hitzarmenetako bat «kleroaren moralizazio maila handiagoa» izateak zerbait esan nahi dut. Ez dakit. Zuk, Bernat, nolako nerabearoa eta gaztaroa izan zenituen? Nirea, umetan hasi eta apaiz egin arte, hamahiru urteko internatua izan zen. Zuk zer prestakuntza eta non jaso zenuen? Seminarioen batean izatea zaila da, zeren Trentoko kontzilio harexek ekimenetako bat izan baitzen seminarioak sortzea, apaiz «zintzoagoak» prestatzeko. Uler bedi «garbiagoak», eta honekin uler beza bakoitzak nahi duena. Zenbat denbora egin zenuen prestaketan? Zerbait nahitaez ikasi beharko baitzenuen. Hots, jakite maila bat beharko zenuen. Nondik zenekarren askatasun hori, hainbeste poema eskaintzeko amodioari?

Pentsatzen hasita, neu ere, intelektualki eta moralki, gai izango nintzen zureak bezalako poemak egitea probatzeko, literatura amorosoa irakurri izanaren ondorioz. Teorikoki, zernahi idazteko, ez dago norberak zuzenki probatua izan beharrik, irudimena horretarako baitago. Baina zuk ez dirudizu zerbait iruditua bakarrik kantatzen ari zarenik. Kantatzen ari baitzara. Areago esango nuke zu ez zarela irudimenari gehiegi emana, baizik tradizioz jasoaren eta zeure zentzumenek emanaren kontatzaile eta antolatzailea. Hasteko, deigarri da zure lehen poema oso luzean (34 estrofa) –*Amorosen gaztigna*–, Andre Dona Mariaren maitasuna goستن duzula beste guztien gainetik, eta batez ere, beste guztien ordezkari eta gainditzaile moduan.

AMORROSEN GAZTIGUIA

Bercec berceric gogoan eta
nic andredona maria
andre hona daquigula
gucior othoy valia.

Nihaurc ere vqhen dicit
ceynbayt ere amore
bana hantik eztut ukhen
probetxurik batere.
Anhiz pena arima gal
harena eta neuryere
amoretan plazer baten
mila dira dolore.

Hemen desengainu tonu handia dago. Eta ez behingo amorea bakarrik, «zeinbait» baizik.

Andre hona har daçagun
oroc gure amore
berce oro vci eta
eguin hari ohore.
Hala eguin badaçagu
ohoratu guirate
bercegatic hura gabe
oro galdu guirade.

Beqhatuzco amoria
bethi date traydore
erioa dauguinian
egua çogueri date.
Hartu duten plazer oro
orduyan yrgan date
beccatuya gueldicen da
penaçeco guero ere
anhiz plazer vqhen badu
anhiz vehar dolore.

Izatez, poema luze hau areago da Andre Dona Mariaren goratze bat, amorosen gaia baino. Baina azpian amodio faltsuen eta bekatarien erredentzioa dago, irakatsi argi batekin: Andre Dona Mariaren maitasunak ez du huts egiten. Bekatuzko amoreek, ordea, gehiago dute plazer baino dolore.

AMORROSEI OHARRA

Bestek besterik gogoan eta
nik Andre Dona Maria.
Andre ona dakigula
denoi ongi balia.

Nik neuk ere ukan ditut
zenbait ere amore
baina handik ez dut jaso
probetxurik bat ere.
Anitz pena, gal arima
bai neure eta bere
amoretan plazer baten
mila dira dolore.

Andre ona har dezagun
denok geure amore
beste denak utzi eta
hari egin ohore.
Hala egin badezagu
ohoredun gu ere.
Bestengatik, hura gabe
oro galdurik gaude.

Bekatuzko amorea
beti baita traidore
herioa etortzean
egia han dagoke.
Hartu duten plazer oro
joana da buelta gabe
bekatua gelditzen da
penatzeko gero ere.
Anitz plazer ukan badu
anitz behar dolore.

Ychassoan hur gucia
ceruyetan içarra
oyhanetan içalori
lur gucian velharra.
Egunari yguzquia
gau belçari ilhuna
lehen faltaturen dira
eci hura gugana
balinetan eguiazqui
gu bagaude hargana.

Itsasoan ur guztia
zeruetan izarra
oihanetan itzala eta
lur guztian belarra
egunari eguzkia
gau beltzari iluna
lehen dira faltatuko
hura baino gugana
baldin eta egiazki
gu bagaude hargana.

Ahapaldi hau ederra da benetan, Bernat. Poema guztian arrangura, dolorea, zigorra, samindura nabari zaizu, baina aurkitu duzu azkenean segurantza itxaropentsu bat. Nahiz eta norbaitek esan ahalko zizun (niri, behintzat, esan izango zidaten): «Orain diok hori?». Zuk bizialdi luzea izan zenuen. 1480-1560. Laurogei urte. Garai hartarako, gaurko ehun urte beste edo gehiago zen hori. Eta liburua 1545ean argitaratu zenuen, hirurogeita bost urte zenituela. Hori ere adin handia orduan. Ni preso egon nintzenez, bazen ziega bat, ateburuan jartzen zuena: «Sexagenarioak». Barre egiten genuen, azpitik pasatzean. Zer izango ote gaituk orduan? Beste kointzidentzia bat! Laurogei urte egina naiz. Aurreko ziegaren ondoan, beste bat ikusi izan bagenu, «Oktogenarioak» jartzen zuena, mutin bat egin izango genukeen, barre egin nahi zigutelako. Zu, Bernat, poema honetan badirudi bizitza solte samar batetik bueltan bezala zatozela. Damu-puntu bat ere antzematen zaizu.

Nihaur ere ebili niz
anhicetan erhoric
gaoaz eta egunaz ere
hoçic eta veroric.
Loa galdu pena asqui
bana ez arimagatic
oray oro nahi nuque
liren ieyncoagatic.

Ni neu ere ibili naiz
anitzetan erorik
egun argiz, gau ilunez
hotzik eta berorik.
Loa galdu, penak bildu
baina ez arimagatik.
Hobe nuke izan balitz
dena Jainkoagatik.

Eta beldurra!

Beqhatuzco amoria
bethi date traydore
erioa dauguinian
egua çogueri date.

Bekatzko amorea
beti baita traidore
herioa etortzean
egia han dagoke.

O, Bernat zahar! Orain diok hori? Ba, bai. «Izaerak ez duena, adinak baretzen». Orain, amorosak baino gehiago, ama bat behar duk.

Ama ezti nic badaguit
çure contra faltaric
çuc gaztiga eta dreça
naçaçu othoy bertaric.
Elas norat ihes naydi
çu neure ama vciric
neuretaco eztaçagut
çu nolaco amaric.

Ama ezti, nik badagit
zure kontra faltarik
zuk gaztiga eta gida
nazazu, otoi, bertarik.
Nora ihes egin daiket
zu neure ama lagarik?
Neuretako ez dazagut
zu nolako amarik.

Lehen poema luze honen iruzkinak amaitzeko, Bernat, uste dut zuk lehen pertsonan diozun guztia ez dagoela literalki edo errealki sinetsi beharrik. Izan daiteke baliabide literario bat, entretenigarri soil bat, zeure lehen pertsonari errepresentazio sozial orokor bat esleituz, garaiko tradizioaren arabera. Baina ba al dakizu zer susmo daukadan? Errepresentazio orokor horren barruan, zeure pertsonaren errealitate bat ere badela, zeure eliztarrak doktrinatu nahiarekin batera. Eta hori horrela izanez gero, noiz gertatu zen diozun «*nihaurk ere ukhen dizit zekinbait ere amore*»? Ez dakigu zenbat urterekin apaiztu zinen. Ni, 24rekin. Zu, seguruenik, askoz geroago. Hots, aurretik bizitza luzea izan ondoren, zeure amodioak garatzeko. Beharbada, bizitza libertino samar batetik apaizgora iragan zinen, halako konbertsio baten emaitza gisan. Ala apaizgoan ere jarraitu al zenuen zeure «bekatuzko amorietan»? Beharbada, zure kartzelak ere horrelako zerbaitekin zerikusia izango zuen. Horregatik izan ote zen, hain poema luze batean, preso egoteko motiboaren zantzurik txikienik ez uztea? Lepoa jokatu behar banu, nik uste, Bernat, zure esperientzia amorosoak apaizgoaren aurrekoak izan zirela, eta preso eraman zintuen salaketa kolektibo hura politikoa izan zela, adituek susmatzen dutenez. Ez zenuen berariaz aipatu, orduan zure inguru guztiak bazekielako. Dena dela, ondo egin zenuen jakingarri batzuk gordean uzteaz, zeren hemen (zure garaian ez dakit) misterioa askoz gehiago baloratzen baita argitasuna baino. Argitasunak joko gutxi ematen du. Misterioak asko engainatzen.

EMAZTEN FABORE

17 estrofa. Lehenengoak, puntu bikoak, lelo bat bezalakoak dirudi. Hauta ditzagun estrofa batzuk. Eta orain, Bernat, askatasun txiki bat (edo handi bat) hartzeko baimena eskatu nahi dizut. Hots, zure amodiozko sorta luze samarrak (oraingoa eta hurrengoak) kanta bihurtzeko askatasuna. Badakit zeure buruan ere sorta kantatuak izan zirela, edo behintzat, doinuren bat erabili zenuela neurriaren gidari. Neure garaian ere izan da bertso sorta luzeak kantatzeko ohitura. Orain gero eta gutxiago. Zergatik? Denbora edo pazientzia urritu direlako. Eta baita kanta bati luzetasunak, oro har, onik egiten ez diolako. Nahiko bat nator iritzi horrekin. Areago, hitz askotako kantez talentu dibagatzailearen seinale iruditzen zaizkit. Kanta batek kanta bat izan behar du, ez kantata bat. Hau beste genero bat bezala hartu behar da, eta musikak ere arabera izan behar du. Hitz gorrotagarri batekin esanda, kanta luze bat ez da «praktikoa». Hitz honek zuretzat ez dakit zer esan nahiko zuen, baina guretzat argi dago, artistikoki itsusia bada ere. Zure sortak oso kantagarri iruditzen zaizkit, kanta bihurtuz gero. Bestela, izango dira, noski, irakurriak (norbaitzuen aldetik), baina kantatuak, nekez. Eta iruditzen zait, lehenengoari ezer kendu gabe, bigarrena oso desiagarri dela, eta efektiboa, duda gabe. Horregatik eskatu dizut baimena, zure amodiozko poemekin egitera noana burutzeko.

Eta sumatu dudan zure baiezkotan fidaturik, beste kapritxo baterako luzatu nahi nuke baimena: zure poemen hautaketa horri bertsio bat egin neure euskarari. Ni Hegoaldekoa bainaiz. Itzulpen bat, nolabait. Ez dut uste eragozpenik izango duzunik, ikusia bainaiz zure testuen itzulpenak gaztelaniara, frantsesera eta hainbat hizkuntzatarara, eta ez dut entzun kexatu zarenik. Harrituko zaituena, beharbada, bestea da: itzulpena euskaratik euskarara izatea. Bai, Bernat. Ni bizkaitarra naiz, eta zure euskaratik nirera, zure garaian bezain jauzi handieak jarraitzen dute gaur ere. Benetako itzulpena beharko nuke zure poemak ulertzeko. Zorionez, duela mende erdi pasatxotik, badugu Euskara Batuaren deritzan bat, hain jauzi handia behar ez duena, nahiz eta honetan ere jarraitzen duen alde handia izaten. Kasu honetan, saiatuko naiz zure testuak ez gehiegi «traizionatzen». Batzuetan, baita, esango duzu: «Baina nora itzuli nau honek, neure berdina baitirudi?». Batzuetan hori gertatuko da, zeu ere Euskara Batuaren parte oso garrantzitsua baitzara. Hauxe da poema honen 17 estrofetatik egin dudana hautua:

Emaztiac ez gayz erran
ene amorecatic
guiçonec vci valiçate
elaydite faltaric.

Emazteric ezten lecuyan
eztacusat plazeric
ez guiçona ez echia
behinere xahuric.
Echian den gauça oro
gayzqui erreglaturic
parabiçuyan nahi enuque
emazteric ezpaliz.

Emaztiac eztut ençun
lehen guiçona iauquiric
bana guiçonac emaztia
bethiere lehenic.
Gayxteria ialguiten da
bethi guiçonetaric.
Ceren bada daraucate
emaztiari hoguenic.

Munduyan ezta gauçaric
hayn eder ez placentic
nola emaztia guiçonaren
petic buluzcorriric.
Besso viac çabalduric
dago errendaturic
guiçonorrec daguiela
harçaz nahi duyenic.

Bertuteac vehar luque
guiçonetan handiago
emaztetan nic dacussat
honguiz ere guehiago.
Mila guiçon gayxtoric da
emazte batendaco
guiçon baten mila andre
bere fedean dago.

Andrengatik ez gaitz esan
ene amoregatic!
Gizonek utz balitzate
ez lukete faltarik.

Andrerik ez den lekuan
ez dakusat plazerik
ez gizona, ez etxea
ez deus ere garbirik.
Etxean den gauza oro
gaizki antolaturik
ez nuke nahi zeruratu
han ez balitz andrerik.

Ez dut entzun emazteak
lehen eraso gizonik
bai gizonek emaztea
beti ere lehenik.
Txarkeria sortzen baita
beti gizonetarik!
Nola egozten zaie, bada
emazteei errurik?

Mundu hontan ez da deusik
hain eder, ez plazentik
nola andre bat gizonaren
petik biluz-gorririk.
Beso biak zabaldurik
dago errendaturik
gizon horrek egin dezan
hartaz nahi duenik.

Bertutea behar luke
gizonak handiago
andreengan nik dakusat
ongiz ere gehiago.
Mila gizon gaiztorik da
emazte batendako
gizon baten mila andre
bere fedean dago.

1) Poema honetan, Bernat, iruditzen zait emakumeen aldeko arrazoibide tradizionala darabilzula, gehienbat. Baiespen hau poema osotik aterea da, noski, ez hautaketa honetatik bakarrik. Honakoak diozuz poeman zehar: «Handi eta xipi oro haietarik girade. Emazterik ezten lekuian eztakusat plazerik. Parabizuiari nahi enuke, emazterik ezpalitz. Oro behin haietarik sorzen gira mundura. Ieinkoak emaztea maite mundu oroz gainetik» (Ama Birjina dela bide). Horrelako arrazoiak kanta tradizionaletan entzunak ditugu. Zure garaian ere dagoeneko formulaturik egongo ziren, dudarik gabe.

2) Badituzu pasarte batzuk -erlatiboki gutxi poema osoan-, karnalago eta direktoagoak ere.

«*Munduan ezta gauzarik, bain eder ez plazentik*» hasten den ahapaldi osoa. Edo geroago:

Io badeça dardoaz ere
gorpuzaren erditic
aynguruyac bano oboro
ez larraque gayzquiric.

Jo badeza dardoaz ere
gorputzaren erditik
aingeruak baino haboro
ez lerrake gaizkirik.

Irudi horiek ere, Bernat, eman daitezke irudimen soiletik, baina, zure kasuan, esperientzia ere badela esango nuke.

3) Hala ere, poema honetan gehien harritzen nauena da gizonen aurka ageri duzun agresibitatea. Emakumeen alde, noski, baina gizonen kontrako erasotik.

Emaztiac eztut ençun
lehen guiçona iauquiric
bana guiçonac emaztia
bethiere lehenic.
Gayxteria ialguiten da
bethi guiçonetatic.

Ez dut entzun emazteak
lehen eraso gizonik
bai gizonek emaztea
beti ere lehenik.
Txarkeria sortzen baita
beti gizonetarik!

Mila guiçon gayxtoric da
emazte batendaco.

Mila gizon gaizto bada
emazte batendaco.

Hec guiçoner vecha valite
eliçate bat honic.

Haik gizoni kasu eginik
ez litzake bat onik.

Diozu, beraz, emakumeek gizoni jaramon egingo baliote, ez legokeela bat onik? Ez litzateke, noski, gizonek hain eragin txarraren fama merezi ez dutelako, baina iritzi hori ez dut uste tradiziotik edo kanta tradizionaletatik jaso zenuenik. Gizoni horren gogorki eta orokorki erasotzeko («jaukitzeko», zeure aditzez esanda), uste dut zure gogoan, amodiozko arlotik at, izan behar zutela beste motibo jakin batzuek ere. Zail egiten baitzait pentsatzea ondorio kontudente horietara iritsi zinela zeure arrazoibide intelektual edo filosofiko hutsez. Zure liburuan ez da horrelako gogoeta-jiterik nabari. Norbaitek esango du tonu horiek amodio-hizkerako hiperbolez esplikatzen direla, baina nik baliabide literarioa baino zerbait gehiago susmatzen dut. Pentsamendu bat. Konbikzio bat. Motibo batzuetan oinarritutako iritzi bero bat.

Zeure burua ere, noizbait, gizon horietako «bat» izan zela ulertzen dut. Edo, gutxienez, gizon horietakoak oso hurbiletik ezagutu zenituela. Emakumeen ahotik, agian? Zerbaitegatik gara biok konfessore ibiliak. Suposatu behar baita Trentoko kontzilioak ezarri zuen «konfesonarioa» zeuk ere probatu zenuela, barrutik konfessore gisan, kanpotik penitente gisan. Ba, bai. Konfesion, emakumeen aldetik, gizonen aurkako kontu gogorrek entzuten ziren, bekatutzat konfesatzen zirenak interpretatzen jakinez gero.

Kartzelak erantsi zizun sentiera bat izan ote daiteke? Gizon «gaiztoen» «falseria» batek egin zizula baitiozu «*malicia handia*». Direnak direla zure arrazoi zehatzak, zure liburutik gehien harritzen nautenak dira emakumeen alde eta gizonen kontra jaulkitzen dituzun arrazoi fulminanteak, gaur egungo feminista zorrotz baten kontudentziari zorrik ez diotenak.

EZKONDUEN KOPLAK

10 estrofako poema. Lehenengoak lelo bat dirudi. Hauta ditzagun beste lau.

Iangoycoa edetaçu
vercerena gogotic.
Bera captiua da eta
ni gathibu hargatic.

Ni gathibu naducana
captiua da berceren
ene dichac hala eguin du
ny gathibu bigaren.
Gogo honez içaneniz
vicy baniz bataren
bana borchaz bayecila
ez iagoytic verciaren.

Bercerena har daçanac
beretaco amore
aborotan vqhenen du
plazer bano dolore.
Baçarriac veqhan eta
veldurrequi dirate
guti vste dutenian
gayça bertan sor dayte.

Alhor hartan hel badaquit
ereytera hacia
eta ene vada ere
lastoa eta vihia
ez bat ori ahal duquet
ezetare vercia
aguyan guero alabarequi
ezconduco semya.

Amoria ixu da eta
eztaçagu çuçena
eztu vste berceric dela
lecot mayte duyena.
Suyac vano gayzquiago
erra diro guiçona
ychassoac ez yraungui
erachequi dadina.

Ene Jainko, ken zuk nire
gogotik besterena!
Gatiba da bera eta
ni gatibu harena.

Ni gatibu naukan hura
gatiba da besteren
nire ditzak hala egin nau
ni gatibu bigaren.
Gogo onez izango naiz
bizi banaiz, bataren
baina bortxaz baizik ez naiz
izango bestearen.

Besterena har dezanak
beretzako amore
gehiagotan izango du
plazer baino dolore.
Elkartzeak bakan eta
beldurrez dirateke.
Gutxi uste dutenean
gaitza han sor daiteke.

Soro hartan hel badakit
hazia ereitea
eta neure bada ere
lasto eta alea
ez bat hori ahalko dut
ezta ere bestea.
Gero agian alabakin
ezkonduko semea!

Amorea itsua da
zuzenik ez dazagu
ez du uste inor denik
maite duena salbu.
Suak baino gaizkiago
gizona erre ahal du
itsasoak ezin itzal
hartaz su hartu balu.

Zu ezkondua izan al zinen inoiz, Bernat? Ez dakit aurrekari hori posible zen garai hartan, gero apaiz izateko. Hain gutxi baitakigu zutaz! Poema honetan ezkonduen infidelitasuna egurtzen duzu. Adulterioa. Edo zehazkiago, adulterioaren eragilea. Behin aipatzen duzu:

Amoria ehorc ere
eztu nahi partitu
nic eztaquit berciac vana
ny ary niz beqhatu.
Beriarequi eqhustiaz
hayn hayn noha penatu,
hec dostetan, ni nequetan,
orduyan errabiatu.

Amorea inork ere
ez du nahi partekatu
Nik ez dakit bestek, baina
badut hortan bekatu.
Bereakin ikustean
hainbat ohi naiz penatu!
Haiek jolas, nik bihozmin
eta errabiatu.

Pasarte horixe salbu, ez duzu arrazoibide moralik garatzen, apaiz batengan bidezko izango zenez. Poema osoan zehar, arrazoi guztiak dira ehundura amorosoan gertatzen diren (direla diozun) eragozpenak. «*Amoria ehorc ere eztu nahi partitu*» borretaz gainera, «*plazer bano dolore*», «*batzarriak bekan eta beldurreki*», «*amoria ixu da*», «*suak bano gaitzkiago erra diro gizona*», «*erogoa handi da*», «*perileki baitezila ezin noake bargana*», «*amoria ezin daite goberna*», eta abar. Arrazoi horiek amodioaren barrutikoak dira. Edo zuk, behintzat, hortik kokatzen dituzu. Hain indarrez eta hain espresiboki, gainera, non ez baitut uste literatura hutsa denik. Nolabaiteko esperientzia pertsonal bat ere ari zarela kontatzen esango nuke. Literarioki, bitxia eta zoragarria da bigarren ahapaldian burutzen duzun jokaldia: «*ni gathibu nadukana... bataren ... verciaren*». Eta edukiz ere, hozkaria. «*Bana borchaz bayezila ez iagoytic verciaren*». Bortxaz edo derrigorrean bakarrik. Esanez bezala: «Aukerarik banu, ikusi beharko». Seigarrenean garatzen duzun arrazoibidea, berriz, ironiaren kolpe sublimea da: «*Agian gero alabareki ezkonduko semia*». Egia esan, ez dakit kolpe hori ironiatik ala dramatik hartzekoa den, ez baitakit zein den zure intentzioa, eta zenbat den asmakizuna, eta zenbat, zeure egia. Susmatzen dut zu ez zarela arrazoi «bihurrien» bila ibiltzekoa.

AMOROS SEKRETUKI DENA

7 estrofako poema. Hautatu ditudan laurekin, kanta tradizional baten airea hartzen du. Zazpiekin ere har lezake, noski, eta nik uste dut, Bernat, zure gogoan horixe zegoela: kanta bat, «tradizionala», zeu baitzara tradizio baten, kate-begi ez ezik, iturburuetakoa bat. Bertso sorta honek, halakoxea baita, zuregandik geroko (eta suposatzen dut aurreko) kanta edo bertso sorta amodiozkoen tankera osoa dauka. Izan ere, bertso sorta guztien azpian doinu bat baitago. Eta batzuetan, kanta bat. Poema honetan ez dakit zure gogoan zer doinu edo kanta zebilen, baina, seguruenik, gerora ere ezagun egin zaigunen bat izango zen, nahiz eta guk ez jakin zure gogoan zein zebilen. Nik ez dakit, behintzat, eta dakienik balitz, eskertuko nuke jakinaraztea. Beharbada, gaia dagoeneko ikertua da, eta izango dira zure doinuak identifikaturik edo oinarri onez suposaturik dituztenak, baina nire ezagutza ez da hainbestearino iristen.

Bai iristen da sorta honen tradizio-aire guztia sumatzera, eta batez ere, poemaren kalitatea atzematera. Lehen bertso gaiaren aurkezpen elegantearen ondoren, «mirail bat» horren bisioa sorpresagarri bezain barrenkor da zinez. Uste dut zure estrofarik hoberentzat jo daitekeela, euskaratik at ere edonon nabarmentzekoa. Baldin beste norbaiten poema batetik hartua ez bada. Nire jakituria ez da, horretan ere, hainbestera iristen. Hurrengo biak ere, artzarrarena batez ere, zirrargarri dira. Oro har, Bernat, sorta hau, literarioki, zure ederrena edo ederrenetakoa da. Edertasun horrek adierazten al du poemaren edukian zeure pertsona bera irudikatzen dela? Baliteke, baina oraingoan zure kasuaren erlazio zuzenik gabe ere ondo interpreta daiteke. Amodiozko sorta bat burutzea zenuen gogoan, eta lortu zenuen, bai buru eta bai bihotz.

Andre eder gentil batec
vihoça deraut ebaxi
harçaz orhit nadinian
deusere ecin yrexí.
Nic hura nola nahi nuque
harc banença onhexi
ecin venturaturuz nago
be1dur daquion gayci.

Mirayl bat nic ahal banu
hala luyen donoa
neure gogoa neracuxon
secretuqui han varna
han veryan nic nacussen
harena ere nigana
huxic ecin eguin neçan
behinere hargana.

Ene gayzqui penaceco
hayn ederric sortu cen
Gaoaz eta egunaz ere
gayzqui nici penacen.
Harequila bat banadi
vihoça zayt harricen
neure penen erraytera
ere eniz ausarcen.

Andre eder jentil batek
bihotza dit ebatsi
hartaz oroit nadinean
ezer ezin irentsi.
Nik nola hura nahi nuke
hark ni nazan onetsi.
Nago ezin ausaturik
beldur dakion gaitzi.

Ispilu bat ahal banu
zeinak luken dohaina
neure gogoa askatzeko
sekretuki han barna
eta bertan ikusteko
harena ere nigana
hutsik ezin egin nezan
nik sekula hargana.

Ni hain gaizki penatzeko
hain ederrik sortu zen
gau eta egun hor ari naiz
gaizkienik penatzen.
Berarekin elkartzean
bihotza zait harritzen
neure penak esatera
ere ez naiz ausartzen.

Artiçarrac bercetarik
abantailla darama
halaver da anderetan
ni penacen nuyena.
Hanbat da eder eta gentil
harçaz erho narama
çori honian sortu date
haren bessoan daçana.

Artizarrak bestetarik
abantaila darama
halaxe da anderetan
ni penatzen nauena.
Hain da eder, hain atsegin
hain da ero naukana!
Dohatsu zen sortu haren
besoetan datzana.

AMORROSEN PARTITZIA

8 estrofako poema. Lehenengoa, lelo bat bezalakoa. Bertso sorta honek ere amodiozko kanta tradizional baten aire guztia dauka. Sorta dotorea da, araberako sorta anonimoen batez bestetik gorakoa. Hala ere, Bernat, kasu honetan, zure beste pasarte batzuetako indar eta inspiraziotik beherago zabiltzala esango nuke. Arrazoi eta irudi politak eta dotore esanak, baina ohikoak. Pindar bat behar banu, hauxe bereiziko nuke: *Penak oro on lirare, zu bazina oritzen*. Aitor dizut puntu horrek zausk egiten didala beti.

Parti albanenguidio
harc ezluque pareric.
Alavana nic eztcit
hayn hon deriçadanic.

Amore hat onhexi dut
guciz soheratuqui
ene arima eta vihoça
iossi dira harequi.
Haren yrudi ederrori
veguetan ehoqui
harçaz orhit nadinian
vihoza doat ebaqui.

Elas ene amoria
nola nuçun penacen
çurequila ecin vathuz
vihocian erracen.
Ene gaizqui penaceco
segur sorthu cinaden
penac oro hon lirare
çu bacina orhican.

Minzaceco çurequila
gau bat nahi niqecic
hilabete conplituric
hura luça valedi.
Arranguren qhondaceco
asti nuyen frangoqui
eceynere veldur gabe
egoyteco çurequi.

Badaquiçu doloryan
partayde nyz ny ere
eta çure muthaceco
ez oguenic batere.
Neure gayzqui penaceco
har cinçadan amore
iagoyticoz vçhenen dut
nic çugatic dolore.

Banandurik ni hargandik
hark ez luke parerik
baina ezin dut, ez baitaukat
hainbat maite dudanic.

Amore bat maitatu dut
guztiz soberatuki
ene arima ta bihotza
josi dira hareki.
Irudi eder hori daukat
begietan sakonki
oroitu naiz hartaz eta
bihotza zait ebaki.

Elas, ene maite horrek
nola nauzun penatzen!
Ni zurekin ezin batuz
gogoa zait erretzen.
Ni hain gaizki penatzeko
munduratu al zinen?
Penak oro on lirake
zu bazina oritzen.

Ni zurekin mintzatzeko
gau bat gerta baledi!
Hilabete joan eta
gauak harago segi.
Neure kexak kontatzeko
asti izan luzeki
eta ezein beldur gabe
lasai egon zureki.

Badakizu, dolorean
partaide naiz ni ere.
Ez nuen zu mudatzeko
nik errurik batere.
Penaz bizi nendin hartu
baitzintudan amore
orain beti beharko dut
nik zugatik dolore.

AMOROS GELOSIA

8 estrofa. Lehenengoa, leloa.

Beti penaz yçatia
gayz da ene amore.
Beti ere vehar duta
nic çugatic dolore?

Amore bat vqhen dicit
miragarri gentilic
harequila ninçanian
enuyen nic faltatic.
Nic iagoytic ecyn nuque
hura veçayn mayteric
haren minez oray nago
ecin hilez viciric.

Amoria nor yçan da
gure bion artian
muthaturic vaçabilça
ia aspaldi handian.
Nic çugana daquidala
faltatu eztut vician
bioc behin secretuqui
nonbait mynça gutian.

Ehonere eztacussat
nihaur veçayn erhoric
nic norgatic pena vaytut
harc ene eztu axolic.
Çuhur banynz banynçande
ny ere hura gaberik
alabana ecyn vci
vehin ere gogotic.

Iangoycoa edetaçu
amoria gogotic
eta haren yrudia
ene veguetaric.
Harc nigana eztaduca
vnsa leyaldateric
ni ere elicaturenyz
oray hura gaberik.

Beti penaz izatea
gaitz da, ene amore.
Betirako behar al dut
nik zugatik dolore?

Amore bat ukan dizit
miragarri jentilik
berarekin nintzanean
ez bainuen faltarik.
Honez gero ezin nuke
hura bezain maïterik
haren minez hemen nabil
ezin hilez bizirik.

Oi, amore, nor izan da
gure bion artian
mudaturik baitzabiltza
iragan aspaldian?
Nik ez dizut, dakidala
hutsik egin bizian.
Biok behingoz sekretuki
nonbait mintza gaitian.

Inon ere ez dakusat
ni nolako erorik.
Nik norgatik pena dudan
hark ez du ene axolik.
Zuhur banintz, neu ere izan
ninteke hura gaberik
baina ezin utzi joaten
inoiz neure gogotik.

Ene Jainko, ken zaidazu
amore hau gogotik
eta haren irudia
nire begietatik.
Hark nigana ez baitauka
ongi leialtaterik
neu ere orain elikatu
naiteke hura gaberik.

«Biok behin sekretuki nonbait mintza gítian». Hemen badut susmo bat, Bernat, «sekretuki mintzatze» hori maiz errepikatzen duzun ideia baita. «Albanerra egia, nik dut pena handia. Sekretuki mintza giten biok, otoi, maitia». «Sekretuki behar dizit harekila mintzatu». «Neure gogoa neracutson sekretuki han varna». «Nibaur sekretuki nator zugana». «Sekretuki mintzatzeke otoi bide idazu». Edo: «Mintzazeko zurekila gau bat nahi nikezi, ezinere beldur gabe egoiteko zureki».

Sekretuki, gauaz, beldur gabe. Ez naiz zutaz aditua, eta adituek horretaz ezer dioten ere ez dakit, baina zuk batzuetan hain tristeki eta beti ere hain pasionalki eskatzen edo desiatzen duzun «mintzatze sekretu gautar» hori esango nuke hitz egitea edo «arranguren kondatzea» baino zerbait gehiago dela. Eufemismo edo esamolde bigundu horien azpian, ez al zara ari amodioaren egintza bera irudikatzen? Apaizak izan baikara biok! Dena dela, esamolde horrek, zure tradizioan, nahiko baliabide komuna ematen du. Barkoxeko Etxahunek, adibidez, geroago, *Urzapal bat* izeneko sortan dio: «Maitia nahi zütüt segreki mintzatu».

POTAREN GALDATZIA

6 estrofa. Azkena argi dago lelo bat dela. Elkarrizketa llabur bat.

– Andria ieyncoac drugaçula
oray verdin guirade
ni erregue balin banynz
erreguina cinate.
Pot bat othoy eguidaçu
ezayçula herabe
nic çugatic dudan penec
hura merexi dute.

– Eya horrat apartadi
nor vste duc niçala?
Horlaco bat eztuc vste
nyc icussi dudala.
Horrelaco hiz gaixtoric
niry eztarradala
Vercer erran albaytiça
enuc vste duyana.

– Ene vstian eztut erran
desonesta den gauçaric
Pot bat niri eguinagatic
ecinduque laydoric.
– Hire potac bacyaquyat
berce gauça nahi dic.
– Horreyn gayz ciraden guero
eguien dut verceric.

Vici nyçan egunetan
vada ecitut vciren
nic cer oray nahi vaytut
heben duçu eguien.
– Guiçon hunec oray nuya
heben laydoz veteren?
– Eyagora! Nyc cer daydit?
– Çau de yxilic hanbaten.

Etay lelory bay lelo
pota franco vercia vego.
Andria minça albacyinde
verce aldian emiago.

Oi, andrea, Jaunak lagun!
Orain berdin girade.
Ni errege baldin banintz
erregina zinake.
Pot bat, otoi, egidazu
ez zu izan herabe.
Zugatiko nire penec
hainbat merezi dute.

– Eia, horra apart hadi!
Nor uste duk naizela?
Holako bat ez hik uste
nik ikusi dudala.
Damu bekik niri horren
hitz gaiztoak esana!
Mintza hola beste bati
ez nauk uste duana.

– Neure ustez ez dut esan
desonest den gauzarik.
Pot bat niri egin arren
ez zenuke laidorik.
– Hire potak bazakiat
beste zerbait nahi dik.
– Horren zaila nola zaren
egingo dut besterik.

Bizi naizen egunetan
ez baitzaitut lagako
nahi dudana orain bertan
duzu egin beharko.
– Gizon honek orain al nau
hemen laidoz beteko?
Oihu edo zer dezaket?
– Isil zaitez betiko!

Etai lelory bai lelo
pota franko, bestea bego.
Andrea, hurrengoan
egizu hitz emeago.

Hau zer da, Bernat? Egia literarioa ala gertatua? Nik bietatik duela esango nuke, baina, elkarrizketa fikziozko bat balitz ere, ausardia behar da, apaiz baten ahoan, «pota franco, verzia vego» kantatzeko. Edo dantzatzeko, bistan baitago poema hau doinu baten gainean osatu zenuela. «Ausardia» esan dut, baina, beharbada, zure garaia nire apaiz-garaia baino permisiboago izango zen amodio kontuan. Poema hori nik idatzi banu, ziur maiseatuko zutela, baita salatu ere ez gutxik. «Horrek sotanapean biak daramatza gordeta, pota eta bestea. Nahiz eta ez nahi adina bietatik, batez ere bigarrenetik». Garaiak esan ohi da, eta egia izango da, baina beti ez dakigu argi garaiak norantz doazen.

Zuk, Bernat, poema honen egia ala fikzioa gorabehera, bietatik zenekiela zerbait esango nuke. Baliteke «nahi adina» ere, zure garaian aski mirakulu baitzen 80 urteko bizimugara iristea. Dena dela, ez dakit horregatik izango zen, baina maizegi aipatzen duzu bekatua. Horretan nik ez nuen hainbeste arrangura izango –moralki esan nahi dut–, baina bai nion beldur handia aitzakia emateari esan zezaten: «Ikusten apaiz nahastaile hauen askapen-mezu guztia zertarako zen? Azkenean, denak gona bila». Zuri ez al zitzaizun horrelakorik gertatu? Nire garaiko moralistek esaten zuten kontinentzia bizi-luzagarri zela. Batzuek laster hartu genien engainu-usaina beharkizun baten gainean eraikitzen ziren abantailei. Batez ere, aszeta eta mistiko garrantzitsuek aldarrikatzen zutenean kontinentzia bezalako uko batek hautu propioa edo erabaki pertsonala izan behar zuela. Apaizak, kastitatera beharturik egonik, egin zezakeen gorena zen agindu instituzional bat obeditu. Eta zintzoa zenak, onartu. Ezagutu nituen «eskertu» zutenak ere. Eskertzen zutela ziotenak, behintzat.

Apaiz askok predikatzen zituzten (neure garaiak ari naiz) kontinentziaren abantailak kristautentzat, batez ere kristau femeninoentzat. Ez zuten, noski, sexuen bereizketa doktrinalik egiten, baina bai predikatzen zien, batez ere, nesken kofradiei, Mariaren Alabei eta halakoei. Apaiz batzuek (eta zer esanik ez, fraide batzuek) ez zeukaten bakerik neska xarmagarrienak moja joanarazi arte, arau instintibo baten arabera, nik uste: «Niretzat izan ezin badu, inorentzat ere ez». Hori diotsut, Bernat, gertaera esanguratsu batetik deduzitu nuelako. Ni apaiz ibili nintzen eremuan, ohartu nintzen neska asko zirela herrietatik moja joanak. Nik ez nion inori esan joatekorik, ezta ez joatekorik ere. Ez alde, ez kontra. Ba, nire jurisdikzioan, inor ez zen moja joan.

Gehiago esango dizut. Nire lehen destinoa (eta lehen urtekoa) Gizaburuaga izeneko herria izan zen, Bizkaian. Urte horretan, ondoko herritik, Amoroetik, noizean behin, konfesioetarako dei egiten zidan hango apaizak, elizen artean ohitura zenez. Zure garaian ez dakit, baina nirean baziren kofradien igandeak: Mariaren Alabak, Luistarrak (mutil ezkongesak), ezkonduak eta haurrak. Halako batera, Mariaren Alaben igandera, deitua izan nintzen, meza aurreko kofesioetan laguntzera, apaiz bakarrarentzat zeregin luzeegia izango baitzen. Hartan, neska batek, bere ustezko bekatuen konfesioa egindakoan, diost: «Orain, jauna, kontsulta bat egin nahi nioke berorri». Bai, bai! Egiteko lasai esan nion, eta berak: «Ba, ni, jauna, moja joateko pentsamenduetan nabil. Zer deritzo berorrek?».

Ez dakit zuk badakizun, Bernat, baina konfesioak, emakumeen aldetik, ezkutuak ziren. Hots, sarexka bat bitarte zela. Aurpegiek ezin zuten elkar ikusi, nahiz zentimetro gutxitara egon. Ahotsa bakarrik. Orduan, gutxi gorabehera, esan nion: «Horrela huts-hutsean erantzuteko, galdera konplikatu da hori. Alde batetik, nik ez zaitut zu ezagutzen. Zuk ere ez ni, beharbada. Hemen, bat-batean esan ahal dizudana da ezen, moja joate hori desengainu amorosoren baten ondorio bada, ez dela arrazoi ona. Itxaron eta pentsa gehiago. Baldin bada uste duzulako moja-egoera kristau-egoera baino hobea edo jasoagoa dela, hori ere ez da egia. Kristautasunaren kalitatea ez du egoerak neurtzen, izateak baizik. Azkenik, kontsulta horrek denbora bat behar du, elkarrizketa

luzeago baterako. Hau ez da leku egokia. Ikusten duzu nolako ilara dagoen atzean. Gu hemen hizketan luzatuko bagina, maiseoak berehala sortuko lirateke. Ni Gizaburuagako abadetxean bizi naiz. Elkarrizketa egoki bat nahi bazenu nirekin, zatoz hara, edo neu joango naiz nahi duzun lekura, eta lasai berba egingo dugu». Horrelaxe amaitu zen konfesio hura.

Eta hara non, handik denbora laburrera, Amorotoko apaiz ere izendatua izan nintzela. Nik banenkien, konfesio haren ondoren, Amorototik inor ez zela moja joan. Gero ere ez zen joango, nire garaian, behintzat. Orduan, hango neskei (Mariaren Alabei) hitzaldi edo prediku bat ematea egokitzen zenean, pentsatzen nuen: «Konfesio hartako neskak hementxe egon behar du, ba, entzule!». Nahitaez egon behar zuen, eta ziur berarekin maiz hitz egingo nuela, nirekin konfesatzen jarraituko zuelako baino ez bazen ere. Baina berak ez zidan inoiz ezer aipatu, eta neuk ere ez nuen – ezin nuen – ezer arakatu. Gaur arte.

Zu zelan konpontzen zinen mojekin, Bernat? Eta komentuekin, oro har? Zeren zure garaian, Trentoko kontzilioaren aurretik, bazen monastegi batean arau bat, monjeen portaeraz zioena: *«Cada cual tenga su barragana, para paz y seguridad del vecindario»*.

AMOREZ ERREKERITZIA

25 estrofa. Nahiz eta sorta hau bi lerrotan idatzi zenuen, hiru oin daude garbi. Gaur egun guk hiru puntuko koplak esango genukeena. Lehen bi puntuen neurria 7/7 dela dirudi. Bigarren lerroak 8/7koa dirudi, eta bertan eten bat dago, nahiz eta ez egon oin edo errima bat. Sorta honetan ere, Bernat, ez duzu beti berdin-berdin neurtzen. Zazpi eta zortziren artean zabilta, zure buruan zebilen doinuak ematen zizun aukeraren arabera. *Bertsolari-Koblakari* izeneko atalean azalduko dut gai hau zabalago. Azaldu, edo neure susmoa adierazi. Bitartean, sorta hau (hautu bat) koplak idatzi ohi ditudan erara lerrotuta ezarriko dut, zure baimenez.

– Benedica fortuna!
Ala encontru hona!
Oray beguetan dicit
desiracen nuyena.

Oray loric ecin daydit
vihocian ez pausuric.
Hayec biac galdu ditut
amoria nic çugatic.

Ene mayte maytena
eguidaçu çucena
loan duçuna eqhardaçu
ezpa eman ordayna

– Penac handi vadituçu
acheterric asqui duçu.
Sarri sendoturen cira
larruyori osso duçu.

– Nic daquidan gauçaric
eztaducat çureric
loxaturic iarri nuçu
ezpaytaquit cegatic.

– Amexetan aguerritan
ni çugatic doloretan.
Hiz bat honic erradaçu
hil eznadin othoy bertan.

– Enetaco ohoyñ cira
ohoyñ ere handi cira
Nic veharren nuyen gauça
daramaçu çurequila.

– Cer nahi duçu darradan
gauça horren gaynian?
Ni nolacoric asqui duçu
berceric ere herrian.

– Ni enuçu iaquinxu
clarqui erran eçaçu
ehorc vnsa adi ciçan
nahi valin baduçu.

– Albanerra eguya
nyc dut pena handia.
Secretuqui minça guiten
bioc othoy maytia.

– Guiçonac duyen maytena
bayetare hobena
vihoceco pausuya du
eta vere lo huna.

– Benedika fortuna!
Bai hau enkontru ona!
Orain daukat begietan
desiratzen nuena.

– Ene maite maitena
egidazu zuzena!
Ekardazu eramana
edo eman ordaina.

– Nik dakidan gauzarik
ez daramat zurerik.
Beldurturik jarri nauzu
ez baitakit zertarik.

– Lapur handi, indartsu
niretzako zara zu.
Nik beharren nuen gauza
zeurekin daramazu.

– Ni ez nauzu jakintsu
argiro hitz egizu
inork ongi adi zaitzan
nahi baldin baduzu.

– Gizonaren maitena
baita ere onena
bihotzeko atsedena
eta bere lo ona.

– Orain ez daukat lorik
ez bihotz-atsedenik.

Bi horiek galdu ditut
nik, maitea, zugatik.

– Pena handiz eri zu
baduzu aski mediku.
Laster zara sendatuko
larrua sano duzu.

– Ametsetan, itzarritan
ni zugatik minetan.
Hitz bat onik esadazu
hil ez nadien bertan.

– Zer nahi duzu dezadan
horren gainean esan?
Ni nolako beste asko
badituzu hor plazan.

– Nahi al duzu egia?
Nik dut pena handia.
Sekretuki mintza gaiten
biok, otoi, maitia.

AMORROSEN DISPUTA

Vztaçu hurrancera
amore maytel!
Oray particeco
damu guinate.

– Amore maytia
dioxut eguia
çutan diagoçu
ene vicia.
Nahiago dicit
çure iqhustia
eci neuretaco
herri gucia.

– Oray nahi nuçuya
heben vorchatu?
Aldi honetan othoy
vci naçaçu.
Berce aldi batez
ginen nyçayçu
nahi duçunori
orduyan daydiçu.

– Haraycinacoric
duçu errana
vci daçanorrec
escuyan duyena
nahi duyenian
eztuqueye1a.
Hiçac haribira
dugun eguyna.

– Oray eguyn duçu
nahi duçuna
eman darautaçu
ahalgueyçuna.
Maradicacen dut
neure fortuna.
Ceren gin vaynendin
egun çugana.

Uztazu hurbiltzen
amore maite!
Orain banantzea
min litzaiguke.

– Amore maitia
hona egia:
zuga diagozu
ene bizia.
Nahiago nuke nik
zu ikustia
ezen ez neureztat
herri guztia.

– Orain nahi al nauzu
hemen bortxatu?
Aldi hontan, otoi
utzi nazazu.
Beste aldi batez
jinen natzaizu.
Nahi duzuna orduan
eginen duzu.

– Antzinatik hona
dator esana
uzten duen horrek
eskuan dena
nahi duenean
ez dukeela.
Bazter hitzak eta
betor egina.

– Orain egin duzu
nahi duzuna.
baita eman niri
ahalkeizuna.
Maradikatzen dut
neure fortuna.
Nola etorri naiz
egun zugana?

19 estrofa. Lehenengoa, Bernat, lelo bat bezala hartzen dut. Zuzen al nago? Elkarrizketa luze honetan, «*arima damnatzea*» ere objektatzen dizu «*amore maitiak*». Hori zeure benetako kezka al da? Ala baliabide soil bat, zure inguruan eta tradizio katolikoan zebilena, eta zuk, apaiz gisan, defendatu behar zenuena? Argi dagoena da elkarrizketaren generoa maite zenuela. Hori, seguruenik, tradiziotik jaso zenuen, bai euskarazko kantetan, bai inguruko hizkuntzetan. Hemeretzi estrofatatik laura, selekzio handiegia irudituko zaizu, seguruenik, baina uste dut horrela kanta xarmagarria gelditzen dela.

Poema honetan darabilzun aditz bat —«*borxatu*»— gaur egun oso bortitza da, baina suposatzen dut (suposatu behar da) zuk ez zeniola eman adiera zehatz hori. «Biolatu», alegia. Nik neuk gaur ere ez nioke emango, baina nire garaiko euskaldun «aditu» gehienak tematzen dira «violar-violación-violador» horiek «bortxatu-bortxaketa-bortxatzaile» itzultzen. *Lexikoa* izeneko atalean aipatuko dizudanez, «kulturatik irteteko» modu bat. Hala eta guztiz ere, eta zuregana itzulirik, hitz hori —«borxatu»—, dagoen kontestuan, aski kontzeptu gogorra dela uste dut. Neurrian, zure ohiko 8/7ko puntuaren orde, 6/5ekoa dakarzu hemen, hurrengo poeman ere errepikatzen duzuna. Honetan ere pentsatu behar da doinu baten gainean ondu zenuela poema.

ORDU GAITZAREKI HORRAT ZAQUITZAT

Oray vehar duguya
conquista verri?
Eztey yraganez
gomitu handy.
Hanbat ecirade
andere larri
merexi duçuna
narçaque sarri.

– Orain behar al guk
konkista berri?
Ezteiak joanik
gomitu handi.
Ez zara zu horren
andere larri.
Merezia esango
nizuke sarri.

Izenburuak ere estrofaren neurria dauka. Eta estrofa bakarra! Harrigarria zuregan, Bernat, hain sorta luzeen zale zinena. Deskuidoren bat izan al zen inprentan edo zure paperetan? Zeuk berariaz hala utzia bada, zerbait oso garrantzitsua behar zuen. Ala enigma bat formulatu nahi izan zenuen poematxo honetan, bai formaz, bai edukiz? «Konkista berriak egin behar al ditugu orain? Ezteiak joan eta gero, gonbidapen handiak. (Garaia joan eta gero, eskaintza mardulak). Ez zara, ba, hain andere handia! (garrantzitsua). Mereziz duzuna laster esango dut». Zer esan nahi duzu horrekin guztiarekin? Nortaz ari zara? Zer egin dizu?

Grafian ere enigma bat utzi diguzu: «*narçaque*». Adituak bat datoz akats bat dela esatean. Zer da? Ikusi ditudan interpretazioetatik gehien konbentzitu nauena Lino Akesolorena da: «*narraque*». Hots, «erran» aditzaren joko bat, zuk maiz egiten duzun bezala. «Narrake-nerrake». Erranen nuke.

AMORE GOGORRAREN DESPITA

Andre eder gentil batez
hautatu çayt veguia.
Othoyce bat baneguyon
larradala eguia.

Respostuya eman deraut
luçamendu gaberik:
– Cortesiaz hon deriçut
nic çuri hayn segurqui.
Berçeric nitan eztuquezu
abisacen citut nic
gazte çoroa nyçan arren
enuqueçu hargatic.

– Çu gaztia bacirere
adimendu hon duçu
nic çugatic dudan pena
othoy sendi eçaçu.
Çuretaco har naçaçu
vici nahi vanuçu
ni çugatic hil banadi
cargu handi duqueçu.

– Gayzqui eguin dadinian
gendec sarri daquite
ene gayzqui eguitiaz
enec laydo luqueyte.
Çu eta ni e1garrequi
vnsa ecin guynate
– Çaude yxilic çoz horrat
eta hobe baitate.

– Andre faltaz eniz hilen
valinba ni lehena
oroz exi vehar dicit
non vaytate hobena.
Hequi ecin medra nayte
bay gal neure arima
bategatic sarri niro
diren oroz arnega.

Andre eder jentil batez
hautatu zait begia
eskaria egin nion
esateko egia

Erantzuna eman zidan
luzamendu gaberik:
– Maite zaitut, noski, baina
kortesiaz bakarrik.
Nigan beste deus ez duzu
abisatzen zaitut nik.
Gazte zoro naizen arren
ez naiz bizi zugatik.

– Zu gaztea bazara ere
adimen ona duzu
nik zugatik dudan pena
otoi, senda ezazu.
Har nazazu zeuretzako
bizirik nahi banauzu
ni zugatik hil banadi
kargu handi dukezu.

– Gaizki egiten denean
jendeak laster daki.
Nire gaizki egitea
neureen laido handi.
Zu eta ni elkarrekin
ongi ezin izaki
zaude isilik, zoaz eta
denok hala hobeki.

Andre faltaz ez naiz, ba, ni
izango hiltzen lehena!
Denak utzi behar ditut
non baitago onena.
Haien onik ez dut baizik
arimaren galmena.
Bategatik laster uka
nitzake diren denak.

14 estrofa. Hautaketan lau hartu ditut eta lehenengoa lelo bat balitz bezala eratu, lau puntukoa bitara ekarriz. Berriz ere elkarrizketa. Mutilak nahi, neskak ezetz. Despit. Arrazoia zein? Laidoa. Beste batzuetan, bekatua. Gaizki egina, laster jakina. Jendea. Jendearen zeresana. Horretan ez gara 500 urtean asko aurreratu, Bernat. Tirabira luze horren laburtzetik, uste dut kanta polita bat geratu zaigula. Tirabira irudikatua izan bazen ere, esango nuke norbait bazenuela buruan, eta ziur bera ez zela, oraingoan, Andre Dona Maria.

II - E U S K A R A

Lehen idazlea. «*Lehenago bi baitinzan lengoajetan azkena*». «*Orai aldiz izanen hiz orotako lehen*». Oraintxe dator, Bernat, euskaldunentzat gogoratuenak izan diren eta izango diren zure bi poemen kasu harrigarria. Euskarari buruzko *Kontrapas* eta *Sautrela* izenekoak. Ni neu, behintzat, zenbat eta gehiago barneratu poema horien espirituan, hainbat haluzinatuago kanporatzen naiz bertatik, uretara dzanga egin eta likido eferbeszentetik irtete bezala. Arnasa gutxi ala gehiegi dakardan ez dakidala. Hona, lehenik, poema biak, osorik. Euskaldunen artean hain entzunak izanik, bertsio bakarra emango dut, idazkera gaurkotuan.

KONTRAPAS eta SAUTRELA

Kontrapas

Euskara!
Jalgi hadi kanpora!

Garaziko herria
benedika dadila!
Euskarari eman dio
behar duen tornua.

Euskara!
Jalgi hadi plazara!

Bertze jendek uste zuten
ezin eskriba zateien.
Orai dute forogatu
enganatu zirela.

Euskara!
Jalgi hadi mundura!

Lengoajetan ohi hintzan
estimatze gutitan.
Orai, aldiz, hik behar duk
ohoria orotan.

Euskara!
Habil mundu guzira!

Bertzeak oro izan dira
bere goihen gradora.
Orai hura iganen da
bertze ooren gainera.

Euskara!

Baskoac orok preziatzen
Euskara ez jakin arren.
Orok ikasiren dute
orai zer den Euskara.

Euskara!

Oraidano egon bahiz
inprimitu gaberik
hi engoitik ebiliren
mundu guzietarik.

Euskara!

Ezein ere lengoajerik
ez frantsesa, ez bertzerik
orai ez da erideiten
Euskararen parerik.

Euskara!
Jalgi hadi dantzara!

Sautrela

Euskara da kanpora eta
goazen oro dantzara.

O, Euskara, lauda ezak
Garaziko herria
zeren hantik uken baituk
behar duien tornuia.
Lehenago hi baitintzan
lengoajetan azkena
orai, aldiz, izanen hiz
orotako lehena.

Euskaldunak mundu orotan
preziatu ziraden
bana haien lengoajiaz
bertze oro burlatzen
zeren ezein eskripturan
erideiten ezpaitzen.
Orai dute ikasiren
nola gauza ona zen.

Euskaldun den gizon orok
altxa beza buruia
ezi haien lengoajia
izanen da floria.
Printze eta jaun handiek
orok haren galdia
eskribatuz ahal balute
ikasteko desira.

Desir hura konplitu du
Garaziko naturak
eta haren adiskide
orai Bordelen denak.
Lehen inprimitzalia
Euskararen hura da.
Basko oro obligatu
jagoitiko z hargana.

Etay lelori bai lelo
leloa zaray leloa.
Euskara da kanpora eta
goazen oro dantzara.

Askotan saiatu naiz, Bernat, neure baitan esperimentatzen zure «lehen» izatearen sentsazioa. Emoziozko dardara bortitzak jotzen nau, eta hortxe mozten zait esperientzia. Euskaldunik dohatsuena izan zara duda gabe. Harrigarria baita zer kontzientzia argia eta indartsua agertzen duzun zeure egintza erabat singularrarena: hizkuntza milenario bat idatzira jaso duen «lehen». «Jaso»! Noraino baina?

Lehenago hi baitinzan lengoajetan azkena.
Orai aldiz izanen hiz orotako lehen.

Ez al da arrandia delirantea? Zure sentieran ezetz dirudi, ez baita behin bakarrik eskapatzen zaizun harrotasuna.

Berzeak oro izan dira
bere goihen gradora.
Orai hura iganen da
berze ororen gainera.

Hi engoitik ebiliren mundu guzietarik.

Ezein ere lengoajerik, ez frantsesa, ez berzerik
orai ezta erideiten heuskararen parerik.

Eta prodigio horren egilea, «Bernat Etxeparekoa». Ez al zizun bertigoak eman goiera horietan? Benetako konbikzioa ala erretorika deliberatu bat izan al zen? Ba, haluzinazio bat izan bazen ere, horren era kategorikoan aldarrikatzeko (zoraturik ez zeunden, ezta?), zure sentimenduek leherturik edo lehertze behar zuten. Sentsazio horixe da nik neure baitan esperimentatu nahi izaten dudana eta batzuetan lortzen dudana. Eternitatea instant batez irudikatzea lortzen bagenuen, zergatik ez zure puntu zoragarri hori? Une batez bakarrik, noski, ez bainaiz gauza hain sentsazio singular bati luzaroan eusteko. Horretan, Bernat, elkarren antitesian gaude. Zuk euskara «bertze ororen gainera» jaso izanaren euforia sentitu zenuen, eta ni hor nabil kezka, iraungo ote duen, ez ote duen. Zu bakarra zara, eta ni, larritasun hori bizi duten askotariko bat.

Kostatzen zait zure euforiari esplikazio koherente bat aurkitzea, guztia ez bazen erretorika berotzaile bat. Ez dut uste, ze baliabide hori ridikulutik bertan egon baitzitekeen. Zuk ez duzu ematen hain kokoloa zinenik. Izan ere, ez dituzu baieztapen txakilak egiten, ia-ia irrigarriak baizik. Iraingarriak ere baietz esango nuke, orduko kultura inperanteentzat. «Lehenago lengoajetan azkena. Orai aldiz, orotako lehen». Kontraste hiperboliko abstraktu baterako ez dago gaizki. Baina gero diozu: «Orai hura iganen da berze ororen gainera».

Ez al da delirio bat? Zure sentieran ez, nonbait, ez baita behin bakarrik eskapatzen zaizun harrotasuna. Bo! «Oro» izanez gero, ez duzu inor seinalatzen, baina gero diozu: «Ezein ere lengoajerik, ez frantsesa, ez berzerik, orai ezta erideiten heuskararen parerik». Oskua, Bernat! Frantsesa aipatu duzu! «Ororen gainera» barka liteke artificio oratorio gisan, baina Roland, Villon eta zure garaikide Rabelais, Ronsard edo Montaigne sortu zituen hizkuntza bat euskararen azpitik kokatzea ez al zen delirio handiegia?

Ez dut sinesten baieztapen horiek egiteko bezain ezjakina zinenik, eta ez dut sinesten, ezta ere, baieztapen horien arriskuaz («zer dio txotxolo horrek?») ez ohartzeko bezain ilusoa zinenik. Esplikazio «arrazional» bat bilatzen hasirik, nik uste dut zure gizartean –«Garaziko herria» «Garaziko natura»–, euskara zela hizkera hegemonikoa, edo behintzat, zuk hala sentitzen zenuela. Eta hala izaten jarraitzearen kontrako

posibilitaterik ez zitzaizula inoiz burutik pasatu. Nik ez dut sentipen hori inoiz bizi izan, eta nire aurrekoengan ere, mende batzuetan atzera egin beharko genuke, antzeko konfiantza aurkitzeko. «Hizkera» diot, ez «hizkuntza». Zuk, beharbada, bi mailen diferentziari ez zenion arretarik jarri, beharrik ere ez zenuelako, «Garaziko naturan» euskara «ororen gaineratik» bizi zela ikusiz.

Nik uste dut, Bernat, zure izaera nahiko xaloa edo tolesgabea izan zela. Nahiz eta zeure izatea enigma handian utzi zenigun, idazkeran gardentasun natural bat nabari zaizu, artifizio gabea. Oso-osokoa ematen duzu. Alderantziz eta garbi esanda, inpresioa daukat malezia gutxiko gizona izan zinela, errimaren atalean aipatuko dizudan bezala. Apur bat sineskorra. Onegia, beharbada. Eta minbera ere bai, kartzelako poeman sobera nabari zaizunez. Baina zure sentipenak zenbat zuen egiazkotik eta zenbat erretorikotik alde batera utzita, ukatu ezin dena da hizkuntza baten «primizia» kontzientea izatea badela aski motibo euforia guztiak justifikatzeko.

Zure poemagintzan edo koblakaritzan, zehazki *Kontrapas* izeneko kantuan, bada xehetasun bitxi bat, ofiziokide izateak atzemanarazi didana. Sorta horretako leloetan, progresio argi eta deliberatu bat garatzen duzu:

Euskara, jalgi hadi kanpora.
Euskara, jalgi hadi plazara.
Euskara, jalgi hadi mundura.
Euskara, jalgi hadi mundu guzira.

Eta azkenean,

Euskara, jalgi hadi dantzara.

«Kanpoa» eta «dantza» *Santrela* poemaren leloan ere batzen dituzu, bi mutur bezala: *Euskara da kanpora eta goazen oro dantzara*. Nindoanera jota, *Kontrapas* poeman, hiru estrofatan, «Heuscara» bakarrik uzten duzu lelotzat. Zergatik? Esan bezala, zure ofiziokide izateak susmarazi dit zer gertatu zitzaizun, neu ere ibilia bainaiz lan horietan. Abiatu zinen «kanpora», «plazara», «mundura», «mundu guzira» (mundua mundu guzia ez balitz bezala), eta ... handik nora? Hantxe geratu zinen, mundu guztitik nora saltatu ez zenekiela. Argi zeneukan azkenak «dantzara» izan behar zuela. Baina badirudi lelo ezberdinak baino estrofa gehiago atera zitzaizkizula.

Izan daiteke lehen kolpean estrofa gutxiago izatea eta geroago bururatzea beste hiru. Izan daiteke lehen kolpean guztiak osatzea, baina lelo ezberdin eta egoki gehiago ezin asmatzea, edo geroago asmatzeko uztea. Izan daiteke hiru «Heuscara» horiek ad libitum bezala uztea, bakoitzak aurreko edozein errepika zezan. Izan daiteke halako edo bestelako deskuidoren bat izatea ere (osatzea ahaztu, adibidez), edo nik al dakit zer! Gauza asko izan daitezke, Bernat, baina ziur nago zure buruak ahalegin batzuk egin zituela estrofa guztiei euren leloa eransteke. Harrigarri egiten zaidana da, pentsatzeko eta konpontzeko asti guztiak izanda (suposatzen dut), bertsio inkompleto horretan argitaratzea zeure «primiziak» izango zen liburua.

Bai, Bernat! Bata dela, bestea dela, badira iraganak 500 urte, baina berdintsuak gara adinean, apaizgoan, kartzela kontuan, amodioaren xarman, koblakari-bertsolari izaeran, eta batez ere, euskararen atxikimenduan. Baina minez eta «dolorezki» diotsut oso ezberdinak garela arrakastan. Gutun atzeratu honekin, hortik ere irabazi nahi nuke zerbait, zure «reputazioneak» handitzen jarrai dezan.

III - ALDE FORMALAK

1. BASKOA

Has gaitezen, Bernat, kontu txiki, baina ez garrantzi gabe batetik. Zuk, duela 500 urte, lasai-lasai idatzi zenituen (nola, bestela, zuretzat naturalena baitzen?) honakoak, eskaintzan:

«Zeren baskoak baitira abil, animos eta jentil, eta haietan izan baita eta baita zientzia guzietan letratu handirik, miraz nago, jauna, nola bat ere ez den asaiatu bere lengoaje propioaren faboretan euskaraz zerbait obra egitera».

«Eta baskoek, bertzek bezala, duten bere lengoaian izkribuz zerbait doktrina eta plazer hartzeko, solas egiteko, kantatzeko eta denbora igaraitzeko materia».

Eta *Sautrela* poeman:

Basko oro obligatu
jagoitiko zargana.

Baskoak orok preziatzen
euskara ez iakin arren.

Ba, begira, Bernat. Euskaldunok Euskal Herriko biztanleei deitzeko (denak ez baitira «euskaldunak»), nolako bihurkeriak egiten ditugun ikusita, argi dago zuregandik ez dugula askorik ikasi. Hona zer idatzi nuen Berria egunkariko zutabe batean, *Baskoa naiz* izenburupean:

“Gure inguruko (agian, munduko) hizkuntza guztiek Euskal Herriko biztanleok *bask* erroitik deitzen gaituzte. Zuk, *baskoak*. Euskaldunak gara bakarrik, deitura hori arbuio dutenak, ordain bakartzat *euskaldun* edo *euskal* dugula. Horrela, anbiguotasun nahasgarriak eta, sarritan, amorragarriak gertatzen dira.

Ulertzen da zer den *euskal komikia*, *euskal kantak*, *euskal idazleak*. Anbiguotasunean sartzen gara, diogunean *euskal futbola*, *euskal teknologia*. Anbiguotasun amorragarria dator, diogunean *euskal enpresak*, *euskal banka*, *euskal medikuntza*. Argi dago zer den *Udako Euskal Unibertsitatea*, baina euskara hondakintzat duten unibertsitateak izan al daitezke *Euskal Unibertsitateak*? Anbiguotasuna absurdoraino doa, badiogu: *euskal euskaldunak* edo *euskal erdaldunak*. Hots, *Euskal Herriko euskaldunak* edo *Euskal Herriko erdaldunak*. Bai baitira *holandar euskaldunak*, *ijito euskaldunak*, *indio euskaldunak*. Irakurri eta entzun ohi da: «Ligan, talde euskaldunek...». «Olinpiadetan, ordezkari euskaldunak...».

Zer dira *talde euskaldunak* edo *ordezkari euskaldunak*, sarritan euskararen lorratzik ere ez dutenak? Inoiz, arazoa konpondu nahi izaten da esanez: *Talde euskal herritarrik, industria euskal herritarra, ordezkari euskal herritarra*. Okerrago. Eta den-dena, ez esatearren: *Industria baskoa, ordezkari euskal baskoa, talde baskoak*.

Ba, ni, Bernat, zu bezala, «basko naiz». «Basko euskalduna», badiren bezala «basko erdaldunak», «basko ingelesak», «basko txiletarrak». Edo alderantziz, nahi bada, «euskaldun baskoak». Badiren bezala «euskaldun mañoak», «euskaldun kosakoak», «euskaldun grekoak». Ez nago seguru, baina uste dut badirela «euskaldun eskimalak» ere”.

Ikusten duzunez, Bernat, uste dut honetan elkarren antza bakarrik aipatu beharko dudala, ez baitut aurkitzen zein izan daitekeen diferentzia.

2. BERTSOLARI - KOBLAKARI

Atal honetan badugu elkarren antz handi bat, Bernat. Ni bertsolaria izan naiz. Koplaria ere bai. Zu, koblakaria. Hitzaurrean diozu:

«... zuri neure jaun eta iabia bezala igorten darauritzut euskarazko *kopla* batzu (...), baskoek, bertzek bezala, duten bere lengoagian izkribuz zerbait doktrina, eta plazer hartzeko, solas egiteko, *kantatzeko* eta denbora igaraiteko materia».

Zuk, beraz, zeure burua *koblakari*-tzat zenuen, eta zure buruan *kantatuak* izatea zegoen. Zure bi poema ospetsuenak –*Kontrapas* eta *Sautrela*– dantzak dira. Horiek, definizioz, dantzatzeko eta kantatzeko dira. Eta zuk *koplak* diozunean, Iparraldean oraintxe ere bezala, Hegoaldean *bertsoak* ulertu behar da. Beñat Mardo, Etxahun zaharra, Otxalde ... *koblakariak* ziren. Zure sortei buruz, ez duzu esaten «*poema batzu*» edo «*poesia batzu*», baizik «*kopla batzu*». Hori guztia koplaritza-bertsolaritzan sartzen da. Hitz sinonimo batzuen kontua da. Hegoaldean «bertsolaria» diogu, eta Iparraldean, «koblakaria», eta baita «koplaria» ere. Zure sorta gehienak «*zortziko zaharra*» izeneko metrika daramate. Zure garaiko tradizioan eta geroago ere, gaur arte, metrika hori kantu tradizioaren barrukoa izan da. Zeuk diozun moduan, koplak horiek «kantatzeko» baitira. Arrazoi horietatik guztietatik ateratzen dut zure pentsaeran kantua funtsezkoa zela.

Hegoaldean, azken aldion, nahiago dugu bertsoa eta koplak genero ahaide, baina ezberdintzat kontsideratzea. Luze-laburrez nolabait definitzeko, koplak da estrofa laburra, bi edo, gehienez, hiru errima dituenak. Bertsoa da, gutxienez, hiru errima dituen estrofa, eta ohiki, lautik gorantz. Bertsoaren eta koplaren zelaiak bereizi egin dira. Koplak, batez ere, erromerietan erabili izan da. Dantzarako eta, beti ere, musika tresna batek edo batzuek lagunduta. Baita erabili izan da eske-errondetan ere: Santa Ageda, Eguen Zuri edo Ostegun Gizen, Gabonak, Urte Berri ... Hauetan guztietan ahots bakartia jartzen duena «koplari» deitzen da. Izan daiteke buruz edo inprobisatuz. Koplak sortzailea ere koplaria da, nahiz plazan kantatu ez.

Bertsolariaren zelaia askoz anitzagoa da. Edonon eta edozein okasiotan kanta dezake. Horrek ez du esan nahi maiztasun handiagoz, pentsatu behar baita erromeriak jaiero eta herri eta ia auzo guztietan egiten zirela. Bertsolariak, koplariak ez bezala, beti a capela kantatu izan du. Oraintsu abiatu da modalitate bat, «musikatuak» deritzana, baina gaur ere modalitate nagusia a capela da. Bertsolaria, gehien bat, inprobisatzen duenari esaten zaio, baina ia ez dago izen handiko bertsolaririk, bertso jartzailea izan ez denik. Alderdi hau, historian zehar, inprobisazioa bera bezain garrantzitsua izan da. Eta kalitatean, dudarik ere ez maila goragokoa izan duela bertsolaritza «jarriak», bat-batekoak baino. Izan dira bertsolari handiak, bat-batean oso gutxi edo bat ere jardun ez direnak, baina bertsolaritzan ondare handia utzi digutenak. Hegoaldean, adibidez: Bilintx, Pedro Mari Otaño, Antonio Aboitiz, Iparragirre, Bonifazio Latxa, Gabriel Aresti ... Iparraldean zerrenda amaigabea eta garrantzitsua daukatzue: Joannes Etxeberri, Claveria, Bernard Gazteluzar, Salvat Monho, Jean Robin, Gratien Adema, Camoussarry, Pudes, Elizalde, Elizanburu, Augustin Etxeberri, Hiribarren, D'Ibarrart ... Eta sorta anonimoak ehunka eta milaka.

Zu zer zara, Bernat? Poeta ala koblakaria? Euskaldun askorentzat, terminoak balorapen kontrakoak baititu. Batzuetan, poeta hitzak maila bat gorago esan nahi du. «Bai, bai! Hori koblakari baino zerbait gehiago da». Beste batzuetan, maila bat beherago. «Ez, ez! Hori ez da koblakarira iristen». Zuregandik hiru mendetara, zeure Garazi inguruan bertan, Barkoxeko Etxahun eta Bidarraiko Otxalderen garaian, bigarren uste hori errotuago izango zen, seguruenik, euskaldun gehien sentieran. Gaia zabal

samar jorratu nahi nuke, bai gaurko unea ezagutzeko, bai, batez ere, zure bertsozaintza (edo poesia, nahiago baduzu) hobeto ulertzeko.

Patri Urkizuk baditu bi liburuki mardul, izenburu honen pean: *Bertsolaritzaren historia. Lapurdi, Baxanabarre eta Zuberoako bertso eta kantak. I. Anonimoak*. Eta izenburu beraren pean: *II. 1545-1900*. Bigarren liburuki hau autore izendunek osatzen dute. Eta lehena, noski, zeu izan behar, zeu baitzara ezagutzen dugun izen ezagun zaharrena. Eta bertan, zure 15 poemetatik 14 sartzen ditu, kanpoan utzirik *Doctrina christiana* izeneko atal oso luzea. «Atal» diot, poema bat baino gehiago, kristau doktrinaren tratatu bat baita, neurtua eta errimatua.

Kontua da, Bernat, aipatu liburu horretan, *Bertsolaritzaren historia* izeneko bilduma batean sartu zaituztela. Eta ondo sartua neure ustez, zure poemak bertso sortak edo koplak sortak baitira guztiak. Koplak jo daitezke *Kontrapas, Amoroson disputa* eta *Amorez errekeritzia*. Beste guztiak –12–, bertso sortak. Liburuki horretan eta anonimoen lehen liburukian sumatzen den aire eta estiloarekin oso bat datoz zure «Primiziak», garaien eta hizkuntzaren zenbait diferentzia albo. Zure garaian bat-bateko bertsolaritza zertan zen informazio garbirik ez daukat. Ezta bazenik ere. Suposatzen dut bazela. Euskararen inguruko hitzkuntza guztietan bazela emanik, pentsatzen dut (pentsatu behar da) zure gizartean ere egon behar zuela nolabaiteko inprobisazioak. Zu gai al zinen bat-batean aritzeko? Susmoa daukat ez zinela saiatu ere egin. Argi dagoena da bertso jarriak bazirela, ez baita pentsatzekoa uharte bakarti bat izan zinela. Zuregan argi dago tradizio baten barruan ari zarela. Kartzelaldia kontatzeko darabilzun airearekin badute geroago zerikusia, adibidez, Martin Larralde «Bordaxuri»-k edo Barkoxeko Etxahunek. Neuk ere badituk kartzelari buruzko bertso sortak, nahiz eta horretan nahiko ezberdinak garelako uste dudana.

Eta galdera berriz. Zu zer zara, Bernat? Poeta ala koblakari? Erantzuna zeuk damaiguzu Primizien hitzaurreko pasarte batean, gorago aipatu bezala: «*igorten darauritzut euskarazko koplak batzu*». Zuk, beraz, «koplak» idatzi dituzu. Hori egiten duena ez da dudarik «koplari» dela, edo «koblakari», Ipar Euskal Herrian esan izan den bezala. Koblaka ari dena. Inprobisatzaile eta jartzaile, batera, edo jartzaile bakarrik. Koblak ontzen dituenak. «Koblak» edo «koplak». Zure terminoa bigarren hau da duda gabe, beste poema baten izenburuan ere baitiozu: *Ezkonduen koplak*. Seguruenik, zure buruan, «bertso» terminoa ere ez zen izango nire buruan dagoena. Zurean zer zegoen ziur jakiterik ez baitut, nire buruan zer dagoen esango dizut. Niretzat, zure liburuan, bertsoak eta koplak daude, nahiz eta zuk guztiei «koplak» deitu.

Zure «koplak» edo nire «bertsoak» esatean, diogun, nahi bada, kanta, kantua, edo kantorea. Axola zaiguna da estrofa-sorta bat izatea, ahozko literaturan sar daitekeena, edo ahozkotik oso hurbil dabilena, zure kasuan bezala. Zure Primizietan argi dago metrika bat zenuela gogoko, ia eksklusibo. *Kontrapas, Amoroson disputa* eta *Amorez errekeritzia* izan ezik, beste 12 sortak, *Doctrina christiana* oso luzea barne, 8-7 neurrikoak dira. 8 hori 4-4an banaturik, «etena» deritzanaren bitartez. Honela, beraz: 4/4 - 7. Eta lau puntu edo lerro errimatu zure idazkeran, eta nirean, lau puntu edo zortzi lerro. Hona zure adibide bat, nire idazkeran, *Judizio generala* izeneko sortatik hartua:

Elementak ebiliren
oro tribulaturik
iguzquia ilhargia
odoletan ecinik.
Ytxasoa samurturik
goiti eta veheiti
hango arraynak icituric
ebiliren ialguirik.

Elementak ibiliko
oro tribulaturik.
Eguzkia, ilargia
odoletan etzanik
itsasoa sumindurik
goitik eta behetik
hango arrain izutuak
ibiliko irtenik.

Neuk ere baditut neurri horretako zenbait sorta, esaterako, honela hasten dena, *Hegoatik iparrera* izenekoak:

Hegoatik iparrera
haizearen gudari
hegan nator eta badut
zer kantatu ugari.
Bihotzaren barreneko
sentimenduz naiz ari
arnas pixkat eman nahirik
gure herri zaharrari.

Zuk, Bernat, ez dakit neurri honentzat izenik bazenuen. Seguruenik, bai, horren ugari erabiltzeko. Guk «zortziko klasikoa» edo «zortziko zaharra» esaten diogu. Terminoak, beraz, zure menderantz garamatza. Joanito Dorronsororen *Bertso doinutegia, IV liburukia* izenekoan, *Zortziko klasikoak* atalean, 1751. orrialdetik aurrera, 61 doinu ezberdin datoz. Beste hainbeste datoz, aurretik, *Lauko klasikoak* (25) eta *Seiko klasikoak* (37) ataletan. Hauek, izenek eurek diotenez, launa eta seina lerro dituzte, bi puntu edo errimatan. Lerro kontua idazteko ohituraren kontua da. Zuk, Bernat, eta oro har, Iparraldean, puntua edo errima daraman bertsoa lerro bakarrean idazteko ohitura duzue. Hegoaldean, lerro bakar hori bitan idazteko ohitura izan dugu gehiago. Alegia, bertso-lerroaren bi hemistikioak lerro banatan. Axola zaiguna da bai lauko, seiko eta zortziko klasikoek neurri berdina dutela puntu bakoitzeko: 8 - 7 silaba, lerro bakarrean edo bitan idatzia. Aipatu doinutegian datozen ehundik gora doinutatik batzuk (agian asko) zure garaian ere ezagunak izango ziren.

Zortziko klasikoari gagozkiola, denborarekin, neurri hori galduz etorri da, zoritxarrez, «zortziko handia» izenekoaren hegemoniarako. Galduz baino hobeto, egokituz, zeren, Hegoaldean batez ere, bat-bateko bertsolariak zortziko handirako joera nabarmena izan baitute. Orduan zortziko zaharreko doinu ustez polit bat entzuten bazuten, zortziko handira egokitzen zuten, doinu askok aukera hori aise ematen dutelako. 1980ko bertsolari txapelketa nagusian, doinu berri bat plazaratu nuen metrika horretakoa, nahiz eta sei puntukoa, honela hasten zena:

*Gai horrek badu mamia
baldin ez banago gor.*

Ikusten duzunez, etena ez dago 4/4 egina, doinuak ez baitu horretara behartzen. Hala ere, xehetasun horri buruz, geroago egingo dut ohar bat edo beste. Kontua da puntuen metrika hori, Iparraldean batez ere, oso ugaria izan dela, bai bertso sortetan, bai kantetan. Begira, adibidez, Joan Claveria apezak (1636) Joannes Etxeberriri (1627) eskaini zizkion koplak laudoriozko batzuk.

Burlatzen naiz Garibaiez
bai halaber Etxabez
zeinak mintzatu baitire
erdaraz eskaldunez.

Ezen zirenaz geroztik
eskaldunak hek biak
eskaraz behar zituzten
egin bere historiak.

Eskaraz egin dituzu
Etxeberri, zeure obrak
ohoratu nahiz zeure
ahalaz herritarrak.

Ikusten duzunez, Bernat, koplak hauetan ere, etena ez da beti errespetatzen. Doinuaren gorabeheran dago hori. Zuk badirudi doinu aski behartzailea zenuela belarrian, ia beti jagoten baitituzu etena eta neurria. Baina ez beti, batez ere neurria. Zuri buruzko aditu batzuk irakurri izan dituk zure neurria zuzen koadratzeko ahaleginak egiten, ahoskerak bortxatuz, sinalefa ez-naturalak burutuz eta abar. Inoiz irriñoa ere sortuko zitzaizun, auzia hori baino errazagoa baita. Batzuetan, soil-soilik, gaizki neurtzen duzu. Ez dago beste misteriorik. Inoiz, arauzko lau puntuko estrofak bostera edo seira ere luzatzen dituzu. «Gaizki neurtu» esan dut, baina hori ere ez dago zuzen esana. Zuzenago da esatea tradizioak, batez ere Iparraldean, neurria ez zuela hartzen betekizun exakto bat bezala, doinuek silaba baten edo biren gorabehera ondo hartzen dutenean. Adibideak nahi adina dira.

Har dezagun mundu guztiak ezagutzen duen doinu bat: *Maritxu, nora zoaz*. Izatez, zortziko txikiko doinua da, hots, lau puntu, bakoitzak 13 silaba dituela, 7-6 silabatan banatua, honela:

Maritxu, nora zoaz
eder galant hori?

Kanta hain ezagun horren doinuak 8-6 egiteko erarik naturalena ematen du, eta ezagutu ditut bertsolariak, sistematikoki horrelaxe egiten zutenak. Beste askok komenentziaren arabera egiten genuen, hots, 7-6 ohiki, baina komeni zenean, 8-6. Jar ditzagun notak pentagrama antzeko batean linealki, doinua denek ezagutzen baitute. Notak izango dira kortxeak (*kor*) eta beltzak (*bel*). Hauek badakizu bi kortxeen balioa dutela. Beraz:

Ma- ri- txu, no- ra zo- az e- der ga- lant ho- ri?
kor kor bel kor kor kor kor kor kor kor kor kor bel bel

Gauza bera egin daiteke hirugarren silabako «bel» hori (beltza) bi kortxeatan banatuz eta silaba bat gehituz, honela:

O, Ma- ri- txu, no- ra zo- az e- der ga- lant ho- ri?
kor kor kor kor kor kor kor kor kor kor kor kor kor bel bel

Horrela, 7-6 neurria 8-6 bilakatu da. Egin al daiteke? Egin izan da. Txapelketa batean, beharbada, epaile batzuen aldetik zigortua izango da, baina kantutegi tradizional guztian zehar, praktika ohikoa izan da. Gertatzen dena da edozein doinuk ez duela aukerarik ematen lizentzia hori era naturalean egiteko. Batzuek bai, beste askok ez. Eta ematen ez dutenekin, izan daiteke belarria mintzea.

Beste adibide oso ezagun bat jarriko dizut: *Urzo xuria - Uso zuria*. Zuk ezagutu ezin zenuena, jakina. Izen horretako poemak 6 estrofa ditu. Izatez, izenburua *Izar batek zerutik* da, horrelaxe hasten baita sorta. Gehienok 4. estrofatik ezagutzen dugu kanta, horixe baita zabalduena. Hona poema osoa:

1) Izar batek zerutik
klaritatez betherik
gauaz argitzen dizu beste ooren gainetik.
Dudatzen dut baduienez mundu huntan parerik. (bis)

2) Izar haren begia
hain da xarmagarria!
Koloriak xuri-gorri, perfekzioez betia
eria ere sendo liro haren begithartiak. (bis).

3) Eri nuzu bihotzez
erraiten dauzut bi hitzez.
Sukhar malinak harturik nago etzinduzketan beldurrez.
Xarmagarria, sendo nezazu hil ez nadin dolorez. (bis)

4) Urzo xuria, errazu
norat joaiten ziren zu.
Espainiako bortiak oro elhur dituzu
gaurko zu ostatu gure etxian baduzu. (bis)

5) Ez nu lotsatzen elhurrak
hain gutiago gau ilhunak.
Zurekilan phasa nitzazke gauak eta egunak.
Gauak eta egunak, desertuak eta oihanak. (bis)

6) Urzoa eder airian
ederrago mahainian.
Zure parerik ez da Espainia guzian
ez eta ere Frantzian, iguzkiaren azpian. (bis)

(*Bertsolaritzaren historia. Lapurdi, Baxanabarre eta Zuberoako bertso eta kantak. I. Anonimoak. 601 or. Egilea: Patri Urkizu. Bilduma osoaren arduraduna: Joxerra Garzia*).

Doinu hori, Bernat, gaur egun ia unibertsala da, batez ere Mozarten eraginez. Izatez, doinu originala kanta frantses bat da: *Ab! Vous dirai-je, mamam*. Garaziko euskaldunengana hortik iritsiko zen. Mozartek, kanta hori oinarritzat harturik, badu piano-konposizio bat —«12 bariazioak»—, non gaurko euskaldunok ezagutzen dugun doinuaren ia berdina garatzen baitu. Youtuben hainbat bertso daude. Ingelesez: *Twinkle, twinkle, little star*. Mozartek darabilen doinuaren neurria da: 7-7 / 7-7 / 7-7. Eta notak, beltzak. Doinuak, baina, oso era naturalean onartzen du puntu bakoitzean silaba bat edo bi gehiago, komenentziaren arabera, nota beltz bat edo batzuk bi kortxeatan zatituz.

Horixe egiten du gure poemak ere, behin baino gehiagotan: «*Izar batek zerutik / klaritatez betherik*», baina gero: «*Ez nu lotsatzen elburrak / bain gutiago gau ilbunak*».

Aipatu poemari, Bernat, ez al diozu zeure tradizioaren airea hartzen? Kanta hori zu baino geroagokoa da, jakina. Izan ere, zure aurrekorik gutxi iritsi baita guregana. Bada bat zu baino zaharragoa, adituek diotenez, oso ospetsua bera: *Bereterretxen kantoria*. Lehen estrofan honakoa dio:

Haltzak ez dü bihotzik,
ez gaztanberak hezürrik.
Enian uste erraiten ziela
aitunen semek gezürrik.

Segurutzat joko nuke zuk balada hori ezagutu zenuela. Horren doinuak ere (guk gaur ezagutzen dugunak, behintzat) neurri malgurako aukera oso naturala ematen du. Genbiltzan hariari jarraituz, argi ikusten da *Izar batek zerutik* poemaren 6 estrofa ez daudela zehaztasun berdinez neurtuak. Ahalegin alferra eta okerra litzateke denak neurri berdinerako koadratu nahi izatea. Gaizki neurturik al daude? Diogun, soilik, ez daudela berdin neurtuak, aipatu doinu ezagun horrek aldaera bat baino gehiagorako aukerak ematen dituelako. Zuk, Bernat, neurrian ez duzu ia behin ere lizentziarik hartzen. Horretan zorrotza zara, nahiz eta ez beti. Adibidez:

Ene vstian eztut erran
desonesta den gauçaric.

Oguiric eztacussat vilcen
haci ereyn gaberíc.

Guiçonec vci valiçate
elaydite faltaric.

Berceric nitan ezтуquezu
abisacen citut nic.

Gehienetan, oso konponbide erraza zuten. Lehenengoa, adibidez, aski zenuen honela uztea, zuregan ohiko zenez:

Ene vstian eztut erran
desonest den gauçaric.

Beste hirurak ere aise konpontzekoak ziren, hartara jarriz gero. Nonbait, zure belarran ez zeuden gaizki, eta hori doinuaren malgutasun baten seinale izan daiteke. Baina, oro har, esan bezala, neurrian oso zehatza zara. Zehatzagoa aipatu poema biak baino, *Izar batek zerutik* eta *Bereterretxe*.

«Etena» deritzona bi motatan bereizten dugu. Bat da «eten nagusia» esan genezakeena. Alegia, 15 silaba (kasu honetan), 8 - 7 banatzea, lerro bakarrean edo bitan idatzia. Eten hori zuk (eta oro har, guztiek) zuzen betetzen dute. Beste etena (8 silabako hemistikioa 4-4 banatzea dakarren «eten txikia») arau nahiko malgua da. Gaur egun, askok zorrotz samar betetzen dute, baina historian atzera jo ahala, araua asko difuminatzen da. Zuk zeuk nahiko libreki darabilzula ikusten da. «Eten txikia» dioguna da lehen lerroko 8 silabak 4-4 egitea. Hots, hitz bukatuak izatea 4. silabatik 5.ra. Bitarte horrek ez du hitz bat erditik harrapatu behar. Sistematikoki ez dut esango, baina

«etenaren legea» (baldin lege hori aintzakotzat bazenuen, jakina) oso laxoki betetzen duzu. Jakin nahi nuke zer doinu zebilen zure gogoan, batez ere zeure 12 sorta berdin neurtuetan.

«Doinu baten mende izan behar al zuen nahitaez?», galde dezake norbaitek. Ez dakit zure prozesu mentala nolakoa izan zen, eta ez dakit dakienik ere baden, baina gu bion arteko zenbait antz seinatzen ari naizenez gero, oso zail egiten zait pentsatzea zuk poema neurtu horiek guztiak (bertso sortak) airera bezala osatu izatea, inolako doinu edo erritmo jakin baten gida gabe. Izan zitekeen halako erritmo errezitatu bat ere. Aritu zinen eran aritu zinela, bai nabarmenduko dut autoritatez zure poemek (eta, oro har, testu neurtu guztiek) euren graziatik asko galtzen dutela, metrikaren araberrako erritmoz irakurtzen edo errezitatzen ez badira.

Atal hau amaitzeko, Bernat, baduzu bitxitasun handi bat ere, harritu nauena. «Amorosen gaztigia» izeneko sorta bi puntuko estrofarekin abiatzen duzu. Ematen du lelo bat bezalakoa dela. Baina bitxiena da lehen puntuak 10 - 8 metrika daramala (zortziko handiarena) eta bigarrenak, 8 - 7. Zortziko klasikoa edo zortziko zaharra, gero sorta osoan darraizuna.

Bertzek bertzerik gogoan eta
nik Andredona Maria
andre hona dakigula
gucior otoi balia.

Zortziko handiaren horixe egiten zait deigarrien, liburu guztian ez baituzu neurri hori behin ere erabili. Eta gutxiago estrofa bera, bi neurri oso zehatz eta ezberdinez osatua. Ez dirudi akatsa edo deskuido. Hain joko exaktoa eta perfektua ez daiteke intentzio gabea izan. Zein izan zen zure intentzioa? Ba, egia esateko, ez diot antzik ematen. Doinuren baten eskakizuna? Oso doinu arraroa izan behar zuen.

3. ERRIMA

Azkenik, alde formalen atala amaitzeko, errimaz ere esan behar dizut zerbait, Bernat. Egia esan, ez dut gaia gehiegi aztertu eta ez dakit zer errima-sistema darabilzun. Ezta sistemaren bat darabilzun ere, tradizio batek eman dizunaz besterik. Batzuetan badirudi azken silaba errimatzea aski duzula:

Jentilik, faltarik, maiterik, bizirik.
Artian, handian, bizian, gitian.
Galduia, enoia, handia, nuzuia.
Hitza, bortitza, bihotza, gorputza.

Beste batzuetan, horixe ere ez.

Amore, dolore, dirate, daite.
Hargana, aizina, harzara, daraza.
Nikezi, baledi, frangoki, zureki.
Errana, duiena, denbora, beharra.

Batzuetan, amaierako kontsonantea ez duzula kontsideratzen dirudi. Errima asonantearen ideia bat aplikatzen al zenuen? Hala balitz, asonantzia nahiko laxoa aplikatzen zenuen.

Begiak, adiskidiak, glorian, handian.
Sanduia, munduian.
Bizia, grazian.
Gogotik, segurki, zenetarik, gaberik.
Plazerik, tsahurik, erreglaturik, ezpaliz.
Jeinkoari, guzietarik.
Orduian, ordia, sainduiaz.
Denian, epphia, egiaz.
Eduki, gaberik, gureki
Sarzian, artian, orduia, barkamenduia.

Zu baino geroagoko garaietan akats larritzat joko zen «potoa» ere (oin edo errima bera estrofa berean errepikatzea) lasai egiten duzu maiz, premia handirik gabe. Dendenak zehatz begiratzen ez naiz ibili, baina honakoak atzeman dizkizut, gainbegirada batean: *bekhatu, iagoitik, darama, duiena, bihoza, ere, zira, duzu, nuzu, gitezen, diguzu, gituzu, ninzaten*. Hitz hauek errima gisan errepikatzen dituzu estrofa berean.

E-I bokalez amaitzen diren hitzak lasai nahasten dituzu, deklinatzean: *Ikustia - guzia, egia - maitia...*, nahiz eta, berez, *ikustea - guzia, egia - maitea* izan. Egia da zure euskalkiak *EA* guztiak *IA* (edo *OA-UA*) bihurtzen dituela sistematikoki. Baina *IA* bihurtu horiek eta *IA* organikoak (adibidez, *bidia-adiskidia* eta *argia-begia*-ren diptongo horiek) ez zenituen berdin ahoskatuko, joko hori dagiten eta nik ezagutzen ditudan beste euskalki eta azpi-euskalki guztietan ere egiten ez den bezala. Errimarako, ordea, indistintoki nahasten dituzu, nire garaian ere askok lasai baliatzen jarraitzen duten lizentzia aplikatuz.

Azkenik, errima kontuak amaitzeko, ikusten dut ez zarela askorik saiitzen bariazioan. Nabarmenki ugarien *IA* eta *IK* dira. *IAN* ere ugari. Honela:

IA: 65 estrofa.

IK-TIK: 54 estrofa. Aditzekin, batez ere: *jalgirik, bildurik, ikaraturik...*

Eta TIK: *gainetik, arimagatik, amorekatik...*

NA-RA-LA: 41 estrofa. Hemen kontsonante horiek eta gehiago nahasten dituzu sarritan.

IAN: 24 estrofa.

ZU: 17 estrofa.

RE, TE: 13 estrofa.

TU: 11 estrofa.

IAK: 7 estrofa.

KI: 7 estrofa.

EN: 11 estrofa.

AN: 4 estrofa.

Eta beste bakan batzuk, behin edo birritan bakarrik erabiliak. Errima ugarien horietaz gaineratu behar da, NA-RA-LA erriman, aipatua dugun kontsonante ezberdinen nahasketa praktika orokorra duzula guztietan. Bestalde, sarritan, estrofa mordoa kateatzen duzu errima berdinarekin, lasaitasun osoz. Kasurik deigarriena *Doctrina christiana* poema luze-luzearen barruko *Orazionia* izeneko atal luzea da. Poema osoa (15 estrofa) IA erriman osatzen duzu. Honela hasten duzu, estrofak zortzi lerrotan idatzirik:

Ave maria anderia
gracia oroz bethia
Ieyncoaren ama virgen
verac ordenatuya
Ceru eta lur ororen
erreguina dignia
Beqhatoren aduocata
eta confortaria.

Ave Maria anderia
grazia oroz betia
Jeinkoaren ama birjen
berak ordenatuia.
Zeru eta lur ororen
erregina dignia
bekatoren adbokata
eta konfortaria.

Eta honela amaitzen:

Eta nic han dacusadan
çure veguitartia
Eta saynduyequi lauda
haren magestatia
çeren vn̄sa orhit citen
niçaz ama ezta
Gogo honez erranen dut
çuri aue maria
Oracione haur derrana
andre dona maria
Othoy gomendatu duçun
hila eta vicia.

Eta nik han dakusadan
zure begitartia
eta sainduieki lauda
haren majestatia
zeren un̄sa orhit ziten
nizaz ama ezta
gogo honez erranen dut
zuri Ave Maria.
Orazione haur derrana
Andre Dona Maria
otoi, gomendatu duzun
hila eta bizia.

Uste dut errimakera hori ezin dela horrela atera, berariaz edo intentzioren batez izan ezik, baina ezin dut atzeman zure intentzioa zein izan zitekeen. Beharbada, poema osoa «Maria» izenaren pean berdintzeko keinu errespetuzko bat?

Deigarri da, baita, batzuetan ez duzula hartzen esku-eskuan daukazun errima. Adibidez:

Bascoac oroc preciatzen
Heuscara ez iaquin harren
Oroc iccassiren dute
Oray cer den heuscara.

Contrapas izeneko kantan, hiru oin edo errimako koplak dakartzazu, ez dakit berariaz ala horrela atera zitzaizulako. Azken koplak den horretan, *preziatzen, harren, heuscara*. Erraz-erraz zeneukan hirukoa osatzea «oray heuscara cer den» utzita. Berdintsu:

Bertze jendek uste zuten
ezin eskriba zaiteien.
Orai dute forogatu
enganatu zirela.

Zuten, zaiteien, zirela. «Enganatu zirela» ordeztuz, «nola enganatu ziren» jarrita, egin zen hirukoa: *Zuten, zaiteien, ziren*.

Errimaren bariazio urri horretaz gainera, estrofen barruan ere hitz batzuk (dozenaren bat edo) eten gabe errepikatzen dituzu sorta osoan zehar: *gaberik, handia-handian, balia, orduia-orduan, biñi-biñia-biñian, guñia-guñian, glorian, iagoitik, gainian, egia, amore, dolore...* Esango nuke horretaz ez zinela ohartu, ohartu beharrik sentitzen ez zenuelako. «Eta zer? -esango duzu-. Neure hitz inportanteak zergatik ez ditut errepikatuko?». Ongi, ongi! Ez daukat kontrako arrazoirik.

Laburbiltzeko, Bernat, zure errimakera eta Bereterretxerena antzekoak dira. Aipatu *Izar batek zerutik* poemakoa («Urzo xurria») nahikoa hobetzen da zuen biengandik. Zuregandik hurrengo mendean etorriko zen Oihenartek, adibidez, errima-sistema askoz garatuago eta zorrotzagoa erabiliko zuen. Horrek, noski, zure balioa ez du txikitzen nire gogoan. Pentsa, gainera, Oihenart apur bat sofistikatua izan zela. Zuri, Bernat, hala erriman nola idazkeran, malezia handirik gabeko aire bat hartzen dizut. Zeure garaiko teknika aplikatu zenuen, eta ez dago zer esanik.

4. BERETERRETXEREN KANTORIA

Hona Zuberoako balada ospetsua, zu baino mende bat aurrekoa. Testua eta datuak euskarazko wikipediatik hartu ditut, puntu-lerroak oraingo gure erara banaturik. Euskara batuko itzulpena neuk egokitua da.

1434-1449 artean sortutako kanta da, adituen iritziz. Beaumondarren leinuko buruzagi eta Leringo konde zen Luis Beaumontekoaren aginduz, Bereterretxe zaldun agramontarra nola hil zuten kontatzen da. Jean Jaurgain ozaztarrak *Quelques légendes poétiques du pays de Soule* liburuan argitaratu zuen lehenengo aldiz, 1899an. Zuk, Bernat, ziur belarriz entzuna izango zenuela, eta kantatua ere maiz, zeure inguru hurbileko balada zirrargarria izanik. Beharbada, irakurri ere egingo zenuen eskuzko idatziren batean. Nola zure aurreko testu osoki idatzirik apenas baitago ezer, zurekin konparazio bat egiteko jarri dut hemen.

<p>Haltzak ez dü bihotzik, Ez gaztanberak hezurrik. Ez nian uste erraiten ziela aitunen semek gezurrik.</p> <p>Andozeko ibarra, Ala zer ibar lüzia! Hiruretan ebaki zaitan armarik gabe bihotza.</p> <p>Bereterretxek oheti Neskatuari eztiki: «Abil, eta so egin ezan gizonik denez ageri».</p> <p>Neskatuak ber'hala, Ikusi zian bezala Hiru dozena bazabiltzala borta batetik bestila.</p> <p>Bereterretxek leihoti Jaun Kuntiarri goraintzi: Ehun behi bazereitzola, beren zezena ondoti.</p> <p>Jaun Kuntiak ber'hala, Traidore batek bezala: «Bereterretx, haigü bortala: ützüliren hiz berhala».</p> <p>«Ama, indazüt atorra Mentüraz sekulakoa! Bizi denak oroit ükenen dü Bazko gai-erdi ondua!</p>	<p>Haltzak ez du bihotzik ez gaztanberak hezurrik. Ez nuen uste esaten zutela aitonen semek gezurrik.</p> <p>Adozeko ibarra hara zer ibar luzea! Hirutan ebaki zidan armarik gabe bihotza</p> <p>Bereterretxek ohetik neskameari eztiki: - Joan hadi, eta begira ezan gizonik denetz ageri.</p> <p>Neskameak berehala ikusi zuen bezala hiru dozena bazebiltzala ate batetik bestera.</p> <p>Bereterretxek leihotik Jaun Kondeari goraintzi: ehun behi bidaliko zizkiola bere zezena ondotik.</p> <p>Jaun Kondeak berehala traidore batek bezala: «Bereterretx, hator atera: itzuliko haiz berehala».</p> <p>Ama, ekar iezadazu alkandora Beharbada sekulakoa (azkena)! Bizi denak oroituko du Pazko gauerdi ondokoa.</p>
--	---

Heltü nintzan Ligira,
Buneta erori lürrera,
Buneta erori lürrera eta
eskurik ezin behera.

Heltü nintzan Ezpeldoira,
Han haritz bati esteki,
Han haritz bati esteki eta
bizia zeitan idoki.

Marisantzen lasterra
Bost mendietan behera!
Bi belainez herrestan sartü da
Lakarri-Büstanobila.

«Büstanobi gaztia,
Ene anaie maitia,
Hitzaz onik ez balinbada,
ene semea joan da».

«Arreba, hago ixilik!
Ez otoi egin nigarrik
Hire semea bizi bada,
Mauliala dün joanik.

Marisantzen lasterra
Jaun Kuntiarene bortala!
«Ai, ei, eta, jauna, nun düzie
ene seme galanta?»

«Hik bahiena semerik
Bereterretxez besterik?
Ezpeldoi altian dün hilik;
habil, eraikan bizirik...»

Ezpeldoiko jenteak,
Ala sendimentü gabeak!
Hila hain hüllan üken-eta
deüsere ez zakienak!

Ezpeldoiko alaba
Margarita deitzen da:
Bereterretxen odoletik
ahürka biltzen ari da.

Ezpeldoiko bukata,
Ala bukata ederra!
Bereterretxen atorretarik
hirur dozena ümen da.

Heldu nintzen Ligira
txapela erori lurrera.
Txapela erori lurrera eta
eskurik ezin behera.

Heldu nintzen Ezpeldoira
han haritz bati esteki.
Han haritz bati esteki eta
bizia zidaten idoki.

Mari Santzen lasterra
Bost mendietan behera!
Bi belaunez arrastan sartu da
Lakarri-Büstanobira

«Büztanobi gaztea
ene anaia maitea!
Hirekin onik ez baldin bada
nire semea joan da».

«Arreba, egon hadi isilik!
Ez otoi egin negarrik!
Hire semea bizi bada
Maulera dun joana.

Mari Santzen lasterra
Jaun Kondearen atera!
«Ai, ei, eta, Jauna, non düzue
nire seme galanta?»

«Hik ba al huen semerik
Bereterretxez besterik?
Ezpeldoi aldean dun hilik.
Hoa eta jaso bizirik».

Ezpeldoiko jendeak
bai sentimendu gabeak!
Hila hain hurbil izan eta
deus ere ez zekitenak!

Ezpeldoiko alaba
Margarita deitzen da.
Bereterretxen odoletik
ahurka biltzen ari da.

Ezpeldoiko buketa
bai buketa ederra!
Bereterretxen atorretarik
hiru dozena omen da.

Uste dut, Bernat, zuk jaso eta bizi zenuen tradizioa ondo errepresentatzen duela poema honek, errima eta neurri aldetik, behintzat. Errimari dagokionez, begira:

Bibotzik, hezurrik, gezurrik. Ibarra, lüzia, bibotza. Obedi, ezteki, ageri. Ber'hala, bezala, bestila. Leiboti, goraintzi, ondoti. Atorra, sekulakoa, ondua. Lasterra, behera, Büstanobila. Gaztia, maitia, joan da. Ixilik, nigarrik, joanik.

Ikusten duzunez, zuk eta Bereterretzek irizpide eta eskakizun berdintsuekin jokatu zenuten.

5. INGURUKO HIZKUNTZAK

Pentsatu behar da, Bernat, zu gizon kultura zinela, eta zeure ofizioko latinaz gainera, frantsesa eta gaztelania menperatzen zenituela. Ziurtzat jo behar da bi hizkuntza horietako testu errimatuak ezagutu zenituela, bat baino gehiago. Ba, hizkuntza horietan, errimaren kontzeptua oso aurreraturik zegoen zure garaian. Hona zu baino bi mende zaharragoa zen Hitako Artziprestearen adibide bat, bere *Libro de buen amor* izeneko obratik:

Cruz cruzada panadera
tomé por entendedera
tomé senda por carrera
como andaluz.

Cuidando que la habría,
díxielo a Ferrand Garçía
que troxiese la pletesía
e fuese pleités e duz.

Díxome que l' plazía de grado
e fizo se de la cruz privado;
a mí dío rumiar salvado,
él comió el pan más duz.

Hona orain zu baino mende bat zaharragoa zen François Villonen *Ballade des pendus* izeneko poemaren hasiera:

Frères humains, qui après nous vivez
N'ayez les coeurs contre nous endurcis
Car, si pitié de nous pauvres avez
Dieu en aura plus tôt de vous mercis.
Vous nous voyez ci attachés, cinq, six
Quant à la chair, que trop avons nourrie
Elle est pièce dévorée et pourrie
Et nous, les os, devenons cendre et poudre.
De notre mal personne ne s'en rie ;
Mais priez Dieu que tous nous veuille absoudre !

Ikusten duzunez, Bernat, bi pasarte hauetan garbi dago errima oso garaturik zegoela. Zuk, beharbada, autore horiek eurak ez zenituen irakurriko edo entzungo, baina bai antzeko testuak, gaztelaniaz eta frantsesez. Zergatik zure garaian eta geroago ere, euskarazko kanta eta poemetan ez da aurkitzen hain errima garaturik? Arrazoi nagusia euskararen deklinabide erantsia da.

Euskaraz, hitzen azkena deklinabide gertatzen da beti, mugagabearen kasu bakanetan izan ezik. Aditzaren atzizkiak ere azkenean doaz beti: *direnean, direnetik, direlako, jalgirik, jalgiz, jalgitzen, izateko, izatera, izaterik* ... Zuk horrelaxe jokatu zenuen, ezin baitzen beste era batera izan. Latinak ere, jakingo duzunez, arrazo berdina dauka deklinabidearekin. Horregatik, latin klasikoan, poesia errimaz eta silaben kopuruaz beste arau batzuekin baliatzen zen. Oso gero etorri zen errima. Hona Akinoko San Tomasen *Pange lingua* izeneko eliz himno ospetsuaren amaiera:

Tantum ergo Sacramentum
veneremur cernui
et antiquum documentum
novo cedat ritui.
Præstet fides supplementum
Sensuum defectui.

Genitori Genitoque
laus et iubilatio
salus, honor, virtus quoque
sit et benedictio.
Procedenti ab utroque
Compar sit laudatio.

Ikusten duzunez, zuk eta nik hainbeste aldiz kantatu genuen lehen estrofa horretan, deklinabidea da errimaren osagai nagusia. Bigarreanean ikusten da latinak baduela, euskararekiko, abantaila handi bat, nominatiboan edo nor kasuan (*iubilatio*, *benedictio*, *laudatio*) ez baita behar artikulurik. Hitza, beraz, hutsik gelditzen da. Kointzidentziak ere badira latinaren deklinabidean: izen neutroa = genitibo plurala = amaierako batzuetako izenen akusatiboa, eta orain berrikasten saiatuko ez naizen beste kasu batzuk. Preposiziozko deklinabidedun hizkuntzek errimarako abantaila handia dute, hitzak eranskin gabe gelditzen direlako. Egia da ezin dutela, kasu bakan-bakanetan izan ezik, preposiziorik erabili errimarako, euskarak bezala. Baina abantaila hori, konparazioz, oso-oso txikia da, preposizioak oso-oso gutxi baitira hitzen aldean.

Adibide batekin argitzeko, euskarak «herri» hitza honela errima dezake: *herri*, *herriak*, *herriek*, *herriari*, *herriei*, *herrien*, *herriarekin*, *herriagaz*, *herriaz*, *herrira*, *herritik*, *herriarentzat*. Eta abar. Hori hitz guztiekin egin dezake. Egin behar du. Gaztelaniak ezin du hori egin. Bai egin dezake, eta egin behar du, «pueblo» hitza hutsean gorde errimarako. Eta deklinabidearen kasuak oso gutxi eta hitzak milaka direnez, desabantaila handian gelditzen gara, alde horretatik, behintzat. Euskaraz, «herri» hitza horrela nominatiboan edo nor kasuan uzteko, mugagabeen bakarrik eraiki daiteke, eta ahalbide hori oso mugatua da, eta eraikitzen zaila. «Herri» hitzak, gehien-gehienetan, «herria» edo «herri bat» izan behar du. Edo beste deklinabide-kasu bat, hala dagokionean.

Argi dago, Bernat, zuk eta zure tradizioak ez zenutela horrelako gogoetarik egin, eta ez zinetela –ezin zinetela– saiatu errimari ematen deklinabideaz haragoko bariatorik, ez hoskidetasunean zorrotasunik. Zuregandik 500 urte geroago ere, deklinabideak darrai izaten euskal errima aberatsaren zailtasun nagusia.

6. ADITZ TRINKOA

Deigarri egiten zait zuregan, Bernat, aditz trinkoaren erabilera ugaria, naturaltasun osoz. Horretan, zuregandik niregana, bada bat etortze bat, baina baita alde handi bat ere. Duela zenbait denbora arte, aditz trinkoaren berreskuratze eta ezartze progresiboaren aldeko nintzen, abantaila handiak dituelako. Aditz laguntzailea urrats bakoitzean aldazio bat ipintzen ibili beharraren antzekoa baita. Dagoeneko utzita nago ahalegin horri. Aditz trinkoa gainbehera nabarian doa, eta ez diot bueltarik ikusten. Orain aldarrikatzen dudana da euskal aditza sinplifikatu egin behar dela, iraun nahi badu. Metafora batekin azalduko dizut. Zure etxera –edo zure elizara– sartzeko, giltza edo gako bakarra erabiliko zenuen, ezta? Pentsa orain zer litzatekeen, bakar horren lekuan, 200 giltza edo gako behar bazenu, kanpoko eta barruko ezaugarri ezberdin ugarien arabera. Ba, horrelakoxea da gure aditza. Beste hizkuntzek adizki bat behar duten lekuan, guk 200 behar. Konpetentzian bizirik iraun nahi badugu, aditz hori sinplifikatu beharra dago. Egia esan, gure aditzaren hiru laurdenak, praktikan, dagoeneko eliminaturik daude. Praktika mintzatuz ari naiz, ez praktika idatziaz. Hizkuntzaren indarra eta biziraupena praktika mintzatuan dago. Idazten jarrai dezakezu, hizkuntza bat galdu eta gero ere.

Zuk euskara «ororen gainera» jaso zenuenean, ez zenuen, noski, horrelako konturik pentsatu, eta hain gutxi aurreikusi nola aurkituko ginen zuregandik 500 urtera. Baina hemen zutaz ari naizenez gero, egin dezakedan bakarra da zure praktika erakutsi, adibide batzuen bidez. Kasu honetan, praktika idatzia. Ez naiz saiatu jasotze exhaustibo bat egiten, baizik lagin adierazgarri bat eskaintzen, aditz trinko ohikoenak eta oraindik ere bizi direnak bazter utzita. Hona hemen arreta eman didaten zure erabilera batzuk:

Eztakusat, badakuskit, nakusen, diakusazut, zenakusan, dauke (dagoke), diraustazu, lariola, daduzala, dauginian, eztemaio, diakutsu, badakutsu, dakazela, eztazagu, eztazagut, danzuteno, eztanzut, dagiela, badagite, enagien, eztagiten, derrana, larrake, albanerra, banerro, larradala, liadutanik, diosat, diotsut, daraukate, edetazu, dazanian, daraza, nerakutson, drugazula.

7. SINTAXIA

Arlo hau aktualitate eta interes osoko iruditzen zait. Eta zinez baliagarri eta premiazko oraindik. Zu eta ni gaian gogaide izan arren, nahiko alde kontrakoetan gaude. Biok inbutu linguistiko beraren osagai garela emanik, zu inbutuaren alde zabalean zaude eta ni, alde estuan. Hona zure adibide ugarietako bat:

Berze emaztiak ama dira zenbait haurto xipiren
eta gero hobororik punzela ezin dirate.
Zu anderia ama zira birjinarik Ieinkoaren
eta geroz erregina zeru eta lurraren.

(Punzela-punzela: dontzeila).

Lehen imprimitzalia heuscararen hura da.

Horrelakoak ez behin eta birritan, noiznahi baizik. Gure genitibo zatiezin, ukiezin hura begira zuk nola mugiarazten duzun nahi duzun tokira. Eta zenbat abantaila dituen baliabide horrek! Ez zara bakarria horrela jokutzen duena. Iparraldeko tradizioan normahik egiten du hori, naturaltasun osoz. Pierre Topet Etxahunek, adibidez, *Urzapal bat* izeneko poeman:

Ene bihotza zaizu
bizikoz egonen
behar beitzütüt utzi
lotsaz etxekuen.

Ba, guretzat (Hegoaldeaz ari naiz), delitu sintaktiko bat izan da. Nork erabakita? Inbutuaren alde estuak. Hots, hizkuntzaren estrangulamendu batek. Ez zen izango operazio zaila, «estrangulataileak» erdaraz bizi baitzuten kultura, eroso-eroso. Jarrai dezagun zure beste era bateko adibideekin.

- Gogo honez gorainzi bake eta osagarri.
- Baskoak baitira abil, animos eta jentil.
- ... hain skribatzeko on dela.

Zuretzat, beste askorentzat bezala, oso naturala zen artikulua mugaitzailerik ez eranstea. Arau batzuen arabera, noski, batez ere «izan» aditzaren predikatuetan. Bereizketa horrek ere baditu abantaila handiak, orain azaltzen hasiko ez naizenak. Jarrai dezagun beste adibide mota sintaktiko batzuekin.

- Berze nazione orok uste dute ezin deusere skriba daiteiela lengoaje hartan, nola berze orok baitute skribatzen berian.
- Hilez unsa orhit adi hilerrian sarzian, hi nolako ziradela bizi ziren artian.
- Atorra nola arimere aste oroz garbitu.
- Ohoineki urkaturik nola gaizkigilia.
- Nola ere hil baitadi doha saluamenduian.
- Iudizio jeneralaz nola orhit eztira, bekatutan bizi dira bethi bere aisira.

Zuk, Bernat, «nola» partikulari damaiozun adiera konparatiboa eta erabilera ugaria beste delitu linguistiko bat izan dira guretzat, azken mendeetan.

- Ogirik eztakusat bilzen hazi erein gaberik. Nork zer hazi erein, bilzen dizi komunki.
- Kondu hersi behar dugu harzaz eman segurki, nori baitu bere odolaz karioki erosi.
- Eta emanen daraiela zer baitute merezi.
- Zer zuk galde baitagizu den konplitu guzia.
- Nik norgatik pena baitut, hark ene eztu axolik.

Erlatiboa. Azken esaldi hori benetan deigarri da, Bernat, bi delitu burutzen baitituzu. Erlatiboa eta hiperbatona, biak heretikoak Hegoaldeko gehienentzat.

- Mundu oro eztakidik hura bezain balia.
- Aita eta ama ohora hizak bizi hizan luzeki.
- Eztu uste berzerik dela lekot maite duiena.
- Lehen faltaturen dira ezi hura gugana.

(*Ezi* = baino. *Lekot* = izan ezik, salbu).

Atala amaitzeko, diodan zure pasarte sintaktiko hauek (eta beste asko) hizkuntza baten elementu etnografiko bezala gelditu zirela arestian aipatu «estrangulatzailen» irakaspenetan.

8. LEXIKOA

Zure liburuan, Bernat, beste hitz askoren artean (gaurko grafian idatziko ditut), honakoak ageri dira:

Abantzatu, abatu (abatitu), aiutari, aiutatu, akusari, alegria, alteratu, apelatu, amonatu, arrasatu, arrotatu, augmentatu, balentia, banagloria, banitate, banoki, bentzitu, bilania, damnatu, dardo, debotki, defendente, defensione, delikatu, demandante, deskonozitu, desoneste, despeditu, despote, digne, digneki, dignitate, dilijentzia, dolore, dolozki, drezatu, difamatu, disputa, endelgamendu, endelgia, enoiatu, enkontra, errabiatu, errekeritu, eskarniatu, eskusa, eskusatu, estamendu, estenditu, etsekuzione, exzelente, faltseria, faltsu, figura, formatu, fortuna fundatu, gloria, gloriosa ignorantzia, iniuria, inprimatu, ioia, jenerala, judizio, kausa, kautela, kojitatu, komunka, konbersatu, konfesione, konfirmatu, konfortari, konplazitu, kontenplatu, kontinuatu, korrekitu, kreatu, kruzifika, laudatu, majestate, materia, kausa, makulatu, menospreziatu, meskabu, miraz, miseriordia, mutatu, obligatu, ofenditu, ofensatu, okzidente, onestago, orazione, pagatu, parleria, pazient, perfektuki, pietate, potentzia, potestate, present, prezioso, prosperoki, punitu, punizione, purgatu, redemite, refugio, reputazione, rezibitu, rigoroski, santifikatu, sekretuki, singularia, simple, skribatu, skribu, tenpestate, tesorera, testimonio, tornu, trabailu, tribulatu.

Zu, seguruenik, miraz egongo zara, zerrenda hori zergatik eman ote duzun. Izan ere, zuk eta nik, orain, antz handiagoa izan dezakegu hiztegi kontuan, baina azken mende eta erdi inguruan, oso kontrako norabidean ibili gara. «Gara» diot, neu ere barne izan bainaiz engainuan, korronte suizidaren indarrez. Zuk ez zenuen askorik idatzi, eta zaila da zure lexiko osoa nolakoa izango zen antzematea. Gainera, idatzi zenuen guztia bertsoz izan zen, hasierako eskaintza-eskaria salbu. Bertsoz, jakina denez, hizkuntza apur bat bortxatu egiten da, bai lizentziatara, bai efektuetara. Norbaiten hizkuntza nolabait «naturala» atzemateko, prosa da ispilurik egokiena, eta zuk aipatu eskaintza horixe bakarrik utzi diguzu prosan, zeina osorik emango baitut hemen, dena ere laburra baita. Laburra eta ez, beharbada, zure hizkera osoki «naturala», jaun noble handi bati zuzentzen ari baitzara, errespetu eta menpetasunezko tonuan. Baina prosa da, eta horixe da zure hizkuntz munduaren erakusle sinesgarriena, poemetako hizkerari ezer kendu gabe. Testua argiago gera dadin, neure puntuaketa erantsiko dut, zuk ez baitzenuen (bitxia!) dozena erdi puntu baizik jarri.

Erregeren aduokatu bidezko eta nobleari,
birthute eta hon guziez konplutuari,
bere iaun eta iabe Bernard Leheteri,
Bernard Exeparekoak,
haren zerbitzari xipiak,
gogo honez gorainzi, bake eta osagarri.

Zeren baskoak baitira abil, animos eta jentil, eta hetan izan baita eta baita szientzia guzietan letratu handirik, miraz nago, iauna, nola batere ezten asaiatu, bere lengoaje propioaren faboretan, heuskaraz zerbaite obra egitera eta skributan imeitera, zeren ladin publiko mundu guzietara, berze lengoajiak bezala, hain skribatzeko hon dela. Eta kausa honegatik, gelditzen da abaturik, ezin reputazione bage, eta berze nazione orok uste dute ezin deusere skriba daiteiela lengoaje hartan, nola berze orok baitute skribatzen berian.

Eta zeren orai zuk, iauna, noble eta naturazkoak bezala, baituzu estimatzen, goratzen eta ohoratzen heuskara, zuri, neure iaun eta iabia bezala, igorten darauritzut heuskarazko kopla batzu, ene ignorantziaren araura eginak. Zeren, iauna, haiek ikhusirik eta korrejiturik

plazer duzun bezala, irudi bazautzu, inprimi erazi dizazun, eta zure eskutik orok dugun ioia ederra inprimiturik, heuskara, orano izan eztena, eta zure hatse honetik dadin aitzinerat augmenta, kontinua eta publika mundu guzietara, eta baskoek berzek bezala duten bere lengoajian, skribuz, zerbait doktrina eta plazer harzeko, solaz egiteko, kantatzeko eta denbora igaraiteko materia, eta jinen direnek gero duten kausa oboro haren abantzatzeko, eta obligato giren guziak Jeinkoari othoiz egitera, dizun mundu honetan prosperoki bizia eta berzian parabizua. Amen.

Testu honetan, komeni da argitzea guretzat indikatiboak diren «dugun, duten, giren, dizun» aditzek zuretzat esanahi subjuntiboa daukatela: ukan dezagun, ukan dezaten, izan gaitezen, eman diezazun. Eta guretzat «on» dena zuk hatzez idazten duzula: «hon».

Zu, Bernat, harrituko zara esan dizudalako, joan den pare bat mendetatik, «kontrako norabidean» ibili garela. Ezingo duzu irudikatu zer edo zein izan daitekeen kontratasun hori. Izan ere, zu kultura baten barruan zeunden eta zenbiltzan, eta kultura harexen partaidetzatik idatzi zenuen. Dударik ez dago, euskaraz gainera, ezagutzen zenituela –hitz egin ere bai, seguruenik– frantsesa eta gaztelania. Eta latina, noski, zure hizkuntza profesionala. Kultura horri «Mendebaldeko kultura» esan diogu. Zuk «Ozidenteko» kultura esango zenuena. Zure lexikoa, kultua zinelako, hain zuzen, kultura horren barrutik dator. Kontzeptuek mendeetako historia dakarte, non hitzek ere, bakoitza bere kontzeptuari loturik, historia luzea baitute euskararen inguruko hizkuntzetan. Hizkuntza horietan, hitzen ondare komunak oso historia luzea dauka. Eta gu kontzeptu-hitzen binomia sistematikoki hausten hasi ginen, eta kulturatik kanpora alde egin genuen. Nora? Habitat desartikulatu batera

Adibide bat jarriko dizut, zeure testuan ageri diren bi hitzekin: *reputazione, prosperoki*. Edo «prospero, prosperatu, prosperitate». Bi kontzeptu horiek (*erreputazio* eta *prosperitate*), euren adiera hertsian (ez sinonimo bat gehiago bezala), ibilera sekularra dute ondare komunean, hots, hizkera juridikoan, erlijiosoan, militarrean, artistikoan, zientifikoan, filosofikoan ... Horregatik dira euren terminoak ere komunak euskararen inguruko hizkuntzetan. Gaztelania: *próspero, prosperar, prosperidad*. Frantsesa: *prospère, prospérer, prospérité*. Ingelesa: *prosperous, prosper, prosperity*. Hiru hizkuntza hauetan termino komunak badira, pentsatu behar da area bereko besteetan ere (italiera, katalana, portugesa, galegoa...) berdinak izango direla, gehien-gehienetan. Ba, ikusiko bazenu euskal hiztegietan nolako irristadak egin diren hitz horiek saihesten! Zuri zail egingo zaizu ulertzea, inondik ere ez baitzitzazun halakorik bururatuko. Horixe da esan nahi dudana, diodanean zuk kultura baten barrutik eta partaidetzatik idatzi zenuela.

Adibide gisan jarri dizkizudan hitzekin izan den jokaera milaka hitz komunekin burutuz gero, kalkulatzeko al duzu zer kulturatan kokatu (edo amildu) ginen? Horixe da, Bernat, zuk estreinatu zenuen euskara idatziak duela pare bat mende inguru hartu zuen norabidea, nire inguruan: kulturatik irten. Haitzulora sartzeko? Bai zera! Haitzuloa, bere ilunean, kokapen argi bat da. Labarretara! Labarretan eseki ginen, akrobaziak egiten. Eta hantxe gelditu, ezinean, ez gora, ez behera. Azpitik pasatzen zirenek zioten: «Nora igo dira horiek?». Goitik pasatzen zirenek zioten: «Puf! Hortik erortzean, gehiago ez dira jaikiko». Hasi ginen zuzentzen, ari gara norabait desplazatu nahian, baina amildegia handiegia da, eta badira dudatzeko moduko arrazoiak onez apartatzerik izango ote den. Neu ere saiatu nintzen *Euskara batuaren bigarren jaiotza* izeneko saiakeran, baina uste dut ahalegin alferra izan zela. Labarretan darraigu.

9. ESALDI KONPLEXUAK

– Gathibutan hil enadin guiçon oguen gabia
Ossoric othoy ialguiteco çuc ydaçu vidia
Izterbeguiac eztaguidan guibeleitic irria
Oguenduru çuyan eta han galdu dic vicia.

– Çuganaco huxeguinez nahi banuçü punitu
Erregue eta verce oro ene contra armatu
Gogo honez nahi dicit çure eguina laudatu
Eta exayac didan pena pacientqui haritu
Nahiz heben pena nadin arima den saluatu

– Mirayl bat nic ahal banu hala luyen donoa
Neure gogoa neracuxon secretuqui han varna
Han veryan nic nacussen harena ere nigana
Huxic ecin eguin neçan behinere hargana.

– Beccatoren salvaceco ieyncoac eguin cinducen.
Bere buruya eguin dici iuge iusticiaren
çu misericordiaren refugio cinaden
nola berac iustician ecin salva liçaque
çure misericordiaz remedia litecen
balinetan eguiazqui çugana gin valite.

Zu, Bernat, «koplak» idazten ari zinen, zeure esanean. Neurriak eta errimak mugaturik, bidezko da esaldi konplexuetara maizegi ezin jo izana. Hala ere, badituzu bat baino gehiago, zeinetan konplexutasun handira jotzen baituzu, naturaltasun osoz. Adibide horiek bezalako joskera sintaktikoen aurrean, gaurko irakurle gehienek (idazleak barne) izuturik alde egingo lukete.

Poema neurtu eta errimatuetan, eta hain liburu labur batean, zaila da zure idazmena nolakoa zen kalkulatzeko. Horretarako, prosa luze samar baten garapena beharko genuke. Zure prosaren erreferentzia bakarra, ordea, zeure liburuaren eskaintza duzu, Bernard Lehete jaunari zuzendua. 1.600 bat karaktereko testua, bost paragrafotan banatua. Bostak ere luze samarrak, eta azkena, honakoa:

Zeren, jauna, haiek ikusirik eta korrejiturik plazer duzun bezala, irudi bazaizu, inprima erazi ditzazun, eta zure eskutik orok ukan dezagun ioia ederra inprimaturik, euskara, oraino izan ez dena, eta zure hatse onetik dadin aitzinerat aumenta, kontinua eta publiko mundu guzietara, eta baskoek, bertzek bezala, ukan dezaten beren lengoaiari izkribuz zerbait doktrina, eta plazer hartzeko, solas egiteko, kantatzeko eta denbora iragateko materia, eta jinen direnek gero ukan dezaten kausa haboro haren abantzatzeko, eta obligatu gaitezen guziak Jainkoari otoitz egitera, dizun mundu honetan prosperoki bizia eta bertzean paradisua. Amen.

Esan beharrik ez dago horrelako prosa bat gaur egungo euskaldun letratu gehienek muzingarri litzatekeela. Badakit estilo, gustu eta aro ezberdinen kontu bat ere badela, baina susmoa daukat, sakon-sakonean, gehiago dela sintaxi konplexu samar bati jarraitzeko gaitasunik eza.

Buka dezagun, Bernat, gutun honetako kontu guztien sintesi gisan, zure gogo amesti eta naturalean irudikatzen dudana galdera batekin:

- Zer egin duzue 500 urte horietan?
- Bi gauza egin ditugu, Bernat: asko aurreratu eta asko atzeratu.
- Aurrera eta atzera, batera?
- Bai, Bernat. Kontrako bi norabide, aldi berean. Egoera iraungaitza, luzera. Zein norabide nagusituko? Laster jakingo duzu. Itxaron beste 500 urtean.

IV - ETXEPARE KANTUTEGI ERAN

Bernat Etxepareren «Primiziak» kantutegi baten formatura laburtu eta egokitu ditut, errezitatuak, deklamatuak edo kantatuak izateko moduan. «Doctrina christiana» izeneko atal oso luzetik, «Azken judizioa» hautatu dut. Berau ere oso luzea izanik, laburpen zabal batean uztea erabaki dut. Gaiak berak eskatzen duen bezala, deklamazio dramatiko edo tragiko bat bezala har daiteke. Berdintsu esan daiteke kartzelari buruzko poemaz: «Mosen Bernat Etxepareren kantua». Hau ere oso luzea izanik, gutxieneko garapen bat beharrezko zen, esperientzia gogor hura ondo adierazita uzteko. «Azken judizioa» genero dramatikoan bezala, kartzelako «Kantua» elegia bat bezala kanta daiteke.

Kontrapas eta *Sautrela* berez ere luzera egokian daude, ezertan laburtu beharrik gabe. Beste poema guztiak luzera estandar batera ekarrita daude, bakoitzarekin kanta bat osatzeko eran. Poema bakoitzetik estrofa ustez onenak edo esanguratsuenak hautatu ditut. Horrela, emanaldi bakar berean, Etxepareren ikuspegi orokor on bat jaso daiteke, bere obran zuzenki oinarriturik. Eta, jakina, kantari batek sorta hauetako bati (edo guztiei) musika berri bat erantsi nahi balie, gure lehen idazlea baloratzeko era bat gehiago litzateke.

Orain zu, Bernat, gaztigatzen zaitut nire bertasio-itzulpenak, hala testu osoa, nola kantutegi hau, libre samarrak direla, estrofen errima aldatzeraino. Joko horrek, nahitaez, estrofen barruan ere aldakuntzak egitera behartzen du. Oro har, bariazioaren ahaleginak gidatu nau, zeina ere pentsatzen baitut ez zaizula gaitzi izango. Segurtatzen dizut, hala ere, zure estilo eta espirituari osoki eusten saiatu naizela. Zuk «jalgi hadi mundura» kantatu zenuen. Nire pretentsioa, gorago esanda gelditu den bezala, ez da hainbestekoa. Bakarrik eta soilik, «jalgi hadi Euskal Herrira».

KONTRAPAS (7 estrofa eta leloak)

Euskara!
Jalgi adi kanpora.

Garaziko herria
benedika dadila!
Euskarari eman dio
behar duen maila.

Euskara!
Jalgi adi plazara.

Beste jendek uste zuten
ezin eskriba ziteken.
Orain dute frogaturik
nola engainatu ziren.

Euskara!
Jalgi adi mundura.

Lengoaietan ohi hintzan
estimatze gutxitan.
Orain aldiz hik behar duk
ohorea denetan.

Euskara!
Habil mundu guztira.

Beste oro izan dira
beren goren gradura.
Orain hura igoko da
beste ororen gainera.

Euskara!

Basko orok preziatzen
euskara ez jakin arren.
Orok ikasiko dute
orain Euskara zer den.

Euskara!

Oraindaino hor egonik
inprimatu gaberik
hi engoitik ibiliko
mundu guztietarik.

Euskara!

Ezein ere lengoaiarik
ez frantsesik, ez besterik
orain ez da erideiten
Euskararen parerik.

Euskara!
Jalgi hadi dantzara!

AZKEN JUDIZIOA (37 estrofa)

Seinaleak jinen dira
aitzinetik tristerik
elementak ibiliko
denak tribulaturik.
Eguzkia, ilargia
odoletan etzanik
itsasoa sumindurik
goitik eta behetik
hango arrainak izaturik
ibiliko jalgirik.

Tronpeta da mintzatuko
mundu guztietarik:
«Hilak oro, jaiki hona
zeuen hobietarik!».
Arima eta gorputzetan
denak bertan pizturik
denok hara behar dugu
ihesbide gaberik.

Eta lurra izugarri
guztiz ikaratua
landareek dakartela
izerdi odoldua.
Ekaitz eta trumoi larriz
airea sumindua
mendi eta harri oro
elkar zatikatuak
mundu oro jarriko da
suak arrasatua.

Agindua bidaltzen du
mundu guztietarik
jende oro bat dakion
Josafaten bildurik.
Inon ere, inor ere
eskapatu gaberik
zeru eta lur guztia
daude ikaraturik.

Jende onak, ongi pentsa
juje honen gainean
nola duen potestate
handia den-denean:
herioan, infernuan
zeru eta lurrean.
Nola habil, bekatari
haren kontrabidean?

Agintzen du infernua
handi eta bortizki
han direnak bidaltzeko
luzamendu gabeki.
Arima eta gorputzetan
nahi dituela ikusi
bakoitzari emateko
nork zer duen merezi.

Egundaino ez da izan
ez izango jagoitik
judizio hain handirik
ez eta ere bortiztik.
Sortu eta sortzekoak
hilez gero pizturik
denek hara behar dute
ihesbide gaberik.

Egun hartan juje izanen
mundu ooren jabia
berak baitu ooren gain
potestate handia.
Salatzaile dela bera
eta kontzientzia
bekatu oro publikoki
izango ageria.

Juje jauna sumindurik
egonen da gainetik
irenstera igoko da
infernua azpitik.
Etsai gaitza akusatzen
ezkerreko aldetik
bekatuak mintzatuko
publiki eskuinetik:
«Hire kontra hemen gaituk
hik herorrek eginik».
Eta etsai gaiztoena:
kontzientza barnetik.

Non egonen egun hartan
gure jaun erregiak
duke, konde, markes, zaldun
ta beste jaun nobliak
eta haien arma-gizon
sendoen balentriak?
Hartan gutxi balioko
du haien potentziak.

Iurista eta teologo
poeta, doktoriak
prokurador, abokatu
epaile, notariak
ordu hartan agertuko
klarki haien txarkeriak
eta gutxi balioko
kontu eta parleriak.

Aita santu, kardinale
apez eta prelatu
eman behar beren eta
ardi ororen kontu.
Egun hartan handiena
izanen da herratu
eta handi eta txiki
denak berdin epaitu.

Ez da asko luzatuko
emango den epaia
lurra bertan izango da
erditik irekia.
Suak bere barnean du
irentsiko guztia

hau izanen bekatuen
azken irabazia.

Jaunak gero bereengan
ezarriko begiak.
«Goazen denok elkarrekin
ene adiskidiak!
Beti eta sekulako
gauden ene glorian
desira oro konpliturik
alaitasun handian».

Oi Jaungoiko, baldin gudan
balitz falta handia
are duzu handiago
zudan pietatia.
Gu zureak izan gaiten
egin, otoi, grazia.
Zure ama anderea
dakigula balia!

AMOROSEI OHARRA (34 estrofa)

*Bestek besterik gogoan eta
nik Andre Dona Maria.
Andre ona dakigula
denoi ongi balia.*

Neuk ere ukan izan ditut
zenbait ere amore
baina handik ez dut jaso
probetxurik bat ere.
Anitz pena, gal arima
bai neure eta bere
amoretan plazer baten
mila dira dolore.

Andre ona har dezagun
beti gure amore
beste denak utzi eta
egin hari ohore.
Hala egin badezagu
ohoredun gu ere.
Besteekin, hura gabe
segur galdurik gaude.

Amoretan ba ote da
leiala den alerik
hitz ederrez edo ioiaz
mudatuko ez denik?
Hoberena uste dena
traidorea maizenik
hoberena da txarrena
arimentzat bederik.

Itsasoan ur guztia
zeruetan izarra
oihanetan itzala eta
lur guztian belarra.
Egunari eguzkia
gau beltzari iluna
lehen dira faltatuko
hura baino gugana
baldin eta egiazki
gu bagaude hargana.

Ibiliala naiz neu ere
anitzetan erorik
egun argiz, gau ilunez
hotzik eta berorik.
Loa galdu, penak bildu
baina ez arimagatik.
Hobe nuke izan balitz
dena Jainkoagatik.

Ama ezti, nik badagit
zure kontra faltarik
zuk ohartu eta gida
nazazula bertarik.
Nora ihes egin daiket
zu neure ama lagarik?
Neuretzako ez dazagut
zu nolako amarik.

EMAKUMEEN ALDE (17 estrofa)

*Andrengatik ez gaitz esan
ene amoregatik!
Gizonek utz balitzate
ez lukete faltarik.*

Andrerik ez den lekuan
ez dakusat plazerik
ez gizona, ez etxea
ez deus ere garbirik.
Etxean den gauza oro
gaizki antolaturik
ez nuke nahi zeruratu
han ez balitz andrerik.

Balentia sinplea da
andrez gaitz esatea
bat gaitzetsi nahi bada
denak berdin nahastea.
Isil dadin nahi nuke
halako den guztia.
Zorigaitzez eman zion
andre batek titia!

Ez dut entzun emazteak
lehen eraso gizonik
bai gizonek emaztea
beti ere lehenik.
Txarkeria sortzen baita
beti gizonetarik.
Nola egozten zaie, bada
emazteei errurik?

Mundu hontan ez da deusik
hain eder, ez plazentik
nola andre bat gizonaren
petik biluz gorririk.
Beso biak zabaldurik
dago errendaturik
gizon horrek egin dezan
hartaz nahi duenik.

Bertutea behar luke
gizonak handiago
andreengan ikusten dut
ongiz ere gehiago.
Mila gizon gaiztorik da
emazte batendako
gizon baten mila andre
bere fedean dago.

Nik ez dantzut emazteak
bortxaturik gizona
bai gizona andreari
zoroki darraiona.
Zenbait andre maitekiro
hel baledi hargana
zein gizoni iruditzen
zaio hori iraina?

EZKONDUEN KOPLAK (10 estrofa)

*Ene Jainko, ken zuk nire
gogotik besterena!
Gatiba da bera eta
ni gatibu harena.*

Ni gatibu naukan hura
gatiba da besteren
nire ditxak hala egin nau
ni gatibu bigaren.
Gogo onez izango naiz
bizi banaiz, bataren
baina bortxaz baizik ez naiz
izango bestearen.

Besterena har dezanak
beretzako amore
gehiagotan izango du
plazer baino dolore.
Elkartzeak bakan eta
beldurrez dirateke
gutxi uste dutenean
gaitza han sor daiteke.

Arriskuan baizik ezin
ni harengana joan
eta agian hark astirik
ez ukan halakoan.
Badu ere, beldur baita
atzera egin behingoan
nik nahien dudanean
bestek dauka besoan.

Soro hartan hel badakit
hazia ereitea
eta neure bada ere
lasto eta alea
ez bat hori ahalko dut
ezta ere bestea.
Gero agian alabakin
ezkonduko semea.

Maitasuna itsua da
zuzenik ez dazagu
Ez du uste inor denik
maite duena salbu.
Suak baino gaizkiago
gizona erre ahal du.
Itsasoak ezin itzal
hartaz su hartu balu.

EZKUTUKO AMOROSA (7 estrofa)

Andre eder jentil batek
bihotza dit ebatsi
hartaz oroit nadinean
ezer ezin irentsi.
Nik nola hura nahi nuke
hark ni nazan onetsi.
Nago ezin ausarturik
beldur dakion gaitzi.

Baldin agertzen badiot
hari neure bihotza
eta gero ematen badit
hark erantzun bortitza
barneraino sartuko zait
nola gezi zorrotza.
Duda gabe jausiko naiz
han berean hilotza.

Ispilu bat ahal banu
zeinak luken dohaina
neure gogo askatzeko
sekretuki han barna
eta bertan ikusteko
harena ere nigana
hutsik ezin egin nezan
nik sekula hargana.

Ni hain gaizki penatzeko
hain ederrik sortu zen
gau eta egun hor ari naiz
gaizkienik penatzen.
Berarekin elkartzean
bihotza zait harritzen
neure penak esatera
ere ez naiz ausartzen.

Artizarrak bestetarik
abantaila darama
halaxe da anderetan
ni penatzen nauena.
Hain da eder, hain atsegin
hain da ero naukana!
Dohatsu zen sortu haren
besoetan datzana.

AMOROSEN BANANTZEA (8 estrofa)

*Banandurik ni hargandik
hark ez luke parerik.
Baina ezin dut, ez baitaukat
hainbat maite dudanik.*

Amore bat maitatu dut
guztiz soberatuki
ene arima ta bihotza
josi dira hareki.
Irudi eder hori daukat
begietan sakonki
oroitu naiz hartaz eta
bihotza zait ebaki.

Elas, ene maite horrek
nola nauzun penatzen!
Ni zurekin ezin batuz
gogoa zait erretzen!
Ni hain gaizki penatzeko
munduratu al zinen?
Penak oro on lirake
zu bazina oroitzen.

Orain ongi frogatzen dut
dakitenen esana:
Inork utzi ez dezala
eskuetan daukana.
Ai, ahal banu itzularaz
denbora iragana!
Segur orain ez nukela
bihozmin hau dudana.

Nik zurekin mintzatzeko
gau bat gerta baledi!
Hilabete joan eta
gauak harago segi.
Neure kexak kontatzeko
asti izan luzeki
eta ezein beldur gabe
lasai egon zureki.

Badakizu, dolorean
partaide naiz ni ere
ez nuen zu mudatzeko
nik errurik batere.
Penaz bizi nendin hartu
baitzintudan amore
orain beti beharko dut
nik zugatik dolore.

AMOROS JELOSKORRA (8 estrofa)

*Beti penaz izatea
gaitz da, ene amore.
Betirako behar al dut
nik zugatik dolore?*

Amore bat ukan dizit
miragarri jentilik
berarekin nintzenean
ez bainuen faltarik.
Honez gero ez nezake
hura bezain maiterik
haren minez hemen nabil
ezin hilez bizirik.

Oi, amore, nor izan da
gure bion artian
mudaturik baitzabiltza
iragan aspaldian?
Nik ez dizut, dakidala
hutsik egin bizian.
Biok behingoz sekretuki
nonbait mintza gaitian.

Inon ere ez dakusat
ni nolako erorik
nik norgatik pena dudan
hark ez du ene axolik.
Zuhur banintz, neu ere izan
ninteke hura gaberik
baina ezin utzi diot
joaten neure gogotik.

Ene Jainko, ken zaidazu
amorea gogotik
eta haren irudia
nire begietatik.
Hark nigana ez baitauka
leialtasun beterik
neu ere orain elikatu
naiteke hura gaberik.

POT BATEN ESKEA (6 estrofa eta leloa)

Oi, andrea, Jauna lagun!
Orain berdin girade.
Ni errege baldin banintz
erregina zinake.
Pot bat, otoi, egidazu
ez zu izan herabe.
Zugatiko nire penek
hainbat merezi dute.

– Eia, horra apart hadi!
Nor uste duk naizela?
Holakorik ez hik pentsa
nik ikusi dudala.
Damu bekik niri horren
hitz gaiztoak esana!
Mintza hola beste bati
ez nauk uste duana.

– Andre gaiztoa bazina
ez nuke zer esanik
zaren-zarena baitzara
zutaz pena daukat nik.
Neure ustez ez dut esan
desonest den gauzarik.
Pot bat niri egin arren
ez zenuke laidorik.

– Hire potak bazakiat
beste zerbait nahi dik.
– Anderea, azti zara
nik deus esan gaberik.
– Bada, utzi nazak orain
gai hoietaz isilik.
– Horren zaila nola zaren
egingo dut besterik.

Bizi naizen egunetan
ez baitzaitut lagako
nahi dudana orain bertan
duzu egin beharko.
– Gizon honek orain al nau
hemen laidoz beteko?
Oihu edo zer dezaket?
– Isil zaitez betiko!

*Etai lelori bai lelo
pota franko, bestea bego.
Anderea, hurrengoan
egizu hitz emeago.*

AMORE ESKEA (25 estrofa)

*Benedika fortuna!
Bai hau enkontru ona!
Orain daukat begietan
desiratzen nuena.*

– Ene maite maitena
egidazu zuzena!
Ekardazu eramana
edo eman ordaina.

– Nik dakidan gauzarik
ez daramat zurerik.
Beldurturik jarri nauzu
ez baitakit zertarik.

– Ez zuk izan beldurrik
ez duzu arriskurik.
Gure auzian ez da izango
zutaz beste jujerik.

– Ez dut egin gaizkirik
izateko arriskurik.
Ezta ere nik zergatik
behar dudan auzirik.

– Hara, neure maitia!
Nik diotsut egia.
Zuk lapurtu nauzu eta
neure bedi neuria.

– Ez naiz lapur zekena
lan hortan dabilena.
Orain, otoi, ez nadila
erru gabe difama.

– Lapur handi, indartsu
niretzako zara zu.
Nik beharren nuen gauza
zeurekin daramazu.

– Ni ez nauzu jakintsu
argiro hitz egizu
inork ongi adi zaitzan
nahi baldin baduzu.

– Gizonaren maitena
baita ere onena
bihotzeko atsedena
eta bere lo ona.

Orain ez daukat lorik
ez bihotz-atsedenik.
Bi horiek galdu ditut
nik, maitea, zugatik.

– Hainbat pena baduzu
medikuak dituzu.
Laster zara sendatuko
larrua oso baituzu.

– Ametsetan, atzarritan
ni zugatik minetan.
Hitz bat onik esadazu
hil ez nadien bertan.

– Zer nahi duzu dezadan
horren gainean esan?
Ni nolako beste asko
badituzu hor plazan.

– Nahi al duzu egia?
Nik dut pena handia.
Sekretuki mintza gaiten
biok, otoi, maitia.

AMOROSEN DISPUTA (19 estrofa)

*Uztazu hurbiltzen
amore maite!
Orain banantzea
min litzaiguke.*

– Amore maitia
diotsut egia
zugan diagozu
ene bizia.
Nahiago dut nik
zu ikustia
ezen ez neuretzat
herri guztia.

– Hobe duzu xarma
hoiek uztea
nik nahi dudana da
zu isiltzea.
Ordu da oroitzeko
Jainko maitea.
Har beste bat, niri
eman bakea.

– Beldur al zara orain
zu Jainkoaren?
Hola agurtu nahi
al nauzu hemen?
Ez naiz, ba, hutsean
zugandik joanen!
Egin behar duzu
nik zer nahi nuen.

Orain nahi al nauzu
hemen bortxatu?
Aldi hontan, otoi
utzi nazazu.
Beste aldi batez
jinen natzaizu.
Nahi duzuna orduan
eginen duzu.

– Antzinatek hona
duzu esana
uzten duen horrek
eskuan dena
nahi duenean
ez dukeela.
Bazter hitzak eta
betor egina.

– Orain egin duzu
nahi duzuna
baita eman niri
ahalkeizuna.
Madarikatzen dut
neure fortuna.
Zergatik etorri
naiz gaur zugana?

AMORE GOGORRAREN DESPITA (14 estrofa)

*Andre eder jentil batez
hautatu zait begia.
Eskaria egin diot
esateko egia.*

Erantzuna eman zidan
luzamendu gaberik:
– Maite zaitut, noski, baina
kortesiaz bakarrik.
Nigan beste deus ez duzu
abisatzen zaitut nik.
Gazte zoro naizen arren
ez naiz bizi zugatik

– Zu gaztea bazara ere
adimen ona duzu
nik zugatik dudan pena
otoi senda ezazu.
Har nazazu zeuretzako
bizirik nahi banauzu.
Ni zugatik hil banadi
kargu handi dukezu.

– Gaizki egiten denean
jendeak laster daki.
Nire gaizki egitea
neureen laido handi.
Zu eta ni elkarrekin
ongi ezin izaki
zaude isilik, zoaz eta
denok hala hobeki.

– Andre faltaz ez naiz, ba, ni
izango hiltzen lehena!
Denak utzi behar ditut
non baitago onena.
Haien onik ez dut baizik
arimaren galmena
bategatik laster uka
nitzake diren denak.

MOSEN BERNAT ETXEPAREREN KANTUA

(24 estrofa)

*Mosen Bernat, jakin bahu
gauza nola jinen zen
Bearnora joan gabe
egoten ahal hintzen.*

Baldin hara joan ez banintz
erruduna nintzaken
nire kontra faltseria
sinetsiko baitzuten.
Justizian entzun banintz
laster jalgiko nintzen
horren faltan hasia naiz
etortzeaz damutzen.

Gaizoa ni, etsaiaren
eskura neu etorritz!
Nire ongi eginak ere
orain oro dira gaitz.
Banukeen arrazoa
haien mende ez banintz
mirariak eginda ere
orain erruduna naiz.

Berak batzuk hilak dira
ni oraino bizirik
gero ongi egin asmoz
ohorezki jalgirik.
Gaitza nola, ona ere
sortuko da bertatik.
Gaitza ikusi ez duenak
ona zer den ez daki.

Heldu behar duen gauzan
ez da eskapatzerik
nik hobetik ez bainuen
ongi egitez besterik.
Ezbideak atzeman nau
bide ez zen lekutik
erregeri gaizki saldu
naute hobetik gaberik.

Penak oro jiten dira
Jainkoaren nahitik
eta berak permititzen
oro onenagatik.
Agian hola ez banengo
hila nintzen engoitik.
Nire etsaiak, galdu ustez
neure ona egin dik.

Mosen Bernat, pentsa ezak
gaitza bada kartzela
nonbait ere infernua
are gaitzago dela.
Hik badukek hemen, baina
haiek ez nork kontsola.
Penak hemen fin dik laster
haienak ez sekula.

Lehen besteren gaztigari
orain gaitziga hadi
pena hontaz oroiturik
begira hangoari.
Hemengoaz bestekotik
geratzen bahaiz garbi
enplegu ona eman diok
munduko denborari.

Bat ere ez duk hemen minik
ez bada jalgi nahia
han direnek beti dute
sutan pena handia.
Pena handi, izugarri
atsedenik gabia
hartaz oroit hadi eta
dukek pazientzia.

Ene Jainko, zain nazazu
etsaiaren menetik
nik neureak badakuskit
nire gaitzaz pozturik.
Dakuskidan haiek zure
eskuaz zigorturik
nitaz egin ez dezaten
uste duten irririk.

Ene Jainko, zu baitzara
egiazko jujia
zure epaian berdin dira
handi eta txikia.
Nornahik egin didala ere
malezia handia
barka haiei eta niri
aitor bekit egia.

SAUTRELA (4 estrofa eta leloa)

*Etai lelori bailelo
leloa zarai leloa!
Euskara da kanpora eta
goazen denok dantzara.*

O euskara, lauda ezak
Garaziko herria
zeren handik ukan baituk
behar duan neurria.
Lehenago hi baihintzen
lengoiaietan azkena
Orain, aldiz, izango haiz
orotako lehena.

Euskaldunak mundu orotan
preziatu ziraden
baina haien lengoiaiaz
beste oro burlatzen
zeren ezein eskrituran
erideiten ez baitzen.
Orain dute ikasiko
nola gauza ona zen.

Euskaldun den jende orok
altxatu bekokia
zeren haien lengoiaia
izango da floria.
Printze eta jaun handiek
orok haren galdia
eskribituz ahal balute
ikasteko desira.

Desir hura konplitu du
Garaziko naturak
eta haren adiskide
orain Bordelen denak.
Lehen inprimatzailea
euskararen hura da.
Basko oro obligatu
behin betiko hargana.

HIZTEGIA

Ahalkeizun: lotsaizun, infamia.

Atzarritan: atzarrian, itzarrik, esna.

Badagit: egiten badut.

Badakuskit: ikusten ditut.

Balia, baliatu: 1) Intransitiboan, ongarri, lagungarri izan. 2) Profitatu, probestu.

Bertarik: 1) Bertatik. 2) Berehala, berbertain. Etxeparerengan, adiera hau, batez ere.

Dakusat: ikusten dut.

Dazagut, dazagu: ezagutzen dut, ezagutzen du.

Deslaitu: bidea galdurik dabilena, erratua, noraezean aurkitzen dena.

Despit: arbuio, mesprezu, despetxu.

Dugun, duzun: aditz forma hauek, Etxeparerengan, esanahi inperatiboa ere badaukate: *dezagun, ukan ezazu*.

Dukezu: edukiko duzu.

Ebatsi: ostu, lapurtu.

Egidazu zuzena: egidazu justizia.

Engoitik: aurrerantzean, hemendik aurrera.

Eriden: ediren, aurkitu, topatu.

Gaitz: 1) Gaizotasun. 2) Ezbehar, oker, kalte. 3) Gaizto. 4) Zail, neketsu. 5) Handi, oso handi.

Gaitzi izan: desatsegin, desgustuko izan.

Gaztigu, gaztigatu, gaztigari: oharpen, abertentzia, abertitu, abisatzen duena.

Hobi: hilobi.

Jalgi: irten, atera.

Jin, jinen: etorri, etorriko.

Josafat: izen horretako haran bat, Jerusalem ondoan, non izango omen baita azken judizioa.

Larrua oso duzu: fisikoki osorik zaude, osasuntsu zaude.

Lehen: 1) Aurreko garaian, iraganean. 2) Lehenago, lehenik. Etxeparerengan, adiera hau, batez ere.

Natura: Etxeparerengan, jatorria, askazia. **Garaziko natura:** garazitarra.

Ogen: 1) Hoben, bekatu. 2) Erru, falta, egintza okerra. Etxeparerengan, adiera hau, batez ere.

Onetsi: 1) Onartu, ontzat eman. 2) Maite izan, maitatu. Etxeparerengan, adiera hau, batez ere.

Oro: guztia, guztiak.

Otoi: arren, mesedez.

Parleria: berriketa, hitz-jarioa.

Plazent: atsegin, plazergarri.

Pot: musu. **Pot egin:** musu eman.

BIBLIOGRAFIA

Nik behar nuen bibliografia testuak ondo ulertzen lagunduko zidana izan da. Honako izenburuak dira erabili ditudanak:

- *1545 Bernat Dechepare. Olerkiak*. Lino Akesoloren gaztelaniazko itzulpena, Luis Mitxelenaren hitzaurrearekin.

- *Linguae Vasconum Primitiae. Edizio kritikoa*. Patxi Altuna. PDFa sarean dago. Jose Luis de Orellaren (gaztelaniaz) eta Patxi Altunaren beraren hitzaurreekin.

- *Linguae Vasconum Primitiae*. 1545 - 1995. Bernard Etxepare. Euskaltzaindia. Testu originala faksimilean, eta beste bat, grafia eta ortografia gaurkotuetan, Patxi Altunaren gorago aipatu hitzaurrearekin. Gehi hizkuntza hauetara itzulpenak: gaztelania, ingelesa, frantsesa, alemana eta italiera.

- *Linguae Vasconum Primitiae*. Euskaltzaindia, Eusko Legebiltzarra. Bigarren argitaraldia. Xabier Kintanaren hitzaurrearekin. Testu originala faksimilean, eta beste bat, grafia eta ortografia gaurkotuetan. Gehi beste hizkuntza batzuetara itzulpenak.

- *Linguae Vasconum Primitiae*. 14 Forum hitzaldiak. Patri Urkizu, Iñaki Aldekoa, Itxaro Borda, Tere Irastortza, Aingeru Epaltza, Koldo Izagirre, Xabier Amuriza. Bilbo Zaharra Euskaltegia. 2021.